

I. LUPAȘ

Profesor la Universitatea din Cluj
Membru al Academiei Române

C R O N I C A R I
ȘI
I S T O R I C I R O M Â N I
D I N
T R A N S I L V A N I A

— ȘCOALA ARDELEANĂ —
VOLUMUL II

EDITURA SCRISUL ROMÂNESC, S. A.
CRAIOVA

30.480

www.dacoromanica.ro

153 *

XXVII.

Ioan Pușcariu despre atitudinea Românilor la dieta din Cluj (1865).

Cea dintâi datorință, ce au simțit cei 30 deputați și regaliști români după ajungerea lor în Cluj, a fost a se întruni în conterință națională spre a se înțelege despre modul purcederei lor față de dietă. Această conferință constituindu-se după modul uzitat sub prezidenția ambilor mitropoliți, mai înainte de toate a expediat telegrame către toți regaliștii români, cari nu s'au înfățișat, cu înțefire, că îndată să vină la Cluj să concure și cu votul lor la consultările și deciziunile conferinței, cu deosebire se dorea tare prezența prezidentului Popp dela Viena și a lui Barișiu, care pe atunci se afla la fabrica lui de hârtie în Zernești. Inșă dela ambii aceștia sosiră răspunsuri telegrafice, că ei concrezându-se pe deplin în hotărârile ce le va afla de lipsă a le aduce conferința națională sub prezidiul ambilor mitropoliți, — deocamdată împedecați fiind prin afaceri, dela cari nu se pot depărta — poate numai mai târziu vor putea sosi la Cluj, etc.

Prin aceste răspunsuri telegrafice conferința națională — încâtva liniștită — totuși mai sta sub greutatea discordiilor ce premerseră în privința intenționatei convocări a unui congres național. Văzând însă că mai toată elita inteligenței ro-

mâne acum e adunată aci, și această adunare — neocroită de arhierii — poate reprezenta chiar și un congres național, — după desbateri serioase, în sfârșit hotărî acceptând cu unanimitate adresa către Majestatea Sa din 9 Decembrie 1865, pe care afară de Hossu, care avea cu totul alte vederi, subscriindu-o toți ceilalți 29 inși, o predă lui Șaguna, ca să o prezinte în dietă.

Dietă era prezidată de baronul Kemény Ferencz, fostul cancelar din a. 1861, — însă el nu mai era acela ce era atunci, — adică omul cel conservativ, care ar mai fi dorit oarecare autonomie a Ardealului pe baza de patru națiuni politice, etc. Dietă așa numită — română — din Sibiu, adusesse și pe cei mai conservativi unguri la convingere, că mântuirea lor e acuma numai contopirea totală a Ardealului cu Ungaria. Cu toate acestea de limbă oficioasă a acestei așa numite diete se consideră tustrele limbile patriei, ungurească, nemțească și română, în cari nu numai discuțiunea era deplin liberă, dară așa se redigă și protocoalele, rapoartele statistice și celelalte acte.

Prima propunere din partea Ungurilor o făcu deputatul Zeik, ca să se facă către Majestatea Sa o adresă, că deoarece prin legile din 1848 Ardealul e unit cu Ungaria, și de aceea această adunare (așa numea el dietă din Cluj) nu poate fi competentă de a se dimitte în revizuirea legilor de uniune, Majestatea Sa să se îndure a concheta pe reprezentanții Ardealului la dietă comună din Pestă, unde apoi să se ia în considerare și dreptele postulate ale celorlalte naționalități. La această propunere se alătură și șase deputați sași, cu adausul, ca să se garanteze întregitatea pământului săsesc, cu toate privilegiile lor, apoi deputatul român Hossu cu a-

dausul de cerere, ca Majestatea Sa să primească și titlul de Mare Duce al Românilor, — să se înarticuleze națiunea română ca națiune politică, să se înarticuleze egala îndreptățire a limbei române, să se extindă legea electorală a Ungariei și peste Ardeal, etc.

A doua propunere — a fost a lui Șaguna — cea subscrisă de 29 membrii, în care Românii declară, că nefiind dieta prezentă competentă pentru revizuirea vreunei legi, să se sancționeze legea electorală votată în dieta din Sibiu, și pe baza aceleia să se convoace o dietă nouă ardeleană pe baza diplomei din 20 Octomvrie 1860.

A treia propunere a fost a Sașilor făcută de Ranicher și subscrisă de 25 deputați și 3 regaliști sași, (cei alți regaliști sași nedând nici un semn de viață au dispărut între regaliștii Ungurilor sau au absentat). În această propunere majoritatea Sașilor neputând recunoaște validitatea legilor de uniune din 1848, prin urmăre și mai cu seamă în urma rescriptului din 15 Iunie 1863 și a legilor din 26 Octomvrie 1863, (înarticularea diplomei din 20 Octomvrie 1860 și a națiunii române), nici a dietei acesteia în compozițiunea ei de acum; totuși dacă ei au intrat în aceasta la expresa dorință a Majestății Sale, au venit cu scopul de a pretinde, ca referințele de uniune între Ardeal și Ungaria să se reguleze pe baza unui contract bilateral între ambele părți.

Din aceste trei propuneri principale se vede că nici una din cele trei naționalități ale Ardealului n'a recunoscut legalitatea dietei din Cluj, ci pre aceasta o au privit cu toții numai de o adunare regnicolară, cum a fost chiar și cea din Alba-Iulia la anul 1861, unde să li-se dea ocaziunea binevenită de a-și descoperi fiecare dorințele sale. Și într'adevăr asupra acestor trei

propuneri — afară de motivele propunătorilor, — nu s'a încins nici o desbatere și nu s'a adus nici o lege; ci după ce prezidentul lăsă a se votiza simplu asupra lor, adresa majorității ungurești se subșternu Majestății Sale, dimpreună cu adresele Românilor și a Sașilor. Deciziunea asupra lor era numai în mâna Domnitorului. Acesta și răspunse prin rescriptul său din 25 Decembrie 1865, că luând la cunoștință atât adresa majorității, cât și opiniunile privitoare la referințele de stat ale întregii monarhii, să se deslege cât mai îngrabă, concede ca Ardealul să ia parte pe baza legii electorale din 1848 la dieta de încoronare din Ungaria, unde au a se regula și chestiunile comune sus amintite ale monarhiei, iar uniunea definitivă a Ardealului cu Ungaria, o face dependentă dela regularea corespunzătoare a tuturor țărilor ținătoare de Coroana Ungariei între sine, și dela deplina garantare a pretențiunilor de drept ale deosebitelor naționalități și confesiuni; până atunci legile ce sunt în vigoare nu se alterează. Cu această dieta din Cluj în 9 Ianuarie 1866, se amână pe timp nedeterminat. Aveam acum trei diete, două amânate, cea din Sibiu și cea din Cluj, și una ce ne aștepta, dieta de încoronare din Pesta.

Din acest rescript se vede, că toate chestiunile cardinale: regularea referințelor de stat între monarhie și între țările ce se țin de Coroana Ungariei, adică Ungaria, Ardealul, Croația și Fiume, despre una, iar despre altă parte regularea acestor provincii față de Coroana Ungariei, sau cu alte cuvinte uniunea lor sau autonomia lor, chestiunea naționalităților, a limbii și a bisericilor lor, administrațiunea, justiția, finanțele, etc. — rămaseră încă pendentă — și focarul deslegării lor se puse acuma la Pesta.

Deputații și regaliștii români mai 'nainte de despărțirea și depărtarea lor din Cluj*) hotărâ, că orice teren ni-se va deschide, să pășim pe el activ și solidar pentru apărarea cauzei naționale. Jurnalistica română se pronunță cu recunoștință față de deputații și regaliștii lor că n'au desperat de cauza română, ci au purces solidar. Terenul era încă deschis, și până la încoronare mai trecu un interval de un an și jumătate; mult se putea încă face în favorul Românilor, dacă le-ar fi știut bine folosi. Soartea însă și aci voi să ne părăsească. Zizaniile naționale și discordiile între Români se începură din nou.

Pe când Ardelenii erau preocupați cu trebile dela așa numita dietă din Cluj, pe atunci în regiunile mai înalte dătătoare de ton, lucrurile se desvoltau repede și într'o direcțiune, ce covârșea vederile cele înguste ale Românilor.

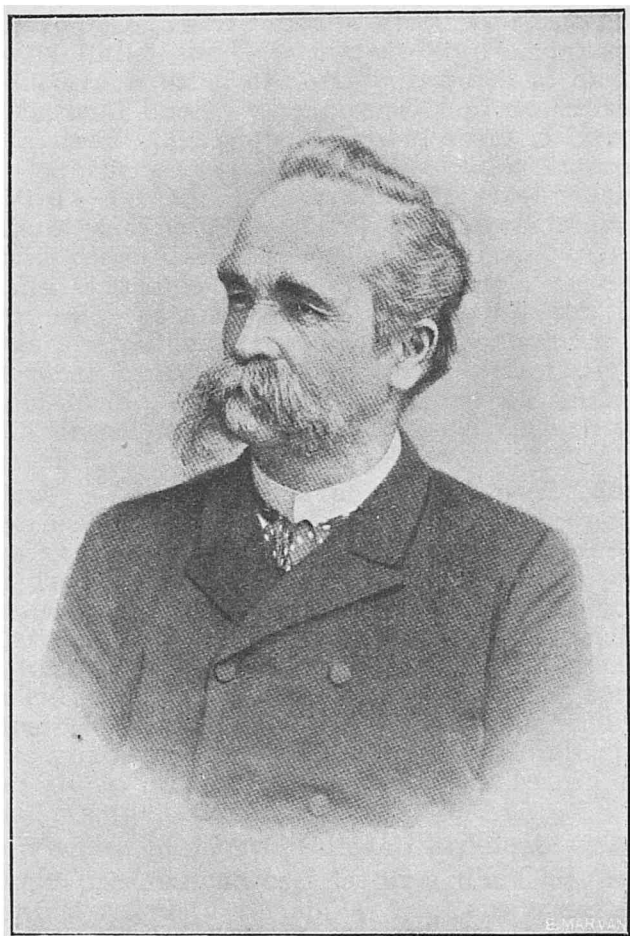
După sistarea constituției imperiale se deschiseră la 23 Noemvrie 1863 toate dietele provinciale ale țărilor germano-slave, ca să se manifesteze și ele în privința regulării trebilor comune. Provinciile cele cu majoritate germană, se declarară pentru continuitatea constituției imperiale din 26 Februarie 1861; Galiția și Bucovina se declară pentru manifestul din Septemvrie, adică pentru reconstruirea monarhiei pe bazele federalismului. Bohemia și Moravia meraseră și mai departe, pretinzând integritatea coroanei lui St. Venceslav, și încoronarea regelui ca rege al Boheimiei, Moraviei și Silesiei, cu (Ungurii). Impăra-

*) Eu am pornit dela Cluj la Sibiu tot într'un car de poștă cu Șaguna și cu servitorul acestuia Simon. Când eram în vârful dealului între Apold și Săliște, unde mai mulți lucrători diregeau drumul, caii dela căruța poștil se spărlară de o zeghe neagră, ce o lăsă un lucrător de marginea drumului, și căruța poștil se răsturnă cu noi. De abia puturăm să leșim. Nu e semn bun de cele ce am isprăvit la Cluj — zisei eu — Ba e semn bun, răspunse Șaguna, că nu ne-am răsturnat în prăpastia — ce se începea tocmai lângă locul răsturnării.

tul primind în 29 Decembrie 1865 adresa Cehilor le puse în vedere voința de a se încorona ca rege al Bohemiei. Polonii devenind la putere în Galizia, începură a prigoni pe Ruteni și a le scoate limba din oficii și din școli, pentru că au fost Schmerlingiști. Intre astfel de divergențe pozițiunea federalistului Belcredi, începu a se clătina, și ca să se susțină, trebui să cedeze presiunilor ungurești.

În Ungaria împăratul — ca rege al Ungariei — deschide dieta de încoronare din Pesta la 10 Decembrie — în persoană și în limba maghiară. În cuvântul de tron se recunoaște întregitatea coroanei ungare — și continuitatea formală a legislațiunii din 1848, — cu toate acestea legile din 1848 nu se pot reactiva până nu se vor revida și se vor regula referințele treburilor comune cu monarhia; numai după ce se vor întâmpla toate acestea va fi gata de a se încorona ca rege al Ungariei. În adresa de răspuns la cuvântul de tron — ce o propuse Deak pe baza înțelegerii din conferința ținută în 11 Noembrie 1865 la primătele din Strigoniu — Ungurii întoarseră foaia, pretinzând, ca regele mai întâi să se încoroneze amăsurat uzului și legilor din 1848 în dieta reîntregită prin Croația și Ardeal, apoi se vor dimita în reviziunea acelor legi. În rescriptul din 3 Martie replicător, și în adresa din 26 Aprilie duplicatoare, amândoi factorii legislativi rămân pe punctele pozițiunilor luate. Regimul central tot credea încă, că Ungurii în fine se vor învoi la un organ central pentru trebile comune ale monarhiei pe baza federațiunii.

Intr'aceea erumpe războiul pruso-italian în contra Austriei — și dieta Ungariei se amână, — negociațiunile ulterioare se întrerupseră. Războiul început la 14 Iunie, fu scurt și pierdut de Aus-

Ioan Pușcariu.

nu putură încă preciza — pentrucă presiden-
tul dietei încheiând pertractările în 18 Decem-
vrie și amânând dieta până la sosirea răspun-
sului regesc, cei mai mulți deputați și regaliști
se depărtară, și la publicarea rescriptului în 9
Ianuarie nu se mai înfățișară, când apoi dieta
se amână iară pe timp nedeterminat. Deputații
și regaliștii Români ne mai putând conveni la-
laltă nu avură ocaziune nici de a se înțelege ce
pozițiune au de a mai lua după rescript; — dar
și altcum prin excrierea de alegeri nouă — mi-
siunea lor era încetată. Problema cea nouă acum
urma să devină pe mână noilor deputați ce se
vor alege. De aceea jurnalele române, atât „Te-
legraful Român”, cât și „Gazeta Transilvaniei”*)
îmbărbătau pe Români a participa la alegerile
pentru dieta de încoronare din Pesta. Intr’aceea
însă prezidentul tribunalului suprem Popp din
Viena pe de o parte, iar pe de altă parte Bari-
fiu dela Zernești, începură a lua la critică pur-
tarea deputaților și regaliștilor români, că au
intrat în dieta feudală din Cluj și făcură pe mi-
tropolitul Șuluțiu să creadă, că el a fost sedus
de mitropolitul Șaguna*) — dădură apoi parola
că Români să se abțină dela trimiterea de de-
putați la dieta de încoronare din Pesta, etc.

Din cartea lui Ioan cavaler de Pușcariu. *Notițe
despre întâmplările contemporane* Sibiu 191
pag. 91—97.

*) Vezi G. Tr. No. 1—12 din 1886.

*) Ca să discrediteze pe Șaguna înaintea publicului român, antagoniștii lui
lăpără și vestea, că Șaguna ar fi luat și banii dela Unguri la dieta din Clu-
j. Însă la această travestire a lucrului a dat împrejurarea, că Șaguna pe lângă
salarul său de 12,000 fl. avizați la Cassa din Sibiu în rate lunare mai tragea
încă un adaos de funcțiune de 8000 fl. din deosebita grație a Majestății Sale,
ce i-se plătea în tot anul la speciala asignare, și pe care o pretind și urmașii
săi. Deoarece însă Șaguna devenise cu Reichenstein în opozițiune — această

XXVIII.

Ion Micu Moldovan combate afirmațiunile istoricului Wattenbach despre Români*).

„Acest domn (Wattenbach) sau necunoscând pe Români sau pentruca să facă serviciu fraților săi din Transilvania, în disertațiunea ce ținu la 20 Noemvrie 1869 în muzeul dela Heidelberg, descrie pe Români în colorile cee mai detestabile. Nu cunoaștem chiar vorbele d-lui Wattenbach, însă cumcă ele au fost foarte agere și au produs impresiune

subvențiune rămasă pe un an și jumătate în restanță. După căderea lui Reichenstein, Șaguna se folosi de ocaziunea sosirei sale la Cluj, ca să soliciteze la guvernatoarele Crenneville, plătierea sumei restante, ceea ce Crenneville îi și operă asignând suma restantă (mi se pare vre-o 12.000 fl pe 1½ ani) la Cassa din Cluj, de unde apoi se și lățiră vorbele. — Dela Unguri însă el n'a putut primi nimic.

Suma aceasta asignată fiind spre plătiere la Cassa din Cluj tocmai pe timpul ținerii dietei, a fost trecută și în jurnalele exactoratului de acolo, unde se afla ca exacutor românul unit Macedonffy; acesta aflându-se în stare materială restrânsă trimise pe muerea sa să ceară un ajutor—adecă să cerșească dela Șaguna, încvartirat la protopopul din Cluj. Eram tocmai de față când Șaguna îi respinse cererea zicând, că are el destui confesionali de ai săi pe care să-i ajure, ea să meargă la Mitropolitul unit după ajutor.

Acest incident a dat din răsbunare ansă la lățirea vestii, că Șaguna a vândut nația pentru 12.000 fl. și jurnalele anti-șaguniste au făcut capital din aceasta. precum și din împrejurarea că ceruse încă de mai nainte, dela Smerlinz, apoi mai târziu și dela următorul cancelar Mailat al guvernului unguresc o dotațiune a bisericii ortodoxe prin un domeniu, Deva, Hunedoara sau Făgăraș, ceea ce nu s'a realizat.

* În *Archivul* lui I. Cipariu a publicat Moldovan un articol polemic contra storicului german Wattenbach din Heidelberg, care după ce cunoscuse în treacănt centrele săsești din Transilvania, întors în Germania ținu o conferință vorbind în termeni suspărători despre Români. Imediat un elev român al lui Wattenbach : publicistul eminent de mai târziu *Ioan Bechinț* din Sibiu protestă contra expresiunilor injurioase ale profesorului său, care nu s'a sfîit a-i înfățișa pe Români ca pe o bandă de hoți și tăciunari *Brandstifter* și *Diebsbande*.

fieroasă asupra auzitorilor, cunoaştem de acolo că reportatorul ziarului de Heidelberg a reprodus sensul lor prin „die wallachische Bevölkerung Siebenbürgens, eine wahre Brandstifter-und Diebsbande” (populaţia valahă a Transilvaniei, o adevărată bandă de tăciunari şi de hoji); şi când d. I. Bechnitz, jurist în Heidelberg dădu una întâmpinare în contra acestor injurii revoltătoare, acelaş reportator declară, cumcă expresiunea aceea, ce e drept, nu este verbalmente a d-lui W., însă ea se uneşte cu descrierea, ce disertantele a făcut despre ținuta Românilor faţă cu Saşii din Transilvania.

Veni şi d. W. cu una declarare şi nu retractă, ci numai restrânse şi preciză obiectul zicând, că D-sa a vorbit numai despre Români din fundul săsesc (rectius: f. regesc).

Dintre aceste toate*) se vede, cumcă d. W. lovi cumplit, de nu pe toţi Români din Transilvania, pe un număr din ei ce trece peste 200.000.

Nu este acum întâia oară, că Români peste tot sau în particular îşi văd onoarea şi reputaţiunea sa lovită de calomni grosolane, insultată şi călcată fără pic de considerare.

Ci să vedem, oare era caracterizarea d-lui W. cât de puţin îndreptăţită? Nici un popor din lume nu a stat nici stă numai din răi; ci în toate popoarele, ce au existat pre faţa pământului, s'au dat şi indivizi de cei buni. Vorbeşte cineva *de popor de hoji şi tăciunari*, acela plesneşte adevărul factic, insultă omenimea întregă şi-şi bate joc de chemarea şi nisuiţa ei spre virtute... Să luăm chiar Sibiu, că d. Wattenbach după mărturisirea sa a petrecut în Sibiu, prin

*) Raportul despre disertaţia d-lui Wattenbach s'a publicat în *Heideberger Zeitung* No 275, întâmpinarea d-lui Bechnitz în nr. 278 iar declararea în 279. — „*Telegraful Român* No. 79 reproduse toate acestea într-un întreg cuprinsul lor”.

urmare ar fi să-l cunoască, — să luăm Sibiul, că pre acoloa se încurcă doară cei mai mulți bani săsești, prin urmare materie pentru hoșie se află — să luăm cefatea aceasta și giurul ei, că „hoșii și făciunarii” adecă românii pre aci sunt în abundență.

„Sibiul este preforiul unui ținut cu vre-o 80.000 locuitori. Dintre aceștia la 50.000 sunt Români, și numai la 30.000 Sași, adecă Românii la număr sunt mai pre de doue ori câți Sașii.

„De aci ar urmă, ca Sibiul să aibă lipsă cel puțin de atâtea închisori publice, pre câte case sarme are; ar urmă ca închisorile acelea totdeauna să geamă de inquisiți (urmăriți) și sentențiați (condamnați).

„Și cum se întâmplă în realitate? Iaca cum: Sibiul are una închisoare îngusta la casa sfatului și, minunea minunilor..., se întâmplă și aceea, de închisoarea aceasta stă cu totul goală neavând în sânul său nici un singur prevenit!

„Așa este, în timpurile mai din coace umblând prin Sibiu, de repeșite ori am văzut la casa sfatului fluturând una flamură albă, în semn că într'insa nu se află nici un suflet prevenit pentru păcatele sale.

„Să fie Românii numai a suta parte așa stricați, precum îi înfățișa d. Wattenbach, fire-ar cu puțință una întâmplare, ca și aceasta?...

Lăsăm să arate oricine în Germania cea cultă și morală, un ținut cu 80.000 locuitori și fără nici un prevenit în prinsorile sale, cum a fost Sibiul de repeșite ori în mijlocul hoșilor și făciunarii d-lui Wattenbach. Arate, că pe acolo se întâmplă acel lucru mult mai deseori, decât aici, și vom concede, că Germanii ținutului aceluia sunt mai morali decât Românii dintru al Sibiului;

aceea însă nu vom concede nici atunci, că Românii din jurul Sibiului sunt un popor cu totul pătruns de stricăciune.

Nu este dară poporul român din ținutul Sibiului, nici poate fi așa, precum l-a descris d. Wattenbach: că aceea numai nu va (pre)supune nici d. W., cum magistratura din Sibiu (stătuțoare din Sași) trece cu vederea crimele și lasă în pace turme de criminali în jurul său. Nu, Doamne apără să-i lase; din contră ea-i foarte riguroasă.

„... Însă aci nu voi vorbi cu cuvintele mele; pentruca să previn orice prepus de parțialitate, voi cita cuvintele unui German, ale căpitanului Sulzer, carele vorbind despre purtarea Sașilor față cu Românii din fondul regesc zice: „Nichts ist Gemeineres, als bei den Rechtshändeln zu hören, dass dieser oder jener Recht behalten müsse, weil sein Gegner ja nichts anders, als ein Bloch d. i. Walache, wäre” = Nimic nu este mai ordinar decât a auzi la procese, că cutare împricinat trebuie să aibă câștig de cauză, 'deoarece adversarul său nu e decât un Bloch sau Valah).

„Acum dacă un om, carele nici pre departe nu este preocupat în favoarea Românilor, din contră scrie despre dânșii cu despreț, — dacă un om ca Sulzer, carele pre Sași numai cât nu-i poartă în sin — dacă un om ca acesta se vede constrâns a mărturisi, că Sașii-s domniși de credința: „caută să câștig procesul, pentru ca contrariul meu nu e alta decât un Român”: ce va zice istoricul neparțial despre toate cauzele și împrejurările acele, cari vor fi conclucrat ca Sașii în decursul timpurilor să câștige atâtea procese nedrepte asupra Românilor, în cât la ei s'a făcut de proverb: caută să câștig, pentru că con-

trariul meu este Român?

„Eacă la ce rezultat ar fi eşit d. Wattenbach, dacă i-ar fi plăcut a lucra ca scriitor neparțial”. Istoricii vor lămuri întrebarea: cum se întâmplă de Românii, în tot cazul cei mai vechi locuitori ai țării, într’unele sate săsești sunt așa restrânși și reduși la miserie. Atunci se va cunoaște pe deplin al cui este meritul și al cui demeritul. Cât pentru Românii de pre aici, o știu de mult bunii noștri vecini, Sașii, o știu și mai bine și nu mă îndoesc, toți și-o mărturisesc, decâteori nu se tem de apropierea vre-unui bloch. Incheiu dând expresiune acelei convicțiuni intime, că de cât să se „lumineze” un popor prin disertațiuni, în cari adevărul să se răsuce(ască), prin cari să se propage neadevăruri, rătăcirii sau chiar minciuni tendențioase, mai bine să nu audă disertațiuni în veac.

[Din «Disertațiunile poporale și d. Wattenbach»
în *Arhivul pentru filologie și istorie* Blaj 1870
pag. 621].

XXIX.

Vincentiu Babeș despre politica lui Andrei Mocioni

În Ungaria se deschise era sgomotoaselor manifestațiuni politice, și *Schmerling* fu chemat în locul lui Goluchowski.

În Banat s'a trimis contele Mensdorf-Pouilly cu însărcinarea, ca — ascultând pe bărbații de încredere ai poporațiunilor, să se constate, dacă dorința comună este, ca provincia să rămână de sine, să se constituiască în autonomie, cum cerea Mocioni, sau să se încorporeze Ungariei, cum pretindeau domni maghiari. Și s'au corupt și falsificat și mistificat multe voturi române și sârbe, și s'au raportat că: *provincia nu este în condițiunile d'a se putea constitui și administra de sine*; — și atunci prin Mocioni s'a prezentat monarhului o petițiune cu peste 12.000 de subscrieri din partea Românilor cerând ca: dacă provincia nu poate să fie constituită de sine, ea cu Românii să se încorporeze Transilvaniei, precum a mai fost uneori și în trecut. Toate în deșert: Banatul — pentru a treia oră a fost dat pradă nesașiului domnilor maghiari, Banatul, această provincie română, a cărei toată nefericirea derivă dela frumuseța și fertilitatea pământului ei! Căci frumoasa țărișoară, fiind ea dela natură atât de binecuvântată, și — după scoa-

Vincentiu Babeș

1821 — 1907

fost membru al Academiei Române.

Ioan Micu-Moldovanu

1833 — 1915

fost membru activ al Academiei Române.

terea Turcilor la 1716 rar împopulată, mai numai de Români, domni maghiari în nesafiu lor d-a stăpâni și d-a storce popoare cât mai multe, fiindcă n'aveau de unde s'o împopuleze cu popor d'al lor pentru a o exploata și specula îndoit și întreit, o făcură de vânzare — în părțile, cu tot cu poporul autohton, introducând iobăgia (la 1766—1780), și cotropind-o cu colonii străine — nemțești, bulgărești, sârbești, slovăcești, croate, boeme, franceze, etc. instalându-i o administrațiune dintre proletarii și vagabonzii celorlalte comitate ungurene, iar de cultura intelectuală, morală și economică a poporului român, neîngrijindu-se de fel; ăst mod în curs de 100 de ani o ruinară totalmente și o aduseră în doaga celei mai miserabile provincii a Imperiului!

Aceasta dovedea prin memorandumul său Andrei Mocioni, și d'aci veți binevoi a pricepe, domni colegi, cari trebuiau să fie simțimintele lui, când văzu noul păcat al Curții din Viena, noul trafic între acesta și aristocrația maghiară. Și tot d'aci veți putea să vă explicați, cum se făcu, de Mocioni, bărbatul activității și al luptei încordate, față cu dieta ungurească, ce tocmai fu convocată pe luna lui Maiu 1861, la Buda-Pesta, și chiar față de alegerile dispuse pentru primele zile ale luni lui Aprilie, *proclamă pasivitatea Românilor din Banat!*

Credința sa în prudența și în cugetul curat și drept al Austriei față de popoare, începuse a-l părăsi și el spera, că prin pasivitatea Românilor îi va succede a da o lecțiune salutară și Germanului din Viena și Ungurului din Buda-Pesta. Curând însă dânsul trebui să recunoască, că pasul era cam pripit; fiindcă nu ținea cont de împrejurări și anume de opiniunea publică la po-

por, care era angajată deja pentru lupta activă. Deci Mocioni, în Martie 1861, convocă o conferință de câțiva bărbați, dintre cei mai încrezuți ai săi din Transilvania și Banat, (și pe mine din Viena), și ascultând părerile lor, consimți, ca eu printr'o proclamațiune către poporul nostru alegător, să recomand activitatea cea mai zeloasă, alegerea de deputați români, cari înfățișându-se la dieta Ungariei, să formuleze și apere și aci postulatele naționale, astfel de postulate adecă, cari corespund trebuințelor și dorințelor naționale și culturale ale poporului român, totodată să poată servi de bază pentru o înțelegere și conviețuire a Românilor cu Ungurii ca buni frați.

Prin luptă destul de grea, a succes a scoate aleși din Banat și Ungaria 15 deputați români, dintre cari 11 au format țapăna falangă dela 1861, ce prin tactul și energia sa și-a eluptat un respect, cum nu se pomenește să mai fi avut vr'odată Români în legislațiunea Ungariei, ceea ce se dovedește atât prin adresele dietei, către monarch, cât și mai vârtos prin rescriptele monarchului către dietă, în cari din urmă pretențiunile politice-naționale ale Românilor, până și cele relative la autonomia Transilvaniei găsiră cea mai expresă apreciere și recunoaștere.

Andrieu Mocioni deși ales și el deputat din centrul de atunci al activității Românilor bănățeni, adecă din Lugoj, el fiindcă publicase pasivitatea, nu putea să primească mandatul și să participe la dietă, totuși se bucura din toată inima pentru tactul și zelul și succesele deputaților români; apoi dânsul, după ce dieta Ungariei, care față de Austria și de monarhul Fran-

cisc Iosif se puseră pe baza negațiunei, la începutul lui August fu disolvată, — numai decât se așază iarăși în Viena și se puse de nou în legătură cu bărbații ce formau p'acel timp supremele organe ale Imperiului, pentru scopul de a reprezenta și face să fie recunoscute interesele națiunei române. El de îndată ce văzuse direcțiunea pornirilor maghiare prin legislațiunea țării, avizase și încurajase pe Românii de prin toate părțile, ca prin bărbați din sânul lor să stăruască la guvernul central din Viena — pe baza programei naționale comune din 13/25 Februarie 1849, pentru convocarea unui congres național general, prin care să se formuleze postulatele națiunei române către împărăție, conform împrejurărilor actuale ale Imperiului.

Astfel iar se adunară mai mulți reprezentanți ai Românilor din Viena, cari la început urmau sfatul lui Mocioni, mai târziu, se conduceau de Mitropolitul gr. cat. român din Blaj, Alexandru Sterca-Șuluțiu, și împărăția, atacată prin domnii maghiari din toate părțile, prin toate mijloacele, chiar și prin comploturi și conspirațiuni din afară, se arată foarte plecată de a împlini toate cererile „juste” ale Românilor, între cari într'adevăr numărau pe toate câte li-se propunea — afară numai de una: „constituirea tuturor Românilor din monarchie, într'un unic corp politic, o țară coronală cu tip și caracter național român”. Mocioni tocmai la acest postulat ținea mai presus de toate.

El numai în această concesiune din partea monarchiei putea să recunoască adevărata bunăvoință către Români și o solidă garanție pentru serioșitatea și durabilitatea drepturilor publice, ce s'ar acorda Românilor. Șchmerling, ministrul imperial de stat, își da toată silința de a face pe

Mocioni, să se mulțumească — deocamdată — cu autonomia Transilvaniei, în care Românilor din această țară li-se promitea pozițiunea unei naționalități politice recunoscute, iar lui Mocioni postul de guvernator. Dar Mocioni nu voia să audă de condițiunea, ca Românii din monarhie și mai departe să rămână prin mai multe țări divizați și separați unii de către alții, și pururea exploatați și eludați de clasele privilegiate streine. Atunci Schmerling își luă refugiul la vechia și încă netocita armă a intrigei; el în particular inspira pe unii Români din Transilvania, că — pentru această țară, respective pentru Românii ei — poate acorda congres național separat, poate promite pozitivamente *autonomie cu naționalitatea română recunoscută*, chiar și Mitropolie română ortodoxă, dar — cauza celorlalți Români din Ungaria și Banat trebuie să fie lăsată la o parte, respective tratată separat. Deci reprezentanții români ardeleni fuseră provocați, ca — dacă doresc congres, autonomie, dietă pentru țara lor, acestea să le caute separat de Românii din Banat și Ungaria.

De acel timp mitropolitul Șuluțiu încă nu ajunsese în Viena. Ceilalți reprezentanți români ardeleni, crezând că — mai bine este a primi cecece li-se oferea cu atâta bunăvoință, decât nimica, ba că dânșii nici n'ar fi îndreptățiți a refuza — pentru un bine problematic mai mare, favorul ce li-se punea în vedere, întru interesul Românilor din Transilvania, subscriseră o petițiune separată și tratativele urmau separat. Astfel separat s'a ținut la 1863, în Februarie, congresul român național din Sibiu și s'a întrunit mai târziu tot în acel an dieta Transilvaniei, și a votat și s'a sancționat autonomia țării și naționalitatea politică a Românilor, și s'a pus pe

aceste baze mulțime de Români în diferite funcțiuni publice și a intrat Transilvania în parlamentul central din Viena; iar doi-trei ani mai târziu, după ce Austria cumpărată fu bătută în Boemia și perdu Venetia, în cari bătălii regimentele române atât la Custozza, cât și la Königgrätz excelau prin eroism, pe când despre cele maghiare Kossuth laudându-se scria, că puneau batistele albe în baionetă și treceau la inamic, — împărăția prin sfatul și ajutorul puternicilor din Berlin, împăcându-se cu *domnii maghiari*, toate câte se acordaseră și sancționaseră și chiar realizaseră în favoarea „națiunii române din Transilvania” — s’au retractat și desființat, și — au ajuns iarăși *Bămățeni, Ungureni, Transilvăneni egali*, în aceeași condițiune: fără nici un drept, nici un petec de țară a lor, nici un organ politic-național propriu, care să-i poată apăra!

Durerea și înverșunarea lui Andrei Mocioni, când înțelese de pasul separat al fraților din Transilvania — nu se putea descrie. Dânsul alergă la Schmerling și-i făcu cele mai grele imputațiuni — nu că a sedus pe Români, ci că a apucat iarăși pe o cale greșită și fatală pentru monarhie și monarh. Căci el tot ținea, că întărirea pozițiunii Românilor în stat — este o necesitate absolută, pe cât întru interesul Românilor, încă mai mult întru al monarhiei și dinastiei.

[Din *Notițe biografice asupra vieții și activității decedatului Andrei Mocioni (Mocsonyi)* membru al Academiei Române *Analele Ac. Rom.* 1883. seria II. tom V secț II p. 373-377].

XXX.

Atanasie Marienescu despre dinastia lui Radu Negru Vodă în Ungrovlahia și dinastia Basarabilor în Oltenia

Cavalerii teutoni în 1211 și în 1212 au căpătat pământurile dela regele Andreiu al II-lea și pristalzii regelui în 1213 și 1214 au introdus pe Cavalerii teutoni și coloniile săsești în posesiunea pământurilor, din cari au scos pe Români, ori le-au avut aceștia în folosință, cu drept de iobagi, ori le-au avut aceștia cu drept de proprietate.

Românii scoși din posesiune, a trebuit să părăsească țara lor și din Țara Făgărașului au plecat prin pasul Branului (sau Törzburg, (v. *Negru Vodă și epoca lui*, p. 9), au trecut Carpații (Alpes) și au descălecat mai întâiu la Câmpulung și în prejur, care eră o parte din Țara Cumanilor, iar de regii Ungariei de regulă numită Transalpină (dincolo de Alpi, de Carpați), pe timpul dinastiei lui Radu Negru numită Ungro-Vlahia și mai târziu Valahia mare.

Cei păfugași verosimil au fost instruiți că din Țara Făgărașului în care direcțiune să treacă Carpații? Și după experiența și a celor de azi, Românii mai ușor au putut trece pe la Bran, ca să sosească la Câmpulung și în prejur.

Numai după descălecarea a fost cu puțință și

s'a simțit trebuință de atare organizare. Și pentru aceasta, în Câmpulung, Negru din Vânăția de jos s'a ales Voevod, iar cu numele oficios „Radul Negru Vodă”. Dintre diregătorii de frunte a lui Radu Vodă se amintește Gregorie, visticierul lui. Alegerea lui Negru Vodă s'a întâmplat în 1215, și atunci a trebuit să se facă și organizarea guvernului și a țerii. Pentru aceasta, dela acest an trebuie să se facă și începutul istoriei române în Ungro-Vlahia.

Scrierea mea de față trebuie să fie încă scrutoare, pentru că sunt în epoca începutului, cu datorința de a cerceta materialul istoric și a tot lămuri și dovedi. După mine are să vină un profesor de istoria română și pedagog distins, ca pe baza istoriei mele să compună istoria în uzul finerimii, pentru că eu cu cugetul am lucrat și scris pentru finerimea română, și pentru aceasta invit și eu la lucru pe profesori.

[Din Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice București 1911 pag 850].

M. a mai publicat *Cultul păgân și creștin t. I. Sărbătorile și datinile romane vechi* București 1884 p 446 broșura *Istoria română națională pt. tinerimea română* (retipărită din *Amicul Școlii Sibiu* 1861 fascioara 1+2.

Autorul însuși spune că e „un extras din Șincai” despre istoria Românilor dela 105 până la sf. sec. XIV — în «prefațiune» arată că lipsa de o istorioară pt. tinerime» — a îndemnat «să-l aducă acest opuscul» silindu-se în toate a «cerca adevărul», căci fără aceasta istoria precum zice Polibios — e ca și găina oarbă; și în toate — a condus tendința de a nobiliza sentimentele naționale».

XXXI.

Gheorghe Barițiu despre Istoria noastră modernă

Acea istorie ni-se mai prezintă încă tot numai în perspectivă depărtată. Despre necesitatea imperioasă de a se scrie istoria noastră, pentru noi, din timpul nostru, s'a vorbit mai de multe ori, s'au ținut și unele disertațiuni în această materie, s'a luat la oareșicare discuțiune încă și în adunarea generală din anul trecut. Însă numai cu atâta, scopul nu va fi ajuns niciodată.

Mulți se plâng la diverse ocaziuni, că naștina daco-romană din imperiu *) și-ar fi pierdut firul sau că ar fi în pericol învederat de a-și pierde firul sau mai rău, a se pierde cu totul, a veni în confuziune deplorabilă pe terenul vieții publice, politice, naționale. Lucru prea firesc acesta. Vai de acel om, carele când se scoală dimineața, nu mai știe deloc ce a făcut ieri și alaltăieri, ce i-s'a întâmplat înainte cu o săptămână sau cu o lună. Oameni de aceștia uituci, sunt supuși pe toată viața lor la confuziunile cele mai neplăcute, până ce mai pe urmă ajung de râsul și de compătimirea celorlalți.

Pentruce conducătorii și frunțașii celorlalte popoare conlocuitoare, sau locuitoare împrejur de

*) Imperiul habsburgic.

Gheorghe Barițiu.

Dr. Atanasie Marienescu

1890 – 1914

fost membru al Academiei Române.

noi, se reculeg, se orientează mai iute și mai bine decât așa-numita inteligență românească, pentru ce aceasta rămâne păcălită în atâtea cazuri și ocaziuni? Pentru că alții își exercitează și memoria și judecata prin istorie, și rămân cu trecutul în nex, în contact neprecurmat, iară noi ducem viață publică efemeră, de Joi până mai apoi, trăim din mână în gură; nu voim să învățăm din trecut, nici a ne prefițe un scop chiar, o țință limpede, un plan anumit și bine precugetat. Și mai crede cineva, că aceasta se poate întâmpla fără ajutorul unei istorii critice? Căutați la generațiunile noastre june, care ies în lume mai ales dela 1860 încoace, cum oarbeacă pe întunerec în chestiuni naționale și în afacerile țării, cum perd nu numai firul evenimentelor din anii 1848 et 1849, dar n'au conștiință de nimic din ce s'a întâmplat cu noi în cei zece ani ai absolutismului, ba nu mai cunosc nici chiar evenimentele dintre anii 1861—1865, adecă epoca ce se zice a sistemului lui Schmerling, sau epoca semi-constituțională. Din această neștiință groasă a lucrurilor trecute de curând, adecă numai de câte zece sau douăzeci de ani, se poate explica un mare număr din aparițiunile cele mai neplăcute, greșoase, compromițătoare și chiar rușinoase din câte s'au arătat între noi în anii aceștia mai din urmă.

Mulți Germani și Maghiari din câți au scris și publicat istoria modernă a țării, a națiunii lor, sau a vre-unui partid, la care țin ei, s'au ocupat, se mai ocupă mereu și de Români, însă cum? Falsificând faptele și chiar acte publice oficiale, iar pe mai multe trecându-le de tot cu vederea, precum am observat și altădată la ocaziuni diverse. Așa ceva pentru Români nu e istorie, ci este curat insultă, batjocură, infamie, blăstămă-

fie. Pentru voința rea și ostilitatea altora nu poate fi responsabil nici un Român; este însă cu atât mai mare culpa și chiar crima noastră, pentru că nu ne apărăm. Lipsa de apărare poteroasă în cazuri și timpuri, în care te poți apăra și tot nu o faci, poate să porceadă numai din lipsa de ambițiune nobilă, din debilitatea simțului național, din indolență, nepăsare, lene călugărească, din fatalism oriental, din servilism înăscut și înscorțosat.

Nu așa fac oamenii, cari știu să-și prepare viitorul, cari au prudența și prevederea de a da faptelor și evenimentelor timbrul lor național; ei cunosc ce înseamnă a da generațiunilor ce-și succed, nutriment istoric sănătos. Alții nu se vaieră, nici nu se iau de cap pentru câteva suțisoare ce se dau ca subvențiune la publicarea de arhive istorice, de colecțiuni, de disertațiuni istorice, ci din contră, scot cu miile și cu zecile de mii spre asemenea scop măreț, au misiuni de bărbați eminenți în țări străine, pe la biblioteci și arhive, pun premiu cu sutele de galbeni, dau onorarii respectabile, și pe toate le consideră ca câștig real pentru consolidarea vieței lor naționale, pentru deșteptarea spiritului, înălțare în fața opiniunii publice a lumii științifice și luminate; ei asemenea spese nu le trec în deficit. Căutați mai de aproape la lucrările academiei împărătești de știință din Viena, la ale academiei ungurești din Pesta, la societatea Kisfaludi, la Societatea muzeului din Cluj, societatea patriotică a Sașilor în Sibiu, care lucră și tipărește arhivul său mai bine de treizeci de ani, tot cu spese considerabile, și le vinde în câte 10—15 ani. S'au văzut oameni, cari au dat pentru câte un singur document istoric câte una și mai multe mii de fiorini, după care-i auzi zicând: „am câș-

tigat ceva lucru neprețios”, iar nu că au păgubit.

Incât pentru istoria modernă a țărilor noastre, ai putea forma o bibliotecă respectabilă din publicațiunile câte s’au făcut în limbile germane și maghiare, cum și în unele dialecte slavice de 24 ani încoace. Las că pe timpul rezelului civil în Monitor (Közlöny) s’au adunat toate actele publice ungurești, iar în Siebenbürger Bote din Sibiu cele nemțești; las că în 1850 s’a început publicarea de acte secrete în amândouă limbile*), dar apoi îndată în anii următori câțiva bărbați căzuți din funcțiuni înalte și parte emigrați și exilați, au și început a-și publica memoriile și cu acelea suferințele lor; alții mai mulți le-au urmat lor, după ce au scăpat din captivitatea austriacă în care căzuseră.

Activitatea generalului Bem în Transilvania s’a scris și publicat nemțește încă sub absolutism. În acelaș timp a eșit la Pesta: Die ungarische Revolution im J. 1848 und 1849. Schilderung der damaligen Zeiterreignisse in Ungarn und Siebenbürgen nebst Scenen und Bildern aus dem ung. Revolutionskriege. (În trei edițiuni una după alta. 8° pag. 291, iar suplimentele pag. 304).

Alexandru Szilágyi, unul din membrii cei mai renumiți ai academiei științifice maghiare, ajutat de ai săi a publicat:

A magyar forradalom férfiai 1848—1849-ban. (Bărbații revoluțiunei maghiare. 8° mare, p. 344. două edițiuni).

A forradalom története 1848-és 49-ban. (Istoria revoluțiunei, 8° mare, p. 424).

A magyar forradalom napjai 1849. Julius el-sője utan. (Zilele revoluțiunei maghiare, format 12° pag. 192. trei edițiuni).

*) Geheim-Archiv der ungarischen Revolution. Actenstücke zur Geschichte der Ereignisse in Ungarn und Siebenbürgen im Jahre 184⁹. Pest 1850. Bei Landerer und Heckenast.

Ludovic Ásboth, fost oficial de stat major a publicat memorialele sale „Ásboth Lajos emlékiratai az 1848-és 1849-iki magyarországi hadjáratból. Două tomuri, 8° pag. 670.

Ácelaş Ásboth a publicat o critică aspră asupra generalului Görgei, în contra fostului colonel Ássermann, care-l apăruse, 8° pag. 32.

Andrieu Vargyas. A magyar szabadság-harcz története 1848—9-ben, în 4° cu ilustraţiuni.

Ludovic Kővári, dela Turda, istoric şi publicist prea bine cunoscut, între altele multe a publicat în anul 1860 un Archiv cu documente din anii 1848—49. Okmánytar az 1848—49-ki eseményekhez. Kolozsvár 1860. Ácelaşi a dat şi un fel de cronică prin anii 1849 până la 1860. Ápoi:

Erdély története 1848—49-ben. (Istoria Transilvaniei). Pesta 1861, 8° mare, pag. 279.

— Der Winterfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849. Von einem österreichischen Veteranen. Leipzig 1861. De la acelaşi anonim eşise mai înainte de aceea: Skizzen und kritische Bemerkungen der Ereignisse in Siebenbürgen.

Dela cunoscutul Coloman Csutak, fost mai în urmă colonel revoluţionar, au eşit memorialele sale scrise pe timpul cât a şezut în captivitate la Arad. „Áradi fogságom alatt irt Ádatok az 1848—9 évi szabadség-harcz, különösen az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról. Pest., 1868.

Ácest Csutak avu a face foarte mult cu Românii, iar tirăniile sale 'i fuseseră imputate tocmai şi de cătră camarazi de ai săi; el însă cearcă a se spăla de toate.

Dela Bartolomei Szemere, fost ministru de interne în revoluţiune, s'au publicat memorialele sau ziarul său, precum îl întitulase el însuşi*).

*) Naplom adecă ziarul meu.

Acel ziar l'a dus nefericitul Szemere în anii exilului său, s'a publicat însă numai în anul 1869 la Pesta, pe când Szemere începuse a-și perde mintea. Cine vrea să cunoască durerile unui exilat, să citească ziarul lui Szemere.

Dela fostul general revoluționar Ioan Czetz anume într'un tomuleț 8° Campania transilvană a lui Bem în 1848—9 scrisă în nemțește și tradusă în ungurește de Komáromi. Pestà, 1868, Acest Czetz fusese până în anul 1848 locotenent primar la un regiment împărătesc, care în parte se aflase în garnizoană la Brașov, iar de naționalitate era Român reneșat, mi-se pare din o familie de grănișeri. Om foarte deștept, dar fanatic. În anul 1848 a trecut la revoluționari.

Din scriptele rămase dela maiorul Bauer, fost adiutant general alui Bem, a publicat L. Makray, fost vicecolonel, un tomuleț, în care însă se vorbește și despre Români, dar se înțelege ușor, în ce ton și în ce termeni.

Nicolae Pap din Cristur (Armean de vișă), cunoscut bun publicist unguresc și redactor al ziarului democratic „Magyar Polgár” din Cluj, publică până și în Călindarele sale diverse acte autentice din anii 1848—49.

Ce să zicem de memorialele generalului polon Dembinski*), pe care le-a scris pentru timpul pe cât își pusese sabia în serviciul Ungurilor în contra casei de Habsburg-Lotaringia. Acele memoriale au eșit și în carte separată, se publică și în „Wehrzeitung” din Viena ca foileton, și sunt foarte interesante. Se alătură lângă scriptele lui Dembinski încă și ale lui Klapka și Görgei. Au mai publicat și alții colecțiuni numeroase, pe cari noi nu suntem în stare de a le arăta la locul acesta una câte una; celuice are plăcere a

4) Memoiren des Generals Dembinski.

le cunoaște, îi stau la dispozițiune cataloage, librării, biblioteci și — pungă proprie, dacă o are, pentruca să și-le cumpere.

După acestea ne-ar fi îndemână să punem aici întrebarea, că din partea noastră a daco-românilor cu ce s'au înavușit istoria cea mai nouă, anume dela anul 1848 până la 1865. Afară de documentele publicate în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, afară de „Romänen der österreichischen Monarchie” în trei fascicole, de Magazinul Daciei fasc. VII, publicat de d-nul Laurian în Viena, din partea III a istoriei d-lui A. I. Papiu, de discursul răposatului Sim. Bărnuțiu ținut la Blaj în contra Ungurilor, ce mai putem noi produce în limba noastră pe acel period de 17 ani, dacă nu vom adauge cumva încă și Buletinul legilor, tradus de translatorii pe cari i-au avut aplicați din partea regimului, apoi actele conferențelor naționale și ale dietei transilvane dela Sibiiu 1863—5 pentru noi în etern memorabile. In anul 1848/9 au funcționat atâți prefecti și tribuni, cari au pățit multe în acele zile critice; n'am văzut însă pe nici unul să-și fi publicat memorialele lor, precum au făcut mulțime de ofițeri de ai insurgenților. Nici chiar dintre foștii membrii ai comitetului național n'au scris până acilea nici unul din partea sa nimic despre acele timpuri, afară numai de dl. Laurian, pe cât se vede în istoria sa. Am avut și ofițeri în armata imperială, cari au trecut prin multe și mari suferințe. Știm că domniile ofițeri sunt supuși la oareșicare formalități, permisiuni, concesiuni, când voiesc a publica câte ceva; cu toate aceste citim, anume în foile publice militare, articlii foarte interesanți, scriși cu multă cunoștință de lucru în limba viguroasă, energioasă, tot numai de cătră ofițeri împărătești, mulți alții își

publică operele lor în formă de cărți. Pentru ce să nu se afle și dintre ofițerii români, care să-și conștie și publice măcar memorialele lor?

Numai din atâta material cât avem publicat până acum în limba noastră, din cauza și interesul națiunii noastre, nu se poate scrie istoria noastră cea mai nouă așa, ca să fie deamănă de acest nume, ci se mai cere ca să adunăm la material cât se poate mai mult și mai bun. Istoria noastră trebuie să ne spună adevărul întreg, întru toată golătatea și, dacă voiți, splendoarea sa, fără ca istoricul să întrebe, dacă acel adevăr place cuiva sau nu, dacă-l luminează sau îl și arde. Apărarea noastră în contra minciunilor și calomniilor străine, zău însă și critică dreaptă nepărtinitoare a faptelor noastre, are să meargă alături de descrierea evenimentelor.

Rugăm pe toți acei contemporani ai noștrii, cari poartă peana cu cevași desteritate, ca să nu-și pregete, să nu mai aștepte unii dela alții, și să nu lase a trece zilele și anii, ci să scrie cecece știu și ce au pățit, să-și facă reviziune încă și la corespondențele private pe cari le vor fi conservat din timpii de pericol și câte se vor fi ocupat cu afaceri publice, să le dea de material pentru istoria cea mai nouă. Căutați la popoarele conlocuitoare, cum oamenii lor culeg și publică toate petecuțele de scrisori, cari cred că vor revărsa lumină peste trecutul lor și al țării. Noi Românii încă putem să facem mult, în diverse direcțiuni, numai convicțiunea și voința să nu ne lipsească.

(Din *Gh. Barișiu Studii și articole* cu o prefață de I. Lupaș Sibiu, 1912, p. 115-122).

XXXII.

Nicolae Densușianu despre revoluția lui Horia.

Așa se termină această revoluțiune, care a-gi-tă așa de mult spiritele în Transilvania, epocă, care scoase la lumină lupta latentă, ce exista de mai mulți secolii și sub diferite forme între cele două națiuni de peste Carpați.

Incepută în munții Abrudului în numele unor pușine comune la anul 1782, ea ajunge în numele tuturor iobașilor din munții Abrudului, apoi în numele tuturor Românilor din Transilvania.

Din liberarea de abuzuri ajunge la liberarea poporului român de iobăgie, la liberarea Transilvaniei de domnia elementului unguresc.

Iobași, preoți, plutași, băiași, oameni liberi, sătui cu toții într'o formă de amarele suferințe ale trecutului, se fac cu toții emisari, căpitanii, soldași, și cu toții primesc *dictatură* unui țaran.

Epocă plină de învățături.

Ea ne probează, că nici înfiorătoarele decrete ale lui Uladislau (1514), nici uniunea celor trei națiuni din Transilvania (1437—38), nici Aprobatele și Compilatele (1653, 1669), cari declară pe Români fără patrie, nu au putut să înfemeieze fericirea nobilimii și cu atât mai puțin fericirea Ungariei și a Transilvaniei.

Dacă Ungaria nu s'ar fi abătut dela primele instituțiuni ale regilor săi; dacă nu ar fi părăsit sistemul, care în secolii dintâiu respecta liber-

Nicolae Densușianu

tatea națională în Ungaria; dacă ar fi lăsat neatinsse instituțiunile vechi ale poporului român, organizațiunea sa militară, districtele sale românești; dacă nu ar fi luat din mâna acestor țărani militari proprietatea de pământ; dacă națiunea română, singură în număr considerabil și cu teritoriile naționale extinse în Transilvania și în părțile Ungariei, ar fi fost lăsată și de aci înainte ca națiune cu drepturi politice, precum fusese până la finele secolului al XIII-lea;

Mai mult, dacă nu s'ar fi desființat la anul 1653 chiar și drepturile de simplu cetățean al Românilui, — tristă răsplată pentru șiroaele de sânge, ce le vărsase odată Românilor în interesul Ungariei;

Atunci dezastrul nu se întâmpla.

Dar încetul cu încetul din poporul militar se făcură sclavi agricoli, și în loc de o armată numeroasă care apăra Carpații și Dunărea, se crea o ceată numeroasă de sclavi, supuși unui mic număr de privilegiați incapabili să se apere pe sine și incapabili să apere țara.

Elementul cel vechiu de apărare al statului dispăru. În locul clasei de arme se ridică nobilimea de naștere. În locul războaielor victorioase externe se începură războaiele nefericite interne, luptele cu sclavii, și în locul castrelor dela frontiere, nobilimea își construie castre în contra supușilor săi.

Din timpul acesta datează fatalele consecințe ale noului sistem, lungă și tristă serie de revoluțiuni, epoca de decadență a regatului.

Cu desființarea instituțiilor naționale, ce existau în Ungaria, cu desființarea legiunilor, cari se bătuse sub Ion Corvinul, căzu și puterea internă și externă a regatului.

Așa urmă desrobirea catastrofă dela Mo-

haciu (1526), când regatul Sf. Ștefan își perdu independența sa, luptă, în care Ungaria nu putu să adune mai multă armată de 20.000 de oameni *), căci nu mai existau vechii legionari, și mai înainte cu 12 ani camera Ungariei decretă pedepse oribile asupra țăranilor, și-i aruncase pe toți în lanfurile servituții vecinice.

Așa se întâmplă în secolul trecut, în epoca anilor 1780—1790, când împăratul Iosif răsturnă constituțiunea Ungariei, Atunci poporul întreg român, desbrăcat de toate, care de altă dată își vărsase sângele său în războaiele Ungariei, de astă dată nu mai putu să-i întindă mâna de ajutor, din contra se ridică asupra nobilimii și a elementului unguresc.

Aceleași evenimente, aceleași experiențe se repetară la 1848—49 în ultima luptă de libertate a Ungariei. Atunci se ridicară în contra tendințelor ungurești nu numai Românii, dar și Croații, Sârbii și Sașii. — și Ungaria sucombă.

Astfel revoluțiunea dela 1784 și toate dezastrele urmate asupra regatului din secolul al XIV-lea încoace ne probează, cât de fatal a fost pentru Ungaria noul sistem de distrucțiune a naționalității.

Istoria este implacabilă față cu greșele poarelor.

[Din *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria 1784—85*, scrisă pe baza documentelor oficiale de N. Densușianu, București 1884 pag. 57 - 519].

*) *Katona*, Historia critica XIX. 678.

XXXIII.

Ioan Crișian despre desbinarea bisericească a Românilor ardeleni.

Ătanasie, probabil sfătuit din partea Iesuișilor, se presenta în primăvara anului 1701 în Viena înaintea împăratului, fu denumit de episcop al nașionei române din Transilvania și părșil anexe și pentru deosebitele lui merite (?), după cum ne spune decretul de întărire, fu dăruit cu lanț și cu cruce de aur, precum și cu portretul împăratului. La reînfoarcere, îmbrăcat în ornatul archieresc, fu introdus în mod sărbătoresc în Alba-Iulia de comitele Ștefan Apor în fruntea unui conduct festiv.

Între altele Ătanasie a fost nevoit a se deobliga, că va da ascultarea îndatorată Papei, Archiepiscopului din Strigoniu și Impăratului în toate afacerile drepte și ertate și că va păzi confesiunea acceptată.

În acelaș timp emise împăratul Leopold, la în-trevenirea lui Kollonics, un statut din 15 articole, pentru a se întroduce — precum se zice — ordinea cuvenită în referințele noului cult și pentru de a delătura din temelie existentele neajunsuri; de fapt însă pentru de a lărgi în mod neșarmurit influența Iesuișilor și a generaliza în modul acesta unașia acceptată până acum numai prin aclamașionea unor indivizi din cler.

Un teolog erudit și iscusit în administrație, pe care-l va denumi împăratul și arhiepiscopul din Strigoniu, dispune statutul numit (art. 5), va fi a se introduce ca „causarum generalis auditor”. Acesta va asista la toate sinoadele și va preîntâmpina toate aberațiunile aceloră, și ale episcopului și ale clerului. Episcopul dimpreună cu clerul său va fi subordonat Arhiepiscopului din Strigoniu. Episcopului nu-i este permis a purta corespondență, nici chiar în afaceri private, cu principele Valachiei, cu vre-un patriarh oarecarele sau cu acatolicii fără știrea teologului. (Art. 6).

Fără știrea teologului, episcopului nu-i este ertat a pune pe preoți sub canon, el nu poate excomunica pe nimenea și nu poate desface căsătoriile încheiate.

Cărțile înainte de ce se tipăresc, trebuiesc să fie revăzute de teolog; cele contrare unașiei vor fi suprimate (Art. 7).

Eventualele plânsori, ce ar avea să le ridice episcopul contra preoțimei, vor fi a se așterne, prin mijlocirea teologului, Arhiepiscopului din Strigoniu. (Art. 9).

Iesușii se știură folosi de dreptul cuprins în numitul statut. Episcopul purtă de aici înainte numai numele de cap al bisericei; drepturile împreunate cu această dignitate le exercitează Iesușii: „Dână acum l-au cinstit”, scrie desnumitul cronist Cserey, „acum îi răpesc toată puterea; la spatele lui stă un teolog; fără știrea acestuia lui nu-i este ertat să scrie nici măcar o epistolă.

S'ar lăpăda bucuros de unașie, dar nu-i permit”.

E irelevant, dacă s'a purtat Atanasie vre-o dată cu ideea, de a se lăpăda de unașie. Pe baza acutului de unașie ar fi avut dreptul să o facă.

El și-ar fi câștigat un nume onorific în istoria națiunii sale, dacă i-ar fi succes să zădărnicească prevaricările și egoisticile porniri ale Iesuiților, cari au știut să tragă folos din pretenșiunile și îndreptățirile lui. Spre a putea face însă asemenea lucru, el ar fi trebuit să fi fost înzestrat cu o minte pătrunzătoare, cu o energie neclintită și să fi cunoscut, pe calea experienței, pe inamic precum și modul de atac al acestuia. Lui Ațanasie i-au lipsit asemenea aptitudini, ceea ce, având în vedere starea tristă și gradul de cultură al națiunii sale, nu i se poate lua necondiționat în nume de rău. În lipsa astorfel de însușiri, Ațanasie se pleca jugului de bună voie, ba lucra chiar în contrazicere cu rezoluțiunea sa de mai 'nainte, primind și cele patru puncte, despre care nu se aflau urme în actul de unație. S'au aflat însă bărbați din cler, cari au cugetat și lucrat cu mult mai energic decât Ațanasie, între alții chiar și de aceia, cari au fost subscris actul de unație și cari acum, după ce se schimbă lucrurile, nu se mai credeau îndatorați a se ținea de acel act. Nu-i mirare deci, dacă clerul și poporul din țeara Bârsei, care pe atunci era împărțită în mai multe protopopiate, protesta în mod sărbătoresc contra unei unații, ce li se anunțase, ca încheiată pe baza punctelor acceptate de episcopul Ațanasie. Protestul fu prevăzut cu sigiliul împărătesc; aceasta la întrevinerea protonotariului Transilvaniei, Ioan Sárosi. Protopopii din părțile Hunedoarei, cari și ei subscriseră actul de unație, dimpreună cu clerul și poporul de sub conducerea lor, au refuzat de a mai asculta de Ațanasie și nu voiau să mai facă cauză comună cu un apostat; se pare a-și fi bătut chiar și joc de arhiereul lor.

Ațanasie se adresa la 18 Iulie 1701 cu o hârtie

cătră cei nemulțumiți și îi provoca, să nu-i de-
nege ascultarea cuvenită, mai bine să rămână
pe lângă vechia lor credință fără a mai adauge
sau a mai schimba ceva, — să nu-și bată însă
joc de religiuena împăratului și de cele patru
puncte.

Episcopul Maramureșului (din anectele Tran-
silvaniei), Dositeiu, fiind sinod, a respins și
el unația încheiată. Pe acest prelat nici un fel
de promisiuni, ba nici de amenințări chiar n'a
fost în stare a-l decide pentru primirea unației.
Toți au rămas uimiți de dovezile palpabile, pe
care le-a știut el să le aducă contra unației.

Intre astfel de împrejurări e ușor de înțe-
les, cum însuși patriarhul Dositeiu n'a prege-
tat să vină în Transilvania, să folosească toate
mijloacele legale precum și influența sa perso-
nală asupra masei poporului și să excomunicе
pe Atanasie ca pe un apostat, ca pe unul, carele
prin unație și-a perdut drepturile și puterea pri-
mită prin chirotonire.

Înțelegând împăratul Leopold I. de protestele,
ce se ridică contra unației și voind să deе și o
probă despre imparțialitatea curții și în deosebi
să arate, că intențiunea curții nu e: ca să silească
pe Români să se unească *numai* cu biserica ro-
mano-catolică, emise cu datul 12 Decemvrie 1701
un decret, în care se ordona de nou: ca Româ-
nilor să le stee în voie liberă, a se uni cu ori-care
din cele patru religiiuni (recepte), având a se
bucura apoi de drepturile acelei religiiuni, cu
care s'au unit. Români, continuă decretul, au
voie să rămână și în credința lor cea veche, pen-
tru ca astfel fie-care să poată trăi neijnit în
credința sa. Nimic să nu conturbe această li-
bertate; judecătoriale au să îngrijească pentru
observarea strictă a acestei resoluțiuni, etc.

În acelaș timp se văzu împăratul însă îndemnat a dispune în mod hotărâtor și neamânata îndeplinire a egalei îndreptățiri a catolicilor și a purta astfel de grije — în flagrantă contradicere cu intențiunea sa exprimată mai sus — și de desvoltarea unașiei.

Cu toate sforțările acestea este foarte greșit, — și e de a se privi de un ce exagerat, de efluxul unui spirit de partidă, — dacă, după cum se întâmplă adesea, se afirmă, că cea mai mare parte a populațiunei române s'ar fi declarat încă de pe timpul acesta pentru unașie.

La început s'au declarat învoiiți cu unașia numai câțiva bărbați din cler, și nu există nici cea mai mică dovadă, că poporul și-ar fi dat și el consimțământul în favorul acestui pas. Și fiindcă după schimbarea recentă a lucrurilor, chiar și dintre subscriitorii actului de unașie s'au aflat unii, cari s'au abătut dela pasul făcut și au protestat contra unașiei: ținuta poporului a fost a bună samă nefavorabilă pentru unașie, cu atât mai vârtos, căci s'a încheiat fără învoirea lui. Din diferitele proteste și din împrejurarea, că chiar și subscriitorii de ai actului, s'au retras în cele din urmă dela unașie, și în fine din considerarea, că poporul nu și-a dat consimțământul său la încheierea unașiei cred a putea deduce cu drept cuvânt, că *numărul partizanilor lui Atanasie a fost la început foarte neînsemnat.*

Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea se afirma cu multă pozitivitate din partea papistașă, că, afară de trei locuri, toți Românii Transilvaniei s'ar fi unit cu biserica Romei. Pe afirmarea aceasta pare a se răzima aceia, cari încă și azi ridică în mod foarte exagerat, fără vre-un motiv normativ, numărul partizanilor lui Atanasie. O privire mai aproape în starea lucrului

ne încredințează cât de nebasată a fost numita afirmare. La anul 1762 se exmise o comisiune pentru eruarea stărei confesionale. Din tabela statistică elaborată de numita comisiune e evident, că numărul familiilor române *trecute la unafie*, se urca atunci la 25.223, pe când a celor *neunite* la 128.653, că acestea numărau prin urmare de cinci ori mai mult ca acelea. Altul a fost însă raportul preoților! Numărul preoților *uniți* este de două ori așa de mare ca al celor *ortodocși*.

La câte 11 familii *unite* se venea câte un preot, pe când la ortodocși abea la câte 94 familii. In scaunele Odorheiu, Murăș, Sibiiu, Sebeș, Ciuc, Cohalm, Orăștie, Agnita și Mercurea, familiile ortodoxe, deși în număr foarte mare, n'au nici un preot, în scaunul Sebeșului sunt de altă parte mai mulți preoți uniți decât familii unite.

Din aceste date suntem în drept a trage o concludsiune în favorul afirmării noastre de mai sus.

Unafia era pe timpul lui Leopold I încă numai în ființă. Se aruncase abea sămânța; aceasta trebuia mai întâiu să încolțească, pentru de a putea aduce mai târziu fructele dorite.

În cât pentru finufa convertiților ,se vede, că acelora nu le-a prea zăcut la inimă înaintarea sorșii Românilor strămtorași.

Deja la anul 1735 se plânge de aceasta un protopop unit într'o epistolă adresată episcopului de atunci, Inocențiu Clain: „tare mă tem, zice el, că nu vom avea alt folos din unirea aceasta, care s'au făcut, ci vom rămânea numai cu ura între frași și cu mustrarea cugetului”.

Nu mult după aceea exclamă un alt protopop într'o predică finută în public înaintea poporului adunat: „i-au înșelat pe Români cu unirea”.

La conferirea de posturi și de dignități în

Dr. Ioan Crișan.

stat Români erau desconsiderați sub pretext: că e tot una, ori ocupă postul un catolic (maghiar), ori un unit.

Convertitorii n'au avut alta în vedere, decât să mărească cu ori-ce preț numărul catolicilor, pentru ca aceștia să fie în stare, după cum zice Bartenstein, a ținea echilibrul celorlalte trei religii recepte.

N'a fost însă nici convingerea motivul, care a înaintat afacerea unașiei, ci promisiunile și favorurile împreunate cu acestea „de cari, venind dela împăratul, era cu greu a se lăpăda”. În posesiunea faptică a acestor favoruri au ajuns uniții abia sub împăratul Carol VI. Acest împărat a luat la energioasele interveniri ale episcopilor uniți, măsurile de lipsă cu privire la favorurile promise, a purtat grije de instituțiunile bisericești ale uniților și a pus astfel bază sigură unașiei.

Abia dela acest timp intră în viață biserica unită din Transilvania, și acum însă tot numai sub influență străină. La o stare de independență ajunse această biserică abia la 1850 (12 Decembrie), prin aceea, că episcopatul ei se ridică la rang de arhiepiscopat.

Mai amară decât a celor trecuți la unașie a fost starea Românilor rămași pe lângă credința lor străbună. În lipsa unui cap bisericesc (1698—1761), care să-i conducă, aceștia sămănuau unei năi lăsate pradă valurilor sălbatice ale mării, fiind expuși celor mai uricioase persecuțiuni. La anul 1761, în urma repeșitelor persecuțiuni, li se puse în frunte episcopul sârbesc din Buda, în calitate de locțiitor provisor; episcop propriu primiră abia în anul 1783. Și acesta fu subordonat — în contradicere ca canoanele — metropolitului și sinodului metropolitan din Carloviț.

Egala îndreptăţire completă şi independenţa şi-o câştigară ortodocşii români din Transilvania şi Ungaria abia în timpul mai nou, la neobositele stăruinţe ale capului lor bisericesc, *Andrei Baron de Şaguna*, dela 1846—1864 episcop, iar dela acest an în care prin decretul dto. 24 Decemvrie (1864) se restaură vechia metropolie ortodoxă a Transilvaniei şi Ungariei, şi până la moartea lui, urmată la 16 Iunie 1873, arhiepiscop şi metropolit. Meritele acestui arhieru, atât pentru biserica sa, cât şi pentru stat, sunt necontestabile.

Până cătră finea secolului al 17-lea Români, cu toate ispitele şi cursele ce li s'au pus, au rămas credincioşi religiunei lor străbune. Promisiunile, ce li s'au făcut şi persecuţiunile, ce s'au înscenat contra lor, nu i-au putut îndemna să se despartă de biserica ortodoxă orientală. În fruntea lor se aflau prelaşi energici şi conştienţioşi, cari se opuneau cu riscul de a-şi perde postul, ba chiar şi cu riscarea vieţii, tuturor nedreptăţilor, care se adăugau bisericei încredinţate conducerii lor.

Numai lipsa de mitropoliţi energici şi o procedură circumspectă, perversă şi plină de înşelăciune au putut seduce pe Români, ca să renunţe la credinţa lor.

Ambele aceste momente au avut loc pe timpul lui Leopold I.

Atanasie, fiind om uşor de sedus şi de un caracter slab, se făcu instrumentul intrigilor şi contribuî astfel la lărgirea cercului de activitate al Iesuiţilor plini de răutate.

Unii din Români, duşi în rătăcire de metropolitul, care era sfătuitoarul lor natural, fiind incapabili de a deosebi adevărul de fa'sitate, dădură astfel ascultare splendidelor promisiuni.

Dela ei nici nu se ceru altceva, decât simplu recunoașterea papei! Văzându-se în urmă amăgiți, ei au căutat să se lapede de unație; unii și-au scăpat — pe lângă credința străbună, — și conștiința din noianul nedumeririlor și al urgiei, alții însă apucând a înainta prea mult în cursa Iesuiților, n'au ajuns a se mai putea lăpeda — cel puțin în public nu — de unație.

Astfel s'a întâmplat aceea, de ce Românii s'au ferit atâta timp, unația cu biserica Romei a prins rădăcini între ei.

Cu desbinarea religioasă au intrat în corpul națiunii române — durere — și neînțelegeri și discordii, care încă nici astăzi, nu au amuțit și cure încă și astăzi căunează Românilor din Transilvania și Ungaria multe neajunsuri.

[*Adaus la Istoria unației bisericesti a Românilor in Transilvania sub Leopold I. de Dr. Ioan Crișian. (In) Programa Institutului pedagogico-teologic din Sibiu pe anul 1887 3 pag. 29-33].*

XXXIV.

Ioan A. Lapedatu despre luptele Românilor pentru cultură.

...Unii scriitori străini, de câte ori revin asupra vieții noastre naționale de până acum, se arată prea puțin grațioși față de noi, iar față de istorie putem zice, că-și pierd mai tot cumpătul. Ei adevărat se par a voi să ne împarță tot trecutul în două perioade foarte lesne de distins și avându-și fiecare caracterele sale bine marcate. În cea dintâi perioadă ne acordă cu destulă generozitate un fel de viață barbară, ilustrată, ce e drept, prin câteva fapte de arme; în a doua însă ne aruncă fără pic de îndurare în nămolul unei lungi decadențe, din care, după a lor părere, abia am tresărit puțin la anul 1848.

Vorbă să fie de a fi conlucrat și noi cu ceva la opera civilizațiunii! Nouă nu ni se recunosc luptele câte le-am purtat pentru cultură.

Așa cugetă străinii despre noi; cine vrea să se convingă, n'are decât să iee amână cele scrise de dânsii la adresa noastră.

Dar istoria, după zisele lui C. Tacitus, trebuie scrisă „sine ira et studio”. O istorie scrisă astfel ne-ar spune, că Românii făcură destule încercări serioase pentru de a se cultiva și susținură destule lupte în contra întunerecului. Dacă însă n'au isbutit întru toate întreprinderile lor, istoria ne-

pătimăse și nepărtinitoare va ști să dea și împrejurărilor partea ce li se cuvine.

Din capul locului va trebui să recunoască ori și cine, că poporul românesc nu s'a ivit barbar pe scena istoriei. Din ziua nașterii sale el figurează în orientul Europei ca purtătorul unei însemnate civilizațiuni.

Eșită dintr'un amestec fericit al elementului roman învingător cu rămășițele Dacilor, gîntea noastră nici dela Romani, nici dela Daci n'a eredit numai sângele, ci și cultura acestora. Dacia ca și Galia dând naștere, una Românilor, alta Francezilor, i-au crescut — dacă ni se permite expresiunea — în leagănul de aur al civilizațiunii și nici de cum în groasele scutece ale barbariei.

Dacia de pe timpul resbelilor cu Romanii și-avea cultura sa proprie. Locuitorii ei trăiau într'o organizațiune socială și politică destul de înaintată pentru acele zile. Acolo, unde găsim locuințe fixe și o clasă de agricultori; unde preoții învață doctrina *nemuririi* sufletului; unde limba se mlađiază în grațioasele forme ale poeziei; unde se poate pipăi o influență prin sute de ani ai civilizațiunii grecești; acolo, barbaria trebuie să fie făcut un loc întins razelor culturii. Dacii lui Decebal anevoie vor fi stat cu mult înapoia Galilor supuși de Iuliu Cesare.

Pe de altă parte nici coloniile romane n'au venit în Dacia cu mînilor goale. Ele pe lângă *limba* vulgară vor fi adus cu sine și o bună parte din limba poezilor, prosatorilor și juriștilor latini; ele au straplantat la Dunăre și Carpați ideile apusului dimpreună cu toate artele păcii și ale războiului, cîte le învățaseră acasă. Coloniile lui Traian se pot asemăna cu coloniile moderne europene, care au strămutat creerii patriei-mame pe țărniuri altor continente, cu acea deosebire

însă, că aceste din urmă s'au așezat între barbari, pe-când cele dintâi au dat peste oameni eșiți din barbarie.

Așa dară din elementele culturii române și din începuturile celei dacice s'a născut în mod prea firesc *civilizațiunea poporului român*. Această civilizațiune a mers crescând, și dezvoltându-se din zi în zi mai mult în decurs de un secol și jumătate, adică dela Traian până la Aurelian. Ea a semănat orașe și temple dela o margine a Daciei până la cealaltă; ea a dat artelor și industriei un avânt puternic; prin efectele ei și-a înlesnit Evangeliul lui Crist triumful în aceste părți ale continentului nostru.

...Cu finea secolului al III-lea începe în istoria Daciei o nouă perioadă din cele mai lungi și mai triste, pe care am putea-o numi a *dominațiunei străine* și care durează mai zece secole, adică până la fundarea principatelor române dela Dunăre și Marea Neagră. În această perioadă poporul român închină cu totul științele, artele și industria; el n'avea și nu putea să aibă altă preocupățiune mai principală decât aceea de a *nu perî trupește* și de a *nu-și perde limba*... În ochii noștri toată viața Românului cât ținu *dominațiunea străină* a fost o luptă continuă și crâncenă pentru conservarea limbei.... Prin lupta pentru conservarea limbei străbunii noștri au lucrat de pe departe tot la opera culturii lor, deoarece baza la orice cultură națională este limba.

Dupăce se stinsese unele limbi străine în Dacia, Românii începură a se consolida din nou. Dincoace și dincolo de Carpați ei se încearcă încă înainte de sec. X a forma staturi independente, dintre care unele chiar în procesul formațiunei fură distruse de Unguri. Prin fundarea principatelor române de dincolo de Carpați prin

Radu-Negru și Dragoș românismul se pune iarăș în relief, se emancipează și devine un factor important în istoria Europei.

Din acest moment s'ar crede cineva îndreptățit a pretinde dela străbunii noștri, ca să-și fi creat o cultură națională. O condițiune penntru aceasta le era dată, adecă: unitatea politică și socială, atât în Muntenia, cât și în Moldova, ba chiar și în Transilvania, unde Românii locuiau în mase compacte deși sub dominațiune străină.

Dar o astfel de unitate parțială nu este de ajuns pentru a favoriza pe deplin opera culturii.. Un popor pentru de a se cultiva, are nevoie de pace și prosperitate în lăuntru; are nevoie de o influență binefăcătoare din afară.

Oare aflatu-s'au Românii în condițiuni de acestea până mai deunăzile? Dela Gelu, Optum, Radu-Negru și Dragoș până mai eri-alaltăeri pace pentru dânșii, liniște și prosperitate nu s'a prea pomenit.

Frații noștri de dincolo nu puteau fi decât ostași; noi cei de dincoace n'am putut fi decât iobagi (clăcași), căci nu mai socotim între Români pe acea nenorocită și rătăcită aristocrație ce trecu în taberele inamicilor noștri..... Cum ar fi putut dară ostașul să învețe carte, când o sfântă datorie îl chema în toată bună oară la hotarele patriei ca să respingă pe cotropitori și să-și salveze existența? Cum ar fi putut iobagul să învețe carte, când stăpânul său îl scotea la muncă cu biciul în mână și nu-i lăsa repaus decât pentru a-și blestema zilele cele pline de amărăciune?

Imposibilitatea și pe-o parte și pe alta era aproape absolută. Istoria ne arată pe Alexandru cel Bun fundând școale în Moldova, ne înfățișează pe Neagoe Basarab cu gusturi de artă și de literatură. Dar ce folos? că pământul peste care

domniau era destinat pentru întâlnirile de armate, iar nu pentru concentrarea luminilor civilizașii.

Era lesne Germanului, Italianului, Francezului și altora să șează acasă și să învețe carte, pe când moșii și strămoșii noștri abăteau de cătră dâșii multe, grele și crâncene pericole — pericole, pe care ei toți laolaltă nu le-au putut înfrunta în bătălia dela Nicopolis. Iată dar că Românii, în epoca gloriilor belice, au servit cauza civilizașii, dându-i sudori din sudorile lor și jertfindu-i sânge din sângele lor: un merit acesta, care mai curând sau mai târziu va trebui să se recunoască chiar și de inimizii numelui nostru!

Mișcarea (culturală) de sub G. Racotzy, Mateiu Basarab și Vasile Lupu va ocupa o pagină din cele mai strălucite în istoria literaturii și a culturii noastre nașionale... Dacă mareașă operă a secolului XVII se putea transmite secolului următor, atunci... Românii și-ar fi văzut încoronate de succes toate luptele lor pentru cultură; Dacia s'ar fi umplut de școale și noi nu eram astăzi unde suntem, ci ne aflam poate pe același stadiu cu popoarele apusului.

Dar un blestem se pare, că plutește de veacuri pe de-asupra noastră: un blestem, care dărâmă peste noapte tot ce construim peste zi. Acest blestem niciodată nu ni s'a arătat mai învederat decât în secolul al XVIII-lea: secol pentru veci nefast în istoria noastră!

Avântul ce-l luaseră Românii spre cultură se ologește dincolo prin fanarioși și dincoace prin papistașii ce isbutesc a desbina biserica noastră nașională, atunci când ea ar fi trebuit să-și elupte o pozișune mai bună și să devină un scut de apărare al culturei... Așei vili (josnici) arenda-

Ioan Lăpedatu

tori de tronuri nu se mulțumiră numai cu desarmarea brațelor române, adecă cu destrucțiunea oștirei pământene, ci voră a despoia nașiu-nea de supremul ei tesaur, adecă de *limbă*. Lovitura purtată de dânșii în contra limbei, era totdeodată și lovitură de moarte în contra cul-turei nașionale. Cu câte trude se scăpaseră Ro-mânii de slovenism! Iată acum grecismul, că se introduce mai în toate ramurile vieșii politice sociale; limba hospodarilor se grăește la curte, în saloanele ciocoești, ba se vără chiar și în bi-serică. Dacă se întemeiază ici colea câte o școală, ea nu are alt scop decăt propașanda grecismului.

La noi dincoace de munși, desbinarea bisericeii încă și-a avut efectele în detrimentul cul-turei nașionale. Nu vrem să afirmăm că unașia n'ar fi contribuit într'un târziu la progresul spiri-tual al Românilor: i vom recunoaște la rândul și la timpul său meritul ce nu i se poate denega. Suntem însă de părere, că dacă biserica română ar fi rămas una și nedespărșită, ea încetul cu încetul ar fi intrat în vechile ei drepturi, ar fi sporit desvoltarea limbei prin tipăriri și s'ar fi făcut mama școalelor române. Dar desbinându-se, o parte dintr'însa devine vasala catolicismului, iar cealaltă parte și cea mai mare cade sub ju-gul sârbesc, pe-care a trebuit să-l poarte atât amar de timp umilită și ultrașiată.

Prin astfel de întâmplări cașua cul-turei nașionale și-a perdut mai cu totul terenul de prosperare..... Aici însă e locul să ne plecăm genun-chele și capetele înaintea *divinei Provedințe* și s'o adorăm dintru adâncul sufletelor noastre. Nu, Provedința nu este o ficșione eșită din partea cea bolnavă a creerilor umanitășii; ea este buna, dreapta și înșeleapta conducere a celor create din partea divinului spiri-t creator; ea e *mâna*

lui Dumnezeu în istorie, care înalță pe unii și doboară pe alții. Sunt momente solemne și sublime în viața omenimei, când Provedința dă mâna popoarelor și le scoate dela moarte la viață; în astfel de momente mari popoarele au dreptul și datoria să exclame: *cu noi este Dumnezeu!*

Și poporul român a putut exclama cătră finea secolului (XVIII) de care vorbim: *cu mine este Dumnezeu!* Da, și cu Românii a fost Dumnezeu, căci ei singuri numai de sine n'ar fi putut să iasă din prăpastia, unde-i prăvălise vitregitatea timpurilor. Și pe Români i-a luat Provedința de mână și le-a înfipt iarăș piciorul pe calea vieții.

[Spicuire din studul istoric *Luptele Românilor pentru cultură* de profesorul Ioan A. Lapadat în ziarul *Orientul Latin* din Brașov deta 20 Aprilie până la 29 Iunie 1874 N-rii 7-27].

Martiriul mitropolitului Sava Brâncoveanul.

Chiar în momentele acestea se săvârșește în Sibiu actul alegerii de mitropolit. Fiindcă toți Românii de dincoace de Carpați sunt preocupați de chestiunea metropoliei, credem, că va fi bine să rechemăm în memoria cetitorilor noștri un episod foarte însemnat din istoria mai veche a metropoliei noastre românești.

Cum trebuie să fie mitropolitul, ce calități trebuie să exceleze, ca să merite înalta pozițiune ce are să ocupe? Așa se întreabă lumea în aceste momente. Câte capete, atâtea păreri. Unii cred, că mitropolitul trebuie să fie erudit și de o purtare exemplară. Suntem de acord. Alții prețind, ca praxa în afaceri și experiența pe terenul bisericesc sunt mai cu deosebire acele însușiri,

care se recer dela un mitropolit harnic. Nu avem nimic în contra. Vin iară alții și susțin, că mitropolitul trebuie să se distingă prin talente diplomatice și prin influență la regim, să stea bine cu toată lumea, să servească și lui D-zeu și satanei totdeauna. În această privință noi ne facem toate rezervele posibile.

După a noastră părere mitropolitul mai înainte de toate ar trebui să poseadă acea sublimă însușire, pe care am numi-o devotamentul pentru biserică și pentru popor. Noi am dori, ca orice episcop, orice mitropolit român, care voește să se țină la înălțimea misiunii sale, să fie rezolut (hotărât) în fiecare moment al vieții sale a-și da *sufletul pentru turma sa*. Am avut noi Români și astfel de mitropoliți în acele zile de tristă memorie, când biserica și națiunea noastră erau expuse la tot felul de strâmbătăți și ocări, la tot felul de ultragii (insulte) și tirării din partea puternicilor zilei. Am avut, între alții, pe nemuritorul Sava Brâncoveanu, care a suferit chiar moarte pentru biserică și națiunea română.

Sava Brâncoveanu, mitropolit român de Alba-Iulia, a păstorit biserica noastră pe la finea secolului al 17-lea. Acesta, după cum mărturisește Cserey, a fost om învățat și a jucat un rol important chiar în treburile politice ale Ardealului; el fusese însărcinat cu solii diplomatice nu numai la Domnii români din Muntenia și Moldova, ci chiar și la Muscali. Dar Sava Brâncoveanu strălucea mai vârtos prin devotamentul către biserică și către națiune. Intre atâtea goane ce le întreprindea calvinismul asupra Românilor spre a-i sili să lapede legea și naționalitatea strămoșească, Sava Brâncoveanu până în ultimul moment al vieții sale celei mult chinuite a știut să se arate

stâlp nemișcat întru apărarea credinței și a limbii poporului său.

Pe acel timp ca și în zilele noastre, maghiarismul se silia să șteargă neamul românesc de pe fața pământului. Văzând Ungurii că pe Român nu-l pot prăpădi nici prin clacă, nici prin excluderea dela toate drepturile politice și cetățenești, se apucară să-l nimicească prin religie. Ungurii credeau, că lăsându-și Românii legea lor și intrând în sânul bisericii calvinești, vor să-și uite în curând și limba și să se maghiarizeze cu totul. Atunci nu era vorbă de *statutul constituțiunii* din zilele lui Szecseny, nici de *egala îndreptățire cetățenească* din zilele noastre, ci de maghiarizarea prin religie.

Sava Brâncoveanu se vede, că se opunea cu multă bărbăție și rezoluțiune tendințelor maghiare de atunci, căci altfel nu ne-am putea explica ura ce-o nutreau în contra lui boerii calvini ai Ardealului, între alții Szekeli, Laslo și Natlatzi. Vor fi cercat negreșit Ungurii să-l aducă la reson cu binele și cu promisiuni, precum și astăzi se întâmplă; ci Sava n'a fost omul complăcărilor scandaloase; el a rămas statornic pe lângă credința și românismul său și n'a cedat nici măcar cât e negru sub unghie. Convingându-se neîmpăcații inamici ai Românilor, că nu e modru de a birui cu mitropolitul Sava, se puseră de-i urziră perirea în modul cel mai barbar și mai rușinos. Și iată cum s'a întâmplat aceasta.

Boerii cei calviniști ai Ardealului, dimpreună cu superintendentul calvin, se folosiră de toate intrigile și machinațiunile spre a aduce pe bunul păstor român în disgrația principelui Mihail Apafi. Ei se asigurară de conlucrarea principesei și apoi nu stătură locului până răpuseră pe bravul mitropolit. Pe de altă parte nerușinații intri-

ganți căutară a discredita pe Sava și la credincioși descriindu-l cu colorile cele mai întunecate, făcându-l mâncător de banii bisericii și corumpător de femei. Astfel, mai adăugând și daruri pe lângă calomniile, magnații calvini isbutiră a-și face chiar dintr'un Român o unealtă vilă (josnică) în contra mitropolitului. Un preot românesc din Vinții de jos luă asupra-și ticăloasa și blestemata sarcină d'a calomnia pe arhipăstorul său la principele Apafi, purtând pâră nedreaptă în contra lui. Cum să nu fi ajuns bietul mitropolit la nevoie, când chiar credincioșii săi aruncară mai întâi cu piatra într'însul?

Vom schița în câteva cuvinte, după Samuil Clain și după Mihail Cserei, istoria patimilor și a martiriului luminatului și nemuritoriului mitropolit, pe care ar putea să și-l iee de model toți prelații noștri cei mai înalți. Nu mai amintim povestea cu botezul cățelului, ci ne restrângem la date curat istorice.

La anul 1679 Sava Brâncoveanul era acuzat la principele Apafi pentru tot felul de fapte rele, corupțiuni și jafuri. Principele a poruncit ctitorilor mitropoliei, ca să iee pe mitropolit la dare de seamă pentru veniturile mănăstirei și ale tipografiei. Tot după porunca lui Apafi se strânse și marele sinod la Alba Iulia în luna lui Iuliu a acestui an. Sava, ca să dovedească nevinovăția sa față de acușările cele false, aduse la sinod odoarele, vasele și cărțile mitropoliei. Dar cu atâta mânia principelui nu se putu potoli. În anul 1680 la 2 Iulie se strânse alt sinod mare în Alba-Iulia, la care sinod au participat toți protopopii și mulți calvini; Sava fu tras la judecată dându-i-se judecători afară de membrii sinodului și vre-o câțiva calvini. Sava fiind bolnav nu se putu înfățișa la judecată, ci însărcină pe fra-

tele său Gheorghe Brâncoveanul a-l apăra. Fu acuzat mitropolitul, că între altele ar fi răpitor de mueri. Drept aceea fu declarat nedemn de ierarhie, apoi se desbracă în sinod de vestmintele preoțești și se dote pe mâna executorilor legii. Astfel fu bătut și aruncat în temniță, după ce i se prădară toate averile.

Iată cum se exprimă Mihail Cserei despre patimile martirului nostru:

„.....Au cerut trei mii de taleri dela dânsul, carii neavând de unde să-i plătească, au trimis pe frate-său în Valahia, să capete banii aceia cu cerșitul, carele nu s'au mai înturnat. Drept aceea pe bietul vlădic nevinovat l-au scos dela închisoare și numai în cămașe și ismene atâta l-au corbăcit (bătut) până ce s'au rupt și au căzut cămașa, ismenele și carnea de pe dânsul, pentru care etc., etc. au trebuit mișelul (nenorocitul) să moară și averile lui le-au împărțit între sine Szekei Laslo și Nalatzi Istvan. Ne mai auzită păgânească și cumplită tirănie!” Samuil Clain zice că i s'a tăiat capul la Ieci (azi Brâncovești) în comitatul Turdii.

Martiriul lui Sava Brâncoveanul umplu de indignațiune pe domnul Munteniei Șerban Cantacuzinul, care desigur, că ar fi răsplătit lui Apafi această faptă barbară, dacă ar mai fi stat câtva timp în scaunul domniei. După uciderea lui Sava se făcu mitropolit, firește prin voința principelui, Iosif Budai. Va să zică, amestecul regimului unguresc în alegerea capilor bisericeii române ar avea și o bază istorică. Aviz pentru acele respectabile persoane, care până în ziua de azi mai caută să ajungă la cârja arhipăstorească cu ajutorul puternicilor din Budapesta!

Pe ce Român adevărat nu-l va cuprinde o nepusă durere aducându-și aminte de soarta mar-

tirului Sava Brâncoveanul? Cine nu se va indigna până în adâncul sufletului său în fața hâdoasei tirănie, cu care au purces Ungurii la neomenoasa operă a nimicirii românismului? Vedem, că până și un Cserei Mihail se revoltază și numește păgânească fapta compatrioților săi; cu atât mai mult drept și mai multă cauză avem noi Românii de a (ne) revolta. Dar cu atâta nu facem destul memoriei martirului nostru. Spre a-i dovedi toată recunoștința, s'ar cuveni ca noi să serbăm pe acest mare bărbat ca pe un *sfânt* al neamului nostru; să-i dăm onori de sfânt, căci a murit pentru biserică și pentru națiune!

Iar mitropoliții noștri n'ar face rău să calce și dâșii din când în când pe urmele lui Sava Brâncoveanul.

[Foileton în nr 59 al ziarului brașovean *Orientalul Latin* dela 20 Octombrie 1874; semnat *Un drept credincios*; comparând stilul acestui foileton cu alte articole publicate în acelaș an, cu semnătura profesorului Ioan A. Lapedatu dela liceul român din Brașov, rezultă mai presus de orice îndoială, că acesta este autorul căruia însă calitatea sa de profesor al liceului de sub conducerea viitorului mitropolit, ales sub influență budapestană, îi impunea rezerva de a nu semna foiletonul cu numele său].

XXXV.

Alexandru Grama despre calvinirea cultului icoanelor.

Cultul icoanelor a fost produs în biserica răsăritului încă în veacul al optulea (turburări adânci și chiar vărsări de sânge*). Sinodul a toată lumea al doilea dela Nicea a pus cel puțin deocamdată capăt turburărilor la anul 787. Deplin însă a pus capăt turburărilor numai sinodul topic ținut la Constantinopol la anul 842 sub văduva împărăteasă Theodora, mama împăratului Mihail III. Intru aducerea aminte de evenimentul acesta, biserica răsăritului a introdus sărbătoarea așa numită a ortodocsiei în duminica întâia din pasesimi.

Sinodul a toată lumea dela Nicea din 787 a declarat espres, „că dacă ne plecăm sau ne aruncăm jos înaintea icoanelor, aceasta este numai un semn al iubirii și al onoarei relative care se referențe la original, la nici un caz însă plecarea aceasta nu este adorațiunea care se cuvine lui Dumnezeu**).”

De atunci până astăzi tot aceasta a fost credința bisericii răsăritului cu privire la cultul icoanelor. De atunci până astăzi creștinii din răsărit și înfrumusețează bisericile și locuințele cu icoane sfinte, și se și închină la acele în înfelesul sinodului a toată lumea dela Nicea aminfină mai sus.

*) Pe larg despre turburările acestea se pot vedea: Maimbourg «Histoire de l'heresie des iconoclastes». Paris 1679, și Schlosser «Geschichte der bilderstürmenden Kaiser im oströmischen Reiche» Frankfurt 1812

**) Alzog «Handbuch der Universal-Kirchengeschichte» ed. II. Mainz 1879 t. I pag. 475.

Calvinii însă încă dela început au reieptat cu totul cultul icoanelor. În bisericile lor nu se află nicăiri nici urmă de icoane.

Au fost deci calvinii numai consecuenți, când voină a calvini biserica românească din Ardeal, i-au atacat și cultul icoanelor. Și cu icoanele însă mergea lucrul greu ca și cu intercesiunea în cultul sfinților. Ar fi turburat prea tare conștiințele clerului și poporului românesc, dacă deodată ar fi scos icoanele din bisericile și casele Românilor din Ardeal, și ar fi fost oprit cultul lor sub pedeapsă. Ce urmări putea să aibă o asemenea măsură, puteau calvinii să știe din pățania împăratului bizantin Leo Isaurul, care încă în secolul al optulea cu forța încearcă să abroage în biserică cultul icoanelor.

Au luat deci calvinii și cu icoanele lucrul mai pe încetul, demândând deocamdată să nu se mai închine Românii la ele, ci să le considere numai ca o podoabă în biserică, ca și când cineva de-pinge (pictează) în biserică columne, flori, marmoră, numai spre împodobirea ei, sau ca și când finem în casă numai de podoabă icoane, cari re-presintă regiuni frumoase în Elveția, Italia sau de aiurea.

Aceasta o făcură calvinii în condițiunea a 6-a pusă mitropoliților noștri, care sună:

„Quod cruce et simulacra in templis collocata non cultu aliquo religioso colet, verum pro ornaculis duntaxat templorum, ac memoria passionis Domini habebit, haberique faciet” *).

Invocarea sfinților în rugăciuni este o acțiune internă a omului, care nu ușor poate fi cassată prin măsuri externe, cum este de pildă porunca principilor calvinești. Chiar pentru aceea poruncă

*) Petru Maior «Istoria bisericii Românilor» pag. 74 și «Acte și Fragmente» de T. Cipariu pag. 63 «Va îngriji ca crucilor și icoanelor așezate în biserică să nu li se închine cu vre-un fel de cult religios, ci să le considere numai ca niște podoabe ale bisericilor, și în amintirea patimilor Domnului».

principilor calvini, care opria invocarea sfinților în biserica românească, n'a avut, putem zice, nici un efect.

Cu totul altcum stă însă lucrul cu cultul icoanelor. Cultul lor este o acțiune externă, și ca atare poate fi regulată și chiar și cassată prin porunci ca ale principilor calvinești.

Aceasta este cauza, că despre năzuințele calvine de a cassa în biserica românească cultul icoanelor nu putem zice, că au rămas fără de nici un efect, cum a rămas năzuința lor de a cassa cultul sfinților.

Este tare verosimil, că în urma poruncii acesteia a principelui unii preoți vor fi chiar și delăturat icoanele din biserici, sau vor fi fost siliți să le delătore prin superintendenții calvinești.

Se vede aceasta din canonul 24 al sinodului dela 1700 ținut cu ocaziunea primirii s. uniri, care dispune că:

„În care biserici nu va fi icoana lui Christos și a Precistii și lui Sfeti Niculae, să se globească popa cu 12 florinți, și satul cu 24 de florinți” *).

Dacă pe timpurile când încetase supremația calvină și decurgeau deja pertractările de unire cu Roma, se aflau în Ardeal biserici românești fără de nici o icoană, chiar așa ca și cele calvinești, cât sinodul de unire dela 1700 a trebuit să ia măsuri tare aspre spre a introduce în ele barem icoanele cele trei, cari nu lipsesc din nici o biserică a răsăritului, atunci cu atât mai puțin se aflau în ele alte icoane, cari nu sunt prescrise de vigoare. Așa ceva însă n'a putut fi decât o urmare a influenței și presiunii calvine.

[Din *Instituțiunile calvinești în biserica românească din Ardeal*, studiu istoric-canonice, Blaj 1895 p. 429—431].

*) Petru Maior op. cit. pag. 358 și «Acte sinodale» de I. M. Moldovanu t. II. pag. 122.

XXXVI.

Ilarion Pușcariu despre luptătorii contra
desbinării bisericești.

Ioan Circa, Ioan Mailat, Visarion, Ioan Molnar,
Sofronie, Nicolae Balomiri.

În timpul, când Românii ortodoxi din Transilvania fiind lipsiți de arhiereul lor au rămas ca o turmă fără păstor, gata a fi împrăștiată și nimicită, s'au aflat bărbați din cler cari îi îmbărbătau a rezista tentațiunilor și a suporta multele asupriri ce erau pornite asupra bisericii ortodoxe. Astfel afară de unii preoți din Brașov și întreagă țara Bârsei, din Făgăraș și alte părți, cari dela începutul încercărilor de unire au protestat în mod energic contra unirei, au mai luctat pe față în contra lăfîirei unirei următorii:

1. Ioan Circa născut în comuna Gambușiu din comitatul Albei-inferioare, care ieromonah fiind și om învățat a fost concurent lui Ațanasie la scaunul mitropoliei din Alba-Iulia.

După alegerea lui Ațanasie și trecerea lui la unire, Ioan Circa ales și el de mitropolit de mai multe protopopiate, a mers cu recomandățiuni în Țara Românească, de ande întorcându-se iară în Transilvania ca episcop sfințit, a început a hirotoni preoți pentru Românii ortodoxi, până când amicii unirei văzând, că face multă

stricăciune unirei, încă pe timpul lui Ațanasie l-au citat în sinod la Alba-Iulia, el însă știind ce-l așteaptă nu s'a dus. Fiind prins, pus în fiară și închis într'o mânăstire de partisanii lui Ațanasie a scăpat și de aici și ca să scape de persecuțiuni mai departe, s'a pus sub scutul calvinilor și împreunându-se cu Curuții a trecut în Ungaria superioară, unde-l aflăm ca episcop al Maramurășului sub numele de Dositeiu Circa. De aici îndemnă el pe clerul din Ardeal a persevera în ortodoxie și la anul 1707 și 1711 fu în două rânduri introdus de mitropolit în Alba-Iulia în locul lui Ațanasie, care fu silit de sinodul ținut în a. 1711 a abdice de unire. Curând însă se întoarse norocul pe partea armelor împărătești, curuții lui Rakoczy II, învinși și Ațanasie putu reocupa scaunul său episcopesc.

2. Popa Mailat din Șona lângă Făgăraș pe timpul episcopului Ioan Patachi a lucrat în contra unirei îndemnând pe Românii din scaunul Cohalmului a rămânea statornici în religieuna ortodoxă; de aceea sinodul clerului unit din a. 1728, condus mai ales de iezuiții neromâni, a decis între altele a pârî ca turburător pe popa Mailat la directorul Iezuiților în Cluj, pentru a mijloci pedepsirea lui prin autoritățile civile.

3. Visarion, un pustnic din Bosnia, care se socotia ca sfânt, provăzut cu cărți recomandatoare dela mitropolitul sârbesc din Carlovitz, Ivanovici Șacabent, venind pe la a. 1744 a cercetă mânăstirile din Bănat, Transilvania, Țara Românească, în trecere pe la Dobra, Deva și mai departe a fost întâmpinat de creștinii greco-orientali cu multă onoare; iară el văzând încrederea cea mare a poporului a desmântat cu mult succes pe Români dela unire. El a fost pentru aceasta decla-

rat de turburător și scos afară din țară.

4. Sofronie, un alt ieromonah din Țara Românească, născut în Transilvania în comuna Cioara, îmbărbătat de bravul mitropolit sârbesc, Pavel Nenadovici, a călătorit pe la anul 1759 în Transilvania și a început aici cu mult succes a predica în contra unirii, până-ce fu prins la Sibiu prin potestatea civilă și închis în temniță ca un turburător de pace, de unde scăpând s'a refugiat în Țara Românească.

5. Ioan Molnar din Sadu, preot sfințit în Țara Românească, s'a distins prin zelul său ca preot ortodox, cu predicele sale, ce le ținea la Românii greco-orientali în părțile Murășului pentru a-și păstra religiunea moștenită dela părinții lor, până-ce în comuna Pogăceaua și Sân-Petru lângă Turda, cu ocaziunea unui târg de țară, la intervenirea clerului a fost prins de organele civile și adus la Blaj; aici episcopul Aron fără a avea vre-un drept jurisdicțional asupra lui l-a degradat și l-a tuns, batjocorindu-l cu numele popa Ioan Tunsu. Din Blaj a fost transportat în închisoare la M.-Oșorheiu, de aici la Viena, de unde aflându-se nevinovat s'a admis oprindu-se de a mai ieși din Bănat și a mai merge între Românii din Transilvania.

6. Nicolae Balomiri, protopop și vicar episcopesc, întorcându-se dela unire a pășit pe față pentru apărarea Românilor greco-orientali. Pentru protestele contra unirei compuse în numele său și al partidei sale fu chemat la Viena spre justificare. Știind el, ce-l poate aștepta în Viena, s'a refugiat în București, de aci a mers la Petersburg descriind în tot locul cu colori vii suferințele și persecuțiunile Românilor din cauza religiunii lor. Lui Nicolae Balomiri i-a succes prin o rugare în scris a îndupleca pe împărăteasa

Elisabeta a interveni la împărăteasa Maria Terezia pentru a nu constrânge pe Români la părăsirea religiei greco-orientale. Această intrevinere a produs în oamenii unirii mare turburare, din care cauză Nicolae Balomiri n'a mai cutezat a se întoarce în patrie, ci s'a așezat în mânăstirea Argeșului, de unde n'a încetat a îmbărbăta pe Românii transilvăneni la statornicia în credința strămoșească.

Unirea puțin progres ar fi făcut, dacă nu s'ar fi întrebuițat în favorul ei tot felul de presiuni. Așa s'a introdus examenul de șase săptămâni pentru Românii, cari voiau a se întoarce dela biserica unită la cea greco-orientală. Acest examen îl ținea un preot unit cu diurnă de 2 fl., ce se solvea unul dela partea ținută sub examen, iară alt floren dela preotul unit, care n'a știut ținea la unire pe poporeanul, ce vrea să se întoarcă în sânul bisericii ortodoxe. Preoții greco-orientali, cari fie din eroare, neștiință sau orice alt motiv ar fi slujit la vre-un creștin unit, se pedepsiau aspru cu depunere din preoție și închisoare, precum s'a întâmplat cu popa Mateiu din Malaeșd în ținutul Hașegului.

În acele comune, unde numai a patra parte a creștinilor ar fi trecut la unire, biserica greco-orientală trecea în posesiunea părții unite.

Călugării ortodoxi dela mânăstirile din țară, cari se socotiau de împedecătorii unirii, s'au alungat peste graniță, iară mânăstirile și schiturile lor s'au dărâmat. Sub împărăteasa Maria Terezia generalul Bucov sta la dispozițiunea episcopului unit Petru Aron din Blaj cu putere armată, când interesul unirii aducea cu sine să se ia vre-o biserică dela greco-orientali și să o dea uniților, sau să se dărâme vre-o mânăstire și să se împrăștie călugării.

Mai elocent vorbește în această direcțiune re-scriptul împăratesc din 14 Octomvrie 1746, prin care lăfșirea unirii se impune de datorință organelor publice punându-se ca protectori ai ei anumite persoane din aristocrația romano-catholică a țării. Aceștia s'a dat putere a urmări și pedepsi cu închisoare pe cei ce lucră pentru zădărnicierea unirei, fie preoți sau laici; pentru ori-ce împotrivire s'a pus la dispozițiune brachiul militar. Preoții greco-ortodoxi sfințiți în țările vecine se puneau în temniță; pentru a împedeca venirea astorfel de preoți se punea pază la graniță; comunele cari ar fi primit preoți veniți din afară, se pedepseau cu amendă de 40 fl.

Pe lângă toate măsurile asupritoare față de Românii rămași în credința strămoșească însă unirea nu a făcut progrese însemnate. Acest adevăr se poate proba cu date din a. 1762 despre numărul familiilor, preoților și bisericilor greco-orientale și unite*).

După statistica din anul 1762, aflătoare la numărul aulic 485, la numărarea oficioasă din partea organelor statului, cari părtiniau unirea, numărul familiilor greco-orientale în toată Transilvania era 128,653 cu 1365 preoți, iară al uniților numărul familiilor era 25,223 cu 2250 preoți, deci greco-orientali erau de 5 ori mai mulți ca uniți, pe când numărul preoților uniți era aproape de două ori mai mare ca al greco-orientalilor. Din aceeaș statistică se vede, că erau mulți preoți fără parohii. În comitatul Turdei pentru 864 credincioși uniți sunt 216 preoți venind astfel pe un preot abia 4 familii.

Este lucru vrednic de însemnat, că în același timp, când Românii greco-orientali din părțile

*) Vezi «Documente pentru limbă și istorie» de Dr Ilarion Pușcariu. Tom. I pag. 244 - 245.

Transilvaniei erau siliți a-și părăsi religionea lor și a se uni cu biserica romano-catolică, tot atunci din considerațiune la promovarea comerțului levantin s'a dat neșuțătorilor de religionea gr.-orientală, de naționalitate grci, români, sârbi, bulgari, prin un rescript împărațesc din a. 1701 dreptul de a forma companii de neșuț și comunități bisericești separate, pe lângă asigurarea unor scutițe și privilegii.

Atari companii înființate în mai multe orașe și risdicțiune proprie în lucrurile lor interne de comerț și religione cu un birău sau jude al lor în frunte, dela care apelația putea merge numai la tesaurariatul țării.

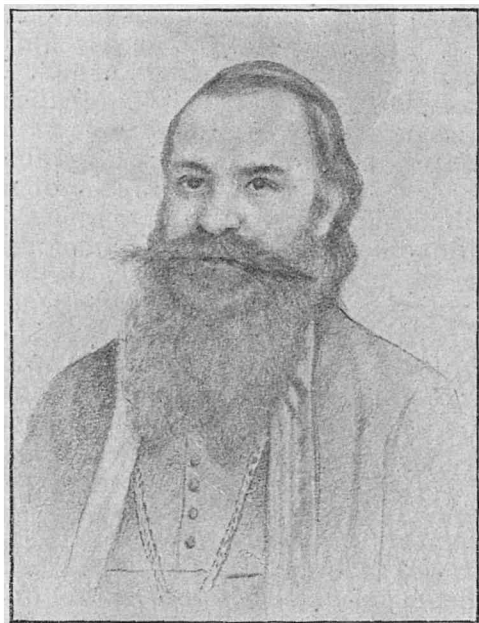
Lucru natural, că nici Sârbi din Ungaria, nici așa numiții „grci” din companiile de neșuț nu vedeau cu inimă bună sila, ce se face asupra conștiinței religioase a Românilor prin actul unirei. Ei vedeau în unirea Românilor un atentat, ce se face contra întregii biserici ortodoxe; în multe cazuri pășiră membrii companiilor grecești contra unirei; de multe-ori fură aspru pedepsiți acei membri, când ei în râvna lor pentru ortodoxie au încercat să împedece în vre-un chip propașarea unirii la Români. Iară mitropoliții sârbești din Carloviț se interesau cu atât mai mult de soarta Românilor, cu cât propașanda catolică și puterea statului nizuia a izola pe români de coreligionarii lor din țările vecine. Mitropolitul sârbesc Nenadovici neputând reuși prin intrevenirea sa la împărațul, ca Românilor ortodoxi să li-se dea episcop, a trimis anumiți soli între Români din Transilvania, precum pe Visarion, Sofronie și alții, cari să îmbărbăteze pe Români la resistență față de unire și la stațornicie în religionea strămoșească; apoi în co-înțelegere și în numele episcopatului sârbesc a

Andrei Bârseanu

1858 — 1922

fost membru al Academiei Române.

Arhiepiscopul Dr. Ilarion Pușcariu

1842 — 1922

fost membru al Academiei Române.

dat el în anul 1751 o epistolă circulară, în care întărește pe Români în credință și-i povățuește, cum să procedă, pentru-ca să li-se dea episcop Români însufleșiți prin episcopatul sârbesc au trimis mai multe deputațiuni la împărăteasa Maria Terezia cu rugarea a le da episcop. Aceste rugări sprijinite de mitropolitul sârbesc n'au rămas fără succes, pentrucă împărăteasa la propunerea cance'arului său Kaunitz a declarat în anul 1759 a se da Românilor episcop, însă atunci, când se va arăta oportun după starea împrejurărilor din Transilvania. Iată un pasaj din raportul cancelarului Kaunitz către Impărăteasa:

„Numărul greco-neuniților aflători sub prea înalta stăpânire a Majestății Voastre, care se urcă la câteva milioane suflete, sunt după socotința mea nepreocupătoare a se privi ca un tesaur și odor al preastrălucitei casei domnitoare, dela care se poate pe viitor trage și mai mari foloase pentru stat, decât până acum; numai dacă pe terenul bisericesc și civil se vor scuti cu toț dinadinsul contra ori-cărei apăsări, neîndreptățiri și plângeri temeinice, și astfel vor fi povățuiți, precum se cade după toate regulele precauțiunei a fi condusă o națiune incultă și răsboinică *)”.

[Din ediția V a *Manualului de istoria bisericească* Sibiu 1913, pag. 197-206].

*) A se vedea Hurmuzachi: «Fragmente zur Geschichte der Rumänen» Tom. II. p. 161.

XXXVII.

Simion Mangiuca despre cronicarul rus
Nestor și Volohii amintiți în cronica lui.

— O cercetare etnografică —

S'a discutat mult din partea comentatorilor însemnătatea etnografică a Valahilor din cronica rusească a lui Nestor, fără ca să fi rezultat din aceasta vre-o lămurire deosebită asupra chestiunii. Și totuși este necesar a lămuri mai de aproape pe Nestor, căci cronica sa e unica istorie nordică nefalsificată, după cum observă Schlözer cu deplină dreptate. Nestor a trăit în secolul XI ca monah în Kiew, unde și-a scris cronica în limba slavonă. Edițiile cele mai bune ale cronicii lui sunt următoarele: *Schlözer*, *Annalele rusești* ale lui Nestor (Göttingen 1802—1809) cu textul original slavon transcris în caractere latine, însoțit de traducere germană și de comentariu; aceasta e până azi una dintre cele mai bune ediții critice. *Miklosich*, *Chronica Nestoris, textum russo-slovenicum* (Viindobonae 1860), cu note critice și exegetice, însoțite de o traducere latină; această ediție are multe lipsuri, cum arată Bielovsky; în textul original slavon a schimbat și numele Voloh în Vlah, ceea ce nu pare admisibil. *Bielovsky*, *Latopis, Nestora, în Monumenta Poloniae Historica*, Liow 1864 t. I. p. 521—834 cu

o traducere paralelă în limba polonă și un comentar. *Lèger*, Chronique dite de Nestor (Paris 1884), care în interpretare urmează pe Schlözer și aduce puține contribuțiuni noi.

Nestor vorbește în cronica sa, într'un loc despre „fara Valahilor” (zemplja volosskija) și în patru locuri despre „Volohi”.

Geto-Dacii, cari după tradiția istorică nu au locuit numai în Dacia, ci și în Bulgaria, sunt Slovenii lui Nestor, sau cu alte cuvinte Geto-Dacii erau un popor slav. Această afirmație poate fi dovedită și cu ajutorul limbei daco-romane (prin partea ei de proveniență slavă) și cu al numirilor topografice din Dacia, unde numirile slave sunt îngrămădite și amestecate cu cele daco-romane și maghiare.

Dar sub Volohii lui Nestor trebuie să înțelegem pe vechii Romani, mai ales din timpul împăratului Traian, în luptă cu Dacii, fiindcă ei au atacat pe Sloveni în propria lor patrie de la Dunăre, unde e Ungaria și Bulgaria, i-au învins și i-au silit să emigreze spre Nord. Aceasta se dovedește și prin conglăsuirea lui Nestor cu istoria Romanilor. Anume alineatul din cronica lui Nestor, după care Slovenii au locuit pe amândouă malurile Dunării, unde este Ungaria și Bulgaria, și de aci au fost alungați de Volohii, cari s'au așezat în locurile lor, — corăspunde întocmai cu mărturia istoriei romane care arată că Geto-Dacii nu au locuit numai în Dacia, ci și în Moesia, de unde au fost alungați întâi din Moesia, apoi din Dacia pe timpul împăratului Traian. Mai de parte afirmațiunea lui Nestor că Slovenii alungați de Volohi dela Dunăre au emigrat spre Nord cătră Vistula se poate compara foarte bine cu scenele războinice de pe columna lui Traian, din cari se vede că războiul a început la Dunăre

și s'a continuat în sus spre Carpați și că emigrarea Geto-Dacilor a urmat în aceeași direcție spre Nord. Emigrarea este evidentă din ultimile imagini ale columnei traiane. Se poate vedea, cum emigrează Dacia cu copiii de mână, cu pușina lor avere mobilă pe umeri, mânăndu-și vițele înainte și privind spăimântați înapoi spre Romanii cari îi urmăresc. Afirmațiunea mai departe a lui Nestor, că Ungurii la așezarea lor în Panonia (care sub regii unguri apare extinsă și asupra Transilvaniei) nu au aflat aci numai pe Volohii cari cuceriseră țara slavonă, ci și pe Sloveni, se poate dovedi foarte bine din istoria daco-romană. Din această istorie știm anume că Dacia, cari s'au supus, nu au emigrat, ci au rămas în Dacia, unde trebuie să fi fost destul de numeroși, căci sub împărașii Commodus și Caracalla s'au răsculat. Prin urmare atât după Nestor, cât și după istoria daco-romană n'au emigrat toți Slovenii, respectiv Geto-Dacii din patria lor dela Dunărea de jos și e de presupus că după încheierea războiului mulți dintre cei emigrași se vor fi întors înapoi.

Dio Cassius (71, 11, 4) ne informează lămurit, că împăratul Commodus a colonizat 12.000 de Daci în Dacia. În sfârșit cronica lui Nestor spune clar, că Volohii nu numai au cucerit țara Slovenilor, ci s'au și așezat în cuprinsul ei, deci o au colonizat, cece se potrivește deplin cu colonizarea Daciei în timpul împăratului Traian. Toate acestea arată că mărturia cronicii lui Nestor în ce privește acțiunea Volohilor la Dunărea de jos se reflectează perfect în istoria romană privitoare la războaiele geto-dacice. — *Schlözer* a avut deci dreptate, când a recunoscut momentul critic în cronica lui Nestor și a declarat că aceasta e unica istorie nordică nefalșificată.

Concluziuni pragmatice din această cercetare privitoare la Volohii lui Nestor. Din cercetarea aceasta rezultă următoarea concluziune pozitivă: a) că Volohii lui Nestor, pe cari i-au aflat Ungurii la venirea lor (894—898) în Dacia și în Panonia, sunt Daco-Românii moderni (Valahii), căci în timpul acesta stăpânirea romană încetase în Panonia și în Dacia și alt popor voloh adecă roman n'a existat în aceste provincii; și deoarece Rușii numesc pe Daco-Români până în ziua de azi Volohi, prin urmare cronică lui Nestor este în punctul acesta în conglăsuire cu Anonymus Belae regis notarius; b) că Daco-Românii sunt descendenți direcți ai Romanilor, cari au cucerit și colonizat Dacia în timpul împăratului Traian... c) că Daco-Românii în genere nu s'au amestecat cu Geto-Dacii, deci cu Slovenii, căci în timpul venirii Ungurilor la sfârșitul secolului IX, ei au găsit aci pe Volohi, deci pe Romani lângă Slovenii (subjugați mai târziu de Unguri), prin urmare nu pot fi considerați Daco-Românii ca niște Daci romanizați, căci la aceasta se împotrivesc și limba lor; d) că prin urmare Daco-Românii nu au putut emigra în timpul împăratului Aurelian din Dacia în Moesia, ci au rămas în Dacia traiană și au locuit aci neîntrerupt până la venirea Ungurilor; e) că în epoca năvălirii popoarelor trebuie să fi suferit Daco-Românii felurite fluctuațiuni în munții Carpați, deoarece din cronică lui Nestor am înțeles, că atât Ungurii albi (Hunii) cât și Maghiarii i-au împins, dar mai târziu ei s'au întors iarăși în așezările lor... Mulți Valahi din Carpați s'au contopit cu Slovacia, Moravia, Rutenii, cum arată cuvintele daco-romane *brânza, urda, zeru*, referitoare la viața pastorală și cari au pătruns în limba slovacă și ruteană; și portul slovac și obiceiurile și datinile slovace,

XXXVIII.

Andrei Bârseanu: Câteva observări cu privire la propunerea studiului istoriei

Istoria este învățătoarea omenimei, și dacă nu va fi
astfel, o parte mare din vină o poartă învățătorii ei.

Herbart.

Unul din studiile cele mai însemnate ale învățământului primar și mediu este studiul istoriei. Însemnătatea acestui studiu s'a recunoscut încă în timpurile cele vechi ale Romanilor, dară, cu deosebire în ultimele trei veacuri, el a început a ocupa un loc din ce în ce mai însemnat, mai întâiu în cercul studiilor medii și apoi mai târziu și în al celor primare. Insuși marele reformator Luther atrase atențiunea contemporanilor săi asupra însemnătății studiului acestuia, recunoscând meritele acelora, cari caută a lăși printre popor și printre tinerime cunoștința trecutului omenimei. Iată cum se exprimă dânsul asupra acestei chestiuni: „Istoria nu este altceva, decât aducerea aminte, arătarea lucrurilor și judecăților dumnezeiești, cum el (Dumnezeu) susține, domnește lumea și mai cu seamă pe om, îl împedecă, îl pedepsește și îl onorează, după-cum adecă merită pedeapsă sau răsplată. Deaceea, scriitorii ei sunt oamenii cei mai folositori și cei mai buni dascăli, încât nici odinioară nu pot fi îndestul cinstiți și lăudați, nici odinioară nu li

se poate mulțami îndestul. Dară pentru aceea se și cere, ca istoricul să fie om sdravăn, cu inimă de leu, care să poată scrie adevărul fără frică”.

Și oare în ce constă însemnătatea studiului despre care e vorba: ce ne face ca să jertfim pentru dânsul o parte așa de considerabilă din timpul atât de scump, în care avem a introduce pe copil și pe tânăr în cercul număroaselor cunoștințe; ce se cer astăzi dela fiecare om?

Istoria pe deoparte satisface acea nobilă curiozitate înăscută în fiecare om de a cunoaște lucrurile din trecut, năcazurile și bucuriile moșilor și strămoșilor săi, fazele prin care au trecut deosebitele întocmiri, întâmplările bune și rele, care au contribuit la progresul sau regresul celor de mai naintea sa; pe de altă parte prin evidența, în care ne expune legătura între cauze și efecte, prin numeroasele exemple de fapte bune și rele împreună cu rezultatele lor, prin modelele de caracter ce le prezintă pe fiecare pagină, prin varietatea de situațiuni, în care ne arată vieța deosebiților bărbați, ea lămurește judecata, nobilitează simțirile, întărește voința, înlesnește formarea caracterului și face pe copil cunoscut cu deosebitele întâmplări și peripecii, la care este expusă vieța fiecărui om.

Istoria este „conștiința omenimei”, după-cum o numește pedagogul Kehr și totodată cea mai bună școală pentru formarea caracterului, pentru însușirea unor principii morale bune și pentru deșteptarea și nutrirea sentimentului de patriotism.

Interesul pentru cunoștințele istorice este înăscut în fiecare tânăr; aceasta va trebui să o constate ori și cine a petrecut mai multă vreme în societatea copiilor, ori și cine-și va aduce cu credință aminte de frumoșii ani ai copilăriei sale.

Simion Mangiuca.

1831—1890.

„Natura”, zice celebrul Diesterweg¹⁾ „ne dă pentru îndeletnicirea cu studiul istoriei niște îndrumări, care merită toată băgarea de seamă. Despre ce-i place mai mult bărbatului, femeii, tinărului și fecioarei să i se spună, să i se povestească, decât de aceea ce s'a întâmplat înaintea lui în apropiere sau în depărtare; ce-i place să asculte mai mult decât despre chipul în care s'a format și s'a dezvoltat neamul omnesc, popoarele și despre aceea ce au făcut și au pățit moșii și strămoșii lui. Chiar la popoarele primitive se găsesc legende și tradițiuni despre începutul și întâmplările neamului omenesc. Cea mai veche și pentru noi cea mai sfântă carte se începe cu povestiri istorice și astfel pentru milioanele de oameni, cari o întrebuițează, se face în învățământul religiunii un început istoric. O aparițiune foarte însemnată pentru crescători și învățători!

Nu numai la cei crescuți, ci și la copii se arată împărtășirea, interesul, despre care e vorba. Copilul de șase ani stă răzimat de genunchiul moșului său, care a fost militar și a luat parte la mai multe lupte și ascultă cu gura căscată la nemeșesugita povestire a bătrânului. El nu se mai poate sătura de a asculta aceste povestiri. Sau să intrăm într'o școală dela țară, unde învățătorul împărtășește cu simțământ și inspirațiune simple povestiri din istorie. De-o săptămână întreagă așteaptă copilașii cu nerăbdare această oră. Acuma ei sunt cu totul cuprinși de povestirea învățătorului, ochii și urechile lor sunt ațintite spre dânsul, în clasă domnește o tăcere adâncă, răsufnul bieților băieți par'că a încetat. După cum este povestirea, ochii lor se umple

1) Rheinische Blätter (1835 Decemberheft, pag. 304), citat in Kehr „Praxis der Volksschule”.

de strălucire, sau lacrimi udă obrajii lor. Imediat ei sunt în stare a reproduce cele istorisite și în această reproducere se arată evident impresiunea ce a produs-o povestirea asupra inimei lor. Acestea sunt, învățătorule, clipitele, în care ai în mâinile tale cheia sufletului și inimii școlarilor tăi; deschide poarta, un câmp frumos și roditor, se întinde înaintea ta, aruncă semințe bune și de bună seamă el va da roduri însutite!”

Deși înșă natura a sădit în inimile tinere un interes așa de viu pentru întâmplările de mai nainte, deși învățătorul istoriei este întâmpinat de școlarii săi cu atâta bucurie și râvnă de știință, totuș sunt niște condițiuni, niște recepințe ale științei pedagogice, fără a căror îndeplinire, învățătorul, în loc să nutrească acest interes și să facă să se desvolte din ce în ce tot mai mult și să adune la timpul său roadele dorite, poate să cauzeze scăderea lui, răcirea lui totală chiar, așa încât timpul cel scump întrebuințat pentru studiul despre care e vorba, să fie perdut aproape înzadar, *Mesteșugul propunerii studiului istoriei nu constă atâta în deșteptarea interesului elevilor pentru acest studiu, cât mai mult în nutrirea, în cultivarea dispozițiunii îndăscute.*

Ei bine, ce trebuie să facă învățătorul sau profesorul, care voiește să corespundă pe deplin chemării sale; cum trebuie să procedă el, ca școlarii săi să simtă totdeauna un viu interes pentru studiul istoriei; ce măsuri trebuie să ia el, ca îndeletnicirea cu acest studiu să aibă în adevăr rezultatele așteptate?

Rândurile următoare au de scop a răspunde la aceste întrebări

I. Este evident, că, dacă un învățător voiește să împărtășească școlarilor săi o parte oare-

care din materialul istoric, dacă voiește să provoace într'înșii interes pentru acest material, trebuie ca el însuși să cunoască cât se poate de bine lucrurile, despre care voiește a povesti; trebuie ca el însuși să se simtă atras de studiul, pe care-l propune. Învățătorul trebuie să fie în stare a-și da seama despre legătura ce există între deosebitele întâmplări, să știe, care este cauza și care este efectul, să se străduiască a înțelege într'un mod corect, care a fost mersul omenimei și ce a pricinuit progresele și regresele ei. Fără aceste cunoștințe învățătorul nu are la îndemână decât un material mort, și se înțelege, că nici școlarilor nu este în stare a le împărtăși altceva decât tot numai un material mort. Un astfel de material însă nu va fi în stare a atrage pentru mai multă vreme interesul școlarului, cu deosebire după ce acesta va fi mai înaintat în etate. Îndată ce-și va mulțumi încâtva curiozitatea, învățăcelul își va întoarce capul cu desgust dela acea înșirare seacă de întâmplări, numeri și nume. În chipul acesta istoria nu-și va putea ajunge nici când scopul ei, nu va putea deveni nici decum „învățătoarea omenimei”, după-cum o numește marele filozof și pedagog citat în fruntea acestor observații. Dela faptele concrete nu putem aștepta multă învățătură, deoarece acestea s'au întâmplat sub anumite împrejurări, care acuma cu greu se mai pot repeta. Adevărata învățătură a istoriei constă în cunoașterea mersului omenimei, în aprecierea scopului nizuințelor ei, în recunoașterea lucrurilor eterne, permanente, care merită să fie urmărite cu cea mai mare stăruință și a nălucirilor momentane, care au fost în stare a orbi pentru câțeva vreme ochii mulțimei, iară după aceea au dispărut cu repejune, lăsând în cea

mai mare învălmășală și întristare pe cei înșelați.

Un dascăl, care se îndeletnicește cu istoria numai ca să-și poată procura cele de lipsă pentru viață, nu va putea nutri în nici un chip atragerea școlarilor săi față de obiectul, pe care-l propune. „Invățătorul”, zice Kehr ²⁾ „care nu are pricepere pentru marea dramă a istoriei lumii, care nu vede spiritul lui Dumnezeu în conducerea popoarelor, care nu are înțelegere pentru soarta omenimei, care nu se poate inspira la privirea exemplelor mari de moralitate, poate se potrivește, ca „să dea ore” și „să țină școală”, dară nici într'un chip ca să fie dascăl la istorie!”

Numai dacă va fi izbutit a atrage privirile școlarilor săi asupra lucrurilor pomenite mai sus, va putea zice învățătorul, că a asigurat pentru totdeauna interesul lor pentru studiul istoriei, că a deșteptat într'ânșii o adevărată simpatie pentru acest studiu.

II. S'a zis mai sus, că prin feluritele modele de caracter, ce ni le prezintă și prin numeroasele exemple de fapte bune și rele, împreună cu rezultatele lor, istoria poate să aibă influințele cele mai binefăcătoare asupra formării caracterului și pentru însușirea unor principii morale bune.

Ei bine, cum va putea învățătorul istoriei să contribuie la defigerea unei linii de conduită pentru viața ulterioară a școlarului, cum va putea el să atragă și din acest punct de vedere atențiunea, interesul elevilor săi asupra studiului, ce-l propune?

Negreșit, va zice cineva, prin nimica nu va putea profesorul sau învățătorul să piromească

2) Praxis der Volksschule, Gotha 1869, pag. 212.

mai tare băgarea de seamă a ucenicilor săi asupra exemplelor celor mari de virtute, ce ni le prezintă istoria, decât printr'o expunere clară, călduroasă a vieții bărbaților iluștri, prin arătarea evidentă a părților celor bune, care trebuiesc imitate și prin accentuarea părților slabe, care formează, așa-zicând, umbrele din icoanele desfășurate înaintea privirilor elevilor.

Este însă aceasta destul? Nu se mai cere oare nimic dela învățător, ca imaginile prezentate elevilor să facă o impresiune permanentă asupra inimii lor? Este *persoana învățătorului* cu totul tot indiferentă, când e vorba de o înrâurire asupra caracterului, asupra direcțiunei morale în viața ulterioară a școlarilor?

Orișicine va judeca lucrul acesta cu seriozitatea cuvenită, va trebui să recunoască de bună seamă, că atunci, când este vorba de o înrâurire asupra caracterului școlarilor, de o captivare pentru totdeauna față de figurile cele mari istorice, o expunere oricât de clară, oricât de călduroasă nu este de ajuns, ci că rezultatul depinde în mare parte dela persoana învățătorului, dela armonia ce trebuie să existe între însușirile sale personale și între însușirile, asupra cărora voiește să atragă atențiunea învățăceilor.

Zadarnic va accentua el exemplele cele mari de statornicie, pe un Cajus Fabricius, pe un Ion Huss, pe un Martin Luther, dacă școlarii săi vor ști, că el este om șovăitor; zadarnic va laudă el pe un Aristide, pe acelaș Fabricius pomenit în rândul celor de mai nainte, pe un Regulus ca exemple de iubire de patrie și de desinteresare față de persoana proprie, dacă învățăceii îl vor cunoaște ca pe un om preocupat de interesul său personal; zadarnic va arăta niște modele de cumpătare și de viață simplă ca un Quintus

Cincinnatus, ca un Manius Curius, ca viteazul popor al lui Lycurg, dacă el însuși va fi cunoscut ca un om necumpătat. Elogiile lui vor fi numai niște vorbe goale, care cel mult vor întreține pentru câteva momente pe elevi, dară nici decum nu vor fi în stare a exercita o înrâurire permanentă asupra lor.

Personalitatea învățătorului este un punct însemnat în întreagă educațiunea și instrucțiunea, la propunerea istoriei însă ea este de cea mai mare importanță.

Să vedem acum, care sunt recerințele, mai obiective ale științei pedagogice, care este, într'un cuvânt, metoda cea mai potrivită pentru propunerea studiului, despre care e vorba?

a) Ca la toate studiile, așa și la propunerea istoriei *alegerea materialului* este una din chestiunile cele mai însemnate și totodată din cele mai grele. Este lesne de înțeles, că dacă vom prezenta școlarului lucruri, care trec peste gradul lui de pricepere, care nu stau în legătură cu cercul lui de cunoștințe, în loc să producem interes pentru studiul, ce-l propunem, vom produce numai neplăcere și indiferentism. Ar fi lucrul cel mai nepotrivit, dacă d. e. unui copil de zece doisprezece ani, în loc să-i înfățișem niște simple povestiri, în care să se oglindească viața vreunei persoane istorice însemnate, sau fazele cele mai de căpetenie ale unei întâmplări hotărâtoare, ne-am apuca să-i arătăm din fir în păr, care au fost combinațiile strategice din cutare sau din cutare războiu și ce pertractări diplomatice au premers unei păci oarecare. Tot astfel am greși, dacă în loc de-a desluși unui tânăr complicațiunile interne și conexiunile deosebitelor întâmplări ne-am mărgini la povestirea lucrurilor principale și la comunicarea unor legende

sau tradițiuni, care pe el nu-l mai interesează.

Etatea școlarilor și gradul lor de dezvoltare este primul punct, care trebuie să-l aibă în vedere învățătorul la alegerea materialului de învățământ în genere și prin urmare și la alegerea materialului din studiul istoriei. El nu trebuie să uite, că copilul se simte atras mai cu seamă de povestiri vioaie, care au o mare influență asupra fanteziei lui, pe când tânărul, junele, are lipsă de material pentru cugetat, de material, asupra căruia să-și poată face numeroasele sale reflexiuni. „Învățământul istoriei”, zice Teodor Vogt, „să fie astfel, ca copilului să-i dea ca nutremânt pentru fantazie povestiri simple dar călduroase; băiatului ³⁾ întâmplări, fapte palpabile, junelui mai întâi, întrucât este de lipsă, aceleași fapte, însă astfel încât spiritul lui să fie în continuu ocupat și apoi alte materii, la care reflexiunea să prevaleze faptele reale ⁴⁾).

Mai departe trebuie să aibă considerare învătorul și față de *sexul* acelora, cărora le propune studiul în chestiune. Copila se interesează de multe lucruri, cărora băiatul nu totdeauna este în stare a le da însemnătatea cuvenită. Așa d. e. copila ascultă cu mare plăcere, când i se povestește despre întocmirile casnice în deosebitele timpuri și la deosebite popoare, despre soartea femeilor etc. Totodată copilelor trebuie să li se aducă ca exemple de moralitate mai cu seamă femei ilustre, căci vieța acestora o vor înțelege ele mai bine și aceste modele de virtute vor face asupra lor mai mare impresiune.

„Ca să o liberăm pe copilă de legăturile unei mode adeseori înjositoare și să o ferim de super-

3) Așa am tradus cuvântul «Knabe».

4) Jahrbuch des Vereins für wissenschaftl. Pädagogik, 1880, citat în Kusch Methodik des gesch. Unterrichts, Wien, 1884, pag. 18.

ficialitate, zice H. Keferstein⁵⁾, „îi înfățișăm un șir de femei distinse. Pe acestea nu le căutăm numai pe tronuri, ci și în toate cercurile vieții sociale, ne oprim ceva mai mult la femei singuratiche, care sau au crescut oameni mari — pe fiii lor, — sau și-au făcut un nume pe câmpul artelor și al științei, pe al descoperirilor și al invențiilor, ca martire pentru religie, ca modele de caritate, ca părtășe însemnate la vreo reformă socială sau chiar la acțiuni politice.

Învățătorul sau profesorul este dator să fină socoteală la alegerea materialului din studiul istoriei și de *împrejurările, sub care trăiesc școlarii*, de ocupațiunea predominantă a părinților lor, precum și de caracterul și de menirea școlii, în care propune. Nu este nici decum greu de înțeles, că pe copiii de plugar îi va interesa într-un mod deosebit cunoașterea relațiilor, sub care au trăit agricultorii în timpurile mai vechi referințele între nobil, și iobagi, îndatoririle acestora și alte lucruri de acest fel. Băiatul meșteșugarului va fi doritor să cunoască întocmirile de odinioară ale meseriașilor, societățile lor și obiceiurile observate în aceste societăți; iară al neguțătorului relațiunile comerciale de mai demult, articolii de negoț, modul de transport, căile de comunicație etc. Totodată nu este de lipsă a adăuga, că într'o școală militară va trebui a se da preferință lucrurilor privitoare la instituțiile ostășești, într'o școală comercială lucrurilor comerciale, într'o școală teologică privirilor religioase din deosebitele timpuri și la deosebitele popoare etc.

În fine, învățătorul nu trebuie să uite, ca să dea însemnătatea recerută *istoriei națiunii*, din care face parte împreună cu școlarii săi, istoriei

5) Citat în Rusch : Methodik des gesch. Unterrichts pag. 9.

țării, în care trăiește împreună cu aceștia. El este dator a o face aceasta, nu numai 'ca să pregătească pe școlarii săi pentru vieța ulterioară de cetățeni ai statului, în care trăiesc, ca să-i facă buni patrioți, ci mai vârtos din motivul psihologic, că copiii se simt atrași mai întâi de lucrurile privitoare la trecutul patriei lor, la trecutul pământului, pe care au trăit și în care se odihnesc moșii și strămoșii lor. Lucrurile acestea trebuie să li se facă cunoscute mai întâi și ele să le servească apoi ca un termen de comparațiune, ca un punct de mănecare pentru istoria celorlalte țări și popoare. Ori și ce altă procedură ar fi nenaturală și prin urmare greșită. Tot asemenea învățătorul nu trebuie să uite a da atențiunea cuvenită *istoriei culturii*, fazelor prin care a trecut partea pașnică a vieții omenești, până când a ajuns în stadiul, în care se află astăzi. Neglijându-se această parte atât de însemnată a istoriei, instrucțiunea în acest studiu ar fi cu totul unilaterală și prin urmare tabloul, ce și l-ar face școlarii despre dezvoltarea vieții omenești, ar fi fals, greșit, necomplet.

Peste tot în cece se atinge de alegerea materialului din studiul în chestiune, i se dă învățătorului în linii generale directiva necesară prin planurile de învățământ, ce există în fiecare stat. Mai în toate statele europene, clasele primare se mărginesc la istoria patriei și din cea universală iau numai părțile, ce stau în strânsă legătură cu a patriei. O pertractare sistematică a istoriei universale se face numai în școalele medii, care în unele țări au două cursuri de istorie, în altele însă numai un curs. Totodată în cele mai multe din școalele medii se tratează încă odată istoria patriei, acuma însă într'un mod mai științific. În țările, unde lipsește acest nou curs de isto-

rie națională, se tratează istoria universală „cu deosebită privire la istoria patriei”. Școalele speciale: de comerț, de meserii, etc., își au, se înțelege, programele lor deosebite;

b) În ceea ce privește însuși modul de propunere al studiului, despre care e vorba, deosebim următoarele metode:

1. Cu privire la modul de expunere a materialului istoric, metoda biografică și metoda pragmatică; 2. cu privire la expunerea succesiunii deosebitelor întâmplări, metoda cronologică, sincronistică și cea regresivă. Afară de acestea mai însemnăm metoda grupelor, metoda geografică și metoda comparativă.

La metoda biografică materialul istoric se grupează împrejurul unor persoane distinse, împrejurul unor caractere mari, care au o influență decizătoare asupra împrejurărilor din timpul lor, care, așa zicând, au însemnat cu numele lor epoca, în care au viețuit. Vieța acestor persoane se descrie cu colorile cele mai vii, se arată lucrările, pe care le-au provocat sau la care au luat parte, se expun împrejurările și starea de cultură, în care se afla societatea, în mijlocul căreia au trăit persoanele în chestiune. Se înțelege, că la o astfel de procedare nu poate fi vorba de o istorie sistematică, ci numai de povestiri, de tablouri din istorie.

Metoda pragmatică este în mare parte contrarul celei biografice. Aici nu se pune atâta pond pe descrierea vieții unor persoane singuratică, cât mai mult pe arătarea întâmplărilor celor mari istorice, care au contribuit la schimbarea relațiilor în societatea omenească și pe studierea cauzelor, ce au produs întâmplările, despre care e vorba, precum și a urmărilor, ce le-au avut aceste întâmplări. Căutarea nexului

logic între deosebitele întâmplări istorice este scopul principal al acestei metode. Persoanele singuratice nu mai sunt privite ca provocatoare ale evenimentelor, ci dimpotrivă vieața lor, faptele lor sunt subordonate acestora.

Cu privire la modul de înfățișare a succesiunii deosebitelor întâmplări am amintit metodele: cronologică, sincronistică și regresivă. La metoda cronologică, lucrurile se expun unul după altul, întocmai cum s'au întâmplat în decursul timpului într'un loc oarecare, pe când metoda sincronistică caută a ne arăta simultaneitatea întâmplărilor, caută a ne expune la un loc evenimentele, care s'au întâmplat în acelaș timp, însă în țări și la popoare deosebite. Pe când însă aceste două metode proced dela lucrurile, ce s'au întâmplat în timpurile cele mai vechi și vin încetul cu încetul până la cele din timpul de față, metoda regresivă are ca punct de mănecare lucrurile din prezent și dela acestea pornește înapoi, căutând să arate, ce a pricinuit cutare și cutare lucru și apoi la rândul său, care a fost cauza lucrurilor sau întâmplărilor, care mai înainte au fost considerate însuși ele ca cauze.

Este întrebarea acum, care din aceste metode este mai consult să o întrebuițăm la deosebitele cursuri de istorie, dacă voim, ca acest studiu să fie în adevăr înțeles și ca școlarul să simtă totdeauna un viu interes față de dânsul?

Nu se poate tăgădui, că la expunerea materialului istoric școlarul din clasele inferioare, copilul, se simte atras într'un mod deosebit de persoanele, care au avut un rol însemnat în istorie, care au determinat așa zicând, mersul diferitelor evenimente. Întâmplările seci, neînsoțite de provocatorii și de conducătorii lor, nu au pentru copii farmecul, ce li se dă, dacă sunt le-

gate de vieața câtorva persoane însemnate. „Persoana”, zice A. W. Grube*), „este punctul, dela care pornește întreaga istorie și la care se întoarce din nou. Eroul trebuie să fie astfel înfățișat școlarului, încât să-i vorbească la inimă, atunci și mintea școlarului va putea să înțeleagă cu înlesnire faptele eroului”.

Va să zică, metoda biografică s'ar părea, că este cea mai potrivită pentru începători. În adevăr, nimic nu este în stare a deștepta mai mult interesul copiilor, ca un șir bine alcătuit de tablouri, în care să fie înfățișate în colorile cele mai vii faptele și modul de viață al persoanelor celor mai istorice; totodată nimica nu este în stare a exercita o mare influență morală asupra inimilor celor fragede, copilărești, ca tocmai un asemenea șir de tablouri. Cu toate acestea și metoda, despre care e vorba, are unele defecte, unele scăderi, care nu trebuiesc trecute cu vederea. Anume nu tot materialul istoric, nu toate evenimentele însemnate se pot așeza pe lângă o persoană oarecare. Sunt timpuri, în care nu putem găsi o persoană mai marcantă, o persoană, sub figura căreia să fim în drept a grupa întâmplările petrecute într'însele. Lucrurile relative la aceste timpuri ar trebui să rămână cu totul necunoscute elevilor, dacă ne-am ținea strict de biografii și nu am concede ca acestea să fie întregite în vreun fel. Întregirea aceasta s'ar putea face, dacă d. e. am întrefese, unde este de lipsă, printre biografii câte un tablou, în care să se înfățișeze într'un mod plastic lucrurile, care nu ar putea fi grupate pe lângă oarecare persoană istorică. Se înțelege însă, că numai acele lucruri trebuiesc alese și înfățișate, care în adevăr sunt

*) Charakterbilder aus der Geschichte und Sage. Leipzig, 1882 Einleitende Vorrede.

caracteristice pentru timpul, din care datează și prin urmare care în adevăr merită să fie cunoscute de școlari.

O altă scădere a metodei biografice este, că ea ne prezintă numai niște tablouri din deosebitele timpuri, numai părți din istorie și nu ne dă o privire asupra tuturor evenimentelor mai însemnate, nu ne oferă un tablou al vieții omenirii întregi.

Defectul, despre care e vorba, s'ar putea evita, dacă învățătorul ar căuta să stabilească între deosebitele tablouri, ce le înfățișează școlarii, ar căuta să facă o punte de trecere, care să lege în câțva lucrurile dintr'o povestire cu cele expuse în tabloul de mai înainte. Oarecare pragmatism este de lipsă și la metoda biografică, căci altfel nu suntem în stare a înfățișa elevului ceva întreg, ci numai niște fragmente.

Metoda biografică astfel întregită se poate întrebuința cu succes nu numai în școlile primare, ci și la cursul inferior din școlile medii, deși la acest curs este de lipsă să se dea o mai mare atențiune deosebitelor evenimente, ca astfel să se adune materialul, să se facă preparatiunea necesară pentru cursul superior. Ca o pregătire pentru studiul istoriei, ca un mijloc pentru a ațâța interesul școlarii față de acest studiu sunt de mare însemnătate tradițiunile istorice, miturile. „Tradițiunile”, zice A. W. Grube, „trebuie să fie ușa, pe care școlarul are să pășească în templul istoriei; ele trebuie să fie uvertura, prima simfonie, ale cărei tonuri să pătrundă adânc sufletul și să-l umple de iubire față de studiul istoriei*).

Pentru cursul superior al școlilor medii, sin-

*) Charakterbilder aus der Geschichte und Sage. Leipzig 1882. Einteltende Vorrede.

gura metodă potrivită este metoda pragmatică.

În ceea ce se atinge de celelalte metode pomenite mai sus, unele din ele se pot folosi la tratarea unor anumite părți din istorie (ca d. e. metoda sincronistică la tratarea istoriei medii și nouă, în care popoarele nu se succed unele pe altele în dezvoltarea puterii lor ca în istoria veche, ci se ridică la însemnătate mai multe deodată), altele metoda regresivă, a grupelor, (cea geografică și cea comparativă), la reperierea materialului învățat.

c) Orișice metodă am întrebuința la propunerea studiului istoriei, mijlocul, prin care învățătorul poate împărtăși elevilor săi materialul din acest studiu, este povestirea. Dela modul de povestire depinde cât se poate de mult gradul mai mare sau mai mic de atragere, de interes ce-l poate deștepta învățătorul la elevii săi față de studiul, despre care e vorba. Dacă povestirea va fi nimerită, dacă va corespunde cerințelor pedagogice, învățătorul de bună seamă va fi urmărit cu cea mai mare băgare de seamă de școlarii săi, interesul pentru studiul propus de dânsul este în mare parte asigurat; în cazul contrar rezultatele propunerii sale sunt de tot problematice, chiar dacă de altmintrelea ar satisface cerințelor amintite mai înainte chiar și dacă ar alege materialul istoric cât se poate de bine, chiar și dacă ar întrebuința metoda cea mai potrivită.

Ei bine, ce condițiuni se cer, ca povestirea învățătorului să fie în adevăr corespunzătoare; cum are să-și alcătuiască învățătorul istorisirea sa, ca elevii să o urmărească cu cea mai mare atențiune și să scoată dintr'însa un adevărat folos?

La răspunsul acestei întrebări mă voi orienta după cerințele, ce le face pedagogul C. Kehr

în scrierea sa „Praxis der Volksschule” (Gotha 1869, pag. 212 etc.) unei povestiri istorice bune.

1. Povestirea să fie liberă și fluentă. Învățătorul nu corespunde recerînțelor pedagogice, dacă citește materialul, ce ar fi să-l istorisească, dintr’o carte oarecare. Ce stă în carte, în manual, sunt cuvinte moarte; numai ceea ce povestește învățătorul liber este vieață, are vieață și dă vieață. Pentru ca însă învățătorul să fie în stare a povesti cum-se-cade, se cere să se prepare acasă în scris și la început chiar să memorizeze cu glas tare cele ce are de gând să le împărtășească în prelegere școlarilor. Cine nu va face astfel, va simți în curând, dacă nu este cu totul lipsit de bunul simț, că propunerea sau merge grozav de încet și este seacă de tot, sau este încărcată cu fel de fel de fraze goale.

2. Povestirea să fie limpede și lămurită. La fiecare vorbă a învățătorului școlarul să-și cugete în adevăr înțelesul, pe care-l are această vorbă. Învățătorul nu trebuie să întrebuițeze cuvinte, care pentru copii nu sunt altceva decât niște sunete goale.

3. Povestirea să nu fie încărcată. Propozițiuni complicate, relațiuni încâlcite, fraze pretențioase și excursiuni depărtate, făcute numai și numai ca profesorul să-și arate învățătura cea multă, nu pot fi înțelese de băieți. Numai atunci poate fi sigur învățătorul, că școlarul l-a înțeles în adevăr și-l urmărește cu toată băgarea de seamă, când povestirea va fi precisă și bine rotunzită, vie și substanțioasă, simplă și plină de demnitate.

4. Povestirea să fie călduroasă. Această recerînță nu stă nici decum în contrazicere cu cerințele de mai sus, ca adecă expunerea învățătorului să fie cât se poate de limpede și lămu-

rită și să nu fie încărcată. Copiii vor simți și niște cuvinte simple, nemeșteșugite, dacă inima învățătorului este în adevăr însuflețită de binele și de fericirea omeniei. Prin înduioșări prefăcute, prin fraze patetice și prin gesticulări exaltate dascălul nu poate face nici o ispravă.

5. Povestirea să fie credincioasă adevărului. Adevăr istoric, obiectivitate, depărtarea ori și cărei coloraturi subiective sunt unele din condițiunile cele mai însemnate, care se pun învățătorului de istorie. Este lucrul cel mai urât, când cineva, preocupat de spiritul rău înțeles, caută a micșora sau a înegri lucrurile în adevăr bune și a scuză sau chiar a lauda lucruri, care în adevăr au fost rele. În cece privește adevărul istoric, învățătorul trebuie să se înalțe întocmai ca poetul peste toate partidele.

Cu privire la defectul, în care cad acei dascăli de istorie, cari voind să promoveze cu orice preț simțul de patriotism, cutează a nescocoti adevărul, nu se sfiesc a înfățișa într'un mod fals faptele istorice, este de notat observațiunea cuprinsă într'o circulară a ministrului de instrucție francez din 27 Septemvrie 1872 adresată profesorilor dela licee. „Profesorul”, se zice în această circulară*), „trebuie să aibă ca scop a promovă iubirea de patrie, dară nu-i este iertat a falsifica faptele, pentru ca să poată ajunge la acest scop. De lângă aceea, că prima datorie a istoricului este a fi iubitor de adevăr, desiluziunile vor veni în curând și vor fi de tot funeste.. Orișicare știință dă afară de învățătura sa specială și o învățătură generală și aceasta mai cu seamă istoria. Istoria trebuie să dea elevilor gust pentru exactitate și pentru adevăr. Când zice

*) Citată în „Der Unterricht in der Geschichte“, Bericht von Dr. Em. Hannak. pag. 19.

cineva într'un curs public, că n'am fost învinși la Waterloo este aplaudat; mai bine ar fi însă, dacă ar spune, că Francezii au fost învinși. Chiar dacă am meritat să fim învinși, să o mărturisim. Știința nu este poezie, istoria nu se poate socoti de roman; patriotismul este un simțământ serios și sfânt, care nu trebuie suscitată și susținută prin minciună. Profesorii de istorie sunt în fond profesori de morală și de filosofie”.

6. Povestirea să fie cât se poate de evidentă, de intuitivă. Aceasta s'ar putea numi cea mai de căpetenie recerință a unei povestiri în adevăr corespunzătoare. Numai dacă învățătorul se va pricepe să înfățișeze învățăceilor săi figurile istorice într'un mod atât de plastic, să expună deosebita întâmplări cu atâta vioiciune, să schițeze starea lucrurilor atât de corect, încât să li se pară, că toate acestea le văd înaintea ochilor lor, numai atunci sufletul școlărilor va fi pătruns în adevăr de cele povestite, numai atunci lucrurile istorisite vor prinde rădăcini în inimile acestora, vor fi în adevăr durabile. Evidența însă, este de două feluri: externă și internă. Evidența externă privește lucrurile din afară, acțiunile, figurile; cea internă are în vedere mișcările dinlăuntru, sentimentele, caracterele, ideile și motivele. Cea dintâi ne arată, ce lucruri s'au întâmplat și cum s'au dezvoltat aceste lucruri.

Evidența externă nu trebuie disprețuită. La descrierea unei persoane este de dorit pentru o mai ușoară orientare, să se arate mai întâi — dacă este cu puțință — înfățișarea din afară a ei. După aceea se va arăta locul și timpul, în care a trăit persoana, despre care se tratează, și în fine se va expune activitatea ei, așa că copilul va vedea dacă a făcut lucruri bune sau lucruri rele, o va privi cu admirare, sau își va în-

toarce capul cu desgust dela dânsa. La o evidență externă va ajunge învățătorul, dacă printr'o expunere cât se poate de vioaie va apropia cât se poate de mult lucrurile istorice de privirile copilului, dacă va înfățișa lucrurile acestea astfel, încât imediat să fie cuprinse de mintea copilului. De mare folos sunt aici monumentele de sculptură și de arhitectură — unde se află, — chipuri bune istorice, poezii frumoase de cuprins istoric, hărți istorice bine lucrate, etc. Lucrurile acestea înlesnesc evidența externă într'un grad de tot însemnat.

Cu mult mai însemnată însă decât cunoașterea externă a istoriei este cunoașterea lucrurilor interne, expunerea relațiunilor psihice, a caracterelor, sentimentelor, deciziunilor și motivelor. Aici trebuie să vorbească spiritul istoriei prin spiritul învățătorului către spiritul copilului. Această recerință o poate îndeplini învățătorul, numai dacă a pătruns în adevăr în spiritul istoriei și și-a câștigat facultatea de a fi tălmăciu între spirit și spirit. Aici are prilej învățătorul a pune în praxă cunoștințele sale psihologice. El trebuie să caute în sufletul școlarului punctele de mânecare de lipsă, să redeștepte experiențele de mai nainte ale copilului asupra vieții interne, psihice. Totodată însă învățătorul trebuie să fie cu cea mai mare băgare de seamă, să nu precipiteze lucrurile, să nu-i împărtășească școlarului relațiuni, pe care el nu le poate înțelege și în care sufletul lui nu se poate transpune cu ușurința recerută.

Pe lângă aceste condițiuni, ce le pune pedagogul german unei povestiri istorice corespunzătoare, mai putem adăuga și aceea, că în cece privește anii și numele, învățătorul să caute a întrebuișa la propunerea sa numai lucrurile

strict necesare, căci altfel numai va înmulți materialul sec, neatrăgător și în loc de a lumina pe școlari, după-cum de bună seamă este intențiunea sa, prin citarea prea deasă de numeri și de nume, numai îi va confunda.

Intrucât i-a succes sau nu i-a succes învățătorului să atragă atențiunea elevilor asupra povestirii sale și să acomodeze materialul istoric conform gradului de pricepere al acestora, se poate vedea din chipul, în care școlarii vor fi în stare să reproducă cele povestite. Dacă reproducerea va fi corectă atât în privința cuprinsului, cât și a modului de expunere, învățătorul poate fi sigur, că vorbele sale n'au fost zadarnice, n'au sburat în vânt, ci au aflat băgarea de seamă necesară.

Va să zică, mijloacele cele mai potrivite pentru susținerea interesului elevilor față de studiul istoriei și pentru promovarea acestui interes sunt, *pe lângă însușirile personale*, ce se cer dela fiecare dascăl de istorie: *o alegere a materialului istoric potrivită etății, sexului și împrejurărilor, sub care trăiește elevul; aplicarea unei metode acomodată gradului de dezvoltare al școlarii și o expunere sau povestire corespunzătoare cercințelor pedagogice.*

Ca un mijloc eminent pentru promovarea interesului față de studiul, despre care am tratat până acum, mai putem aminti excursiunile la locuri de însemnătate istorică, la locuri unde s'a petrecut vre-un eveniment însemnat, unde se află ruine din trecut, unde se află înmormântat vre-un bărbat distins etc. Totodată va face învățătorul o impresiune deosebită asupra inimilor școlarii săi, dacă cu prilejul aniversării vre-unei întâmplări însemnate istorice și anume cu deosebire din istoria patriei, nu va întrelăsa

să recapituleze chiar și numai în liniamente generale momentele principale ale întâmplărei respective. Lucrurile împărțite cu astfel de ocaziuni vor rămânea neșterse în inimile școlarilor și vor contribui mai mult decât ori și ce la dezvoltarea sentimentului de patriotism.

Ca încheiere îmi iau voie a observa, că dacă profesorul voește să atragă într'un mod mai deosebit atențiunea școlarilor săi asupra studiului istoriei, dacă voește a-i pregăti anume pe aceștia pentru cultivarea mai departe a studiului în chestiune, să nu întârzie a-i introduce în cunoașterea și consultarea *izvoarelor istorice*, să-i învețe de timpuriu a se adăpa din acele fântâni neprefuite, din care cu cât gustă cineva mai mult, cu atât se simte mai tare atras, cu atâta simte în pieptul său o sete mai mare.

Dulce și atrăgătoare este știința. Păcat, când un bucătar nedibaciu — dacă mi-se permite această prozaică asemănare, — printr'o pregătire nepotrivită alungă pe aceia, cari se așează la masa ei plini de așteptare!

[Din *Amarul XXII al Liceului ortodox român din Brașov* 1886]

XXXIX.

Iosif Hodoș despre dieta din Cluj dela 1848,
în care s'a votat unirea Transilvaniei
cu Ungaria.

Ce au făcut Ungurii îndată și chiar la deschiderea dietei?

Stradele Clujului erau cutreierate de bande strigătoare „uniune sau moarte”; înaintea redutului și pe sub ferestrele salei, unde se țineau ședințele, asemenea mulțime și strigăte; poarta, pe sub poartă, pe treptele ce duceau la sală, și sala chiar îndesată, gema de sbierături „uniune sau moarte”; pretutindeni stindarde cu asemenea inscripții.

Când în sală, un deputat a cetit rescriptul regeșc, la cetirea punctului al treilea, despre „uniune”, mulțimea, auditoriul, care trebuia să asculte „in silentio”, a erupt în strigăte „uniune sau.....”, și acest refren trecea prin ușile și ferestrele deschise ale salei la mulțimea de pe stradă. Se auziau și strigăte impaciente ca: nu ne trebuie propozițiunea primă, nici a doua, ci numai a treia. Un alt deputat maghiar, poate pentru ca să liniștească tumultul, în realitate cu altă intențiune zise: că e numai greșală de pană, că „uniunea” s'a pus tertio loco.

Dar când un alt deputat a voit să vorbească la ordinea propozițiunilor regești, mulțimea tună: „uniune”!; și când deputații sași cerură ca res-

criptul să se desbată mai întâiu în secțiuni, după
usul legal de până acum, că așa se poate studia
chestiunea și se poate vorbi în cunoștință de
cauză — mulțimea urla: „uniune”!; și când un
deputat de naștere român a cerut inarticularea
națiunii române — mulțimea sbiera: „uniune”!;
și când deputații secuiei pretindeau ca înainte de
pertractarea „uniunii” să se delibere asupra gra-
vaminelor secuilor — massa auditorilor totdeauna
și de atâte-ori sbiera „uniune”! — În urmă, când
un alt deputat cerea să se enunțe „uniune necon-
diționată” și numai de cât; și când un alt de-
putat vorbi cu o patimă, inversunare și înfrun-
tare asupra sașilor și românilor — mulțimea re-
peta refrenul său fatal, — și atunci, în aceste mo-
mente, în aceste împrejurări, s'a decis „uniu-
nea”, căci strigând mulțimea, fâlfâind steagurile,
fluturând pălăriile, bătând în palme și zuruind
săbiile, a strigat ca din trăsnet: „uniune, uniune
sau moarte”.

Și atunci, în acest moment turburător și ame-
nințător, un deputat maghiar, uitându-și de dem-
nitatea sa de matur (!) legislator, a sărit la fe-
reastra salei ce ținea de stradă, și de-acolo a
sbierat la mulțimea undulantă pe stradă: „uniu-
nea e făcută!” și mulțimea atât în sală cât și
afară pe trepte, pe sub poartă, pe strade, din
nou a erupt în refrenul fără încetare de „uniune,
uniune”; și tot atunci, în acel moment de frenesie
sălbatică, un alt deputat maghiar sare în mijlo-
cul salei, aleargă la biroul președintelui și îm-
plântă acolo un stindard maghiar cu inscripțiunea
„uniune”. Sgomotul era înfricoșător și acum nu se
mai știa cari sunt deputații, care este auditoriul,
unde începe și unde termină recintul (incinta)
între care „nemo, nisi membra dietae admittan-
tur”? Era un haos, un sbierăt, o turbă — și dieta

nici la început, cu atât mai puțin acum, putea să semene a sală de consultare matură și liberă; era o nundine (bâlcu) viforoasă, o îmbulzeală, un mers și un venit înecat și țipete continue. Mulțimea de pe străzi striga să vadă pe deputatul sas Schmidt și pe episcopul român Lemeni; și-i luară din sală, și-i duseră în spate la poarta redutului înaintea tumultului sbierător și le puseră în mână stindardul maghiar cu inscripția maghiară „Unio vagy halál” (uniune sau moarte); și bieții bătrâni cu moartea asupra capului lor, au trebuit să vorbească la turba furibundă după placul ei. Deputații toți, staturile și ordurile, au părăsit sala; mulțimea după ei cu stindardele ce le luaseră din sală și ședința s'a ridicat...

Și „uniunea” astfel s'a făcut; ea astfel s'a proclamat; astfel s'a enunțat.

Toate cu ochii mei le-am văzut; toate cu urechile mele le-am auzit; jur pe ele.

Și acum să ne întrebăm:

Unde s'a observat aci: a) ordinea propozițiilor regeste; b) ordinul din rescript ca propozițiile să se pertracteze conform articolului XI dela a. 1791 cu cuviință, cumpăt și bună ordine; c) prescriptul acestui articol, ca între recintul pentru deputați numai ei să se admită, iar ascultătorii în silentiu să fie; d) prescriptul articolului X dela a 1791 ca obiectele dietei cu debita (cuvinita) și legală libertate să se pertracteze?

Dar „uniunea” s'a enunțat, aceasta s'a întâmplat la 30 maiu; chiar în ziua când s'a întâmplat măcelul românilor prin secui la Mihalț; articolul despre „uniune” însă nu s'a desbătut în special. Deputații sași și cei ce erau de naștere români, îndată în zilele următoare, au părăsit Clujul; maghiarii au rămas singuri, și au putut face ce au vrut.

Cu toate acestea, articolul despre uniune, precum l-am specializat mai în sus, s'a trimis la împărat spre întărire. Întărirea a urmat la 10 Iunie. Această procedură încă nu este exemptă (scutită) de oare-care prescripțiune. Ci aceasta puțin ne impoartă, însemnăm numai că între mebrii comisiunei numite la § 2 din acel articol, ocură și numele episcopului Andrei Șaguna, și al unui Debreczeni Marton, consilier de tesaurarie, cari doi însă n'au fost mebrii dietei; prin urmare și aceasta este nelegal. Precum trebuie să însemnăm și aceea, că dieta din Cluj nepertractând prima și secunda propozițiune din rescriptul regesc, a subminat toată constituțiunea Transilvaniei, și a vândut un drept al țarei basat pe legile ei, și cari legi prin altă lege încă nu erau șterse.

Dar după legile Transilvaniei (art. IX. 1744) ca legea să aibă valoare, nu e destul numai aprobarea împăratului, ci este necesară și sancționarea, și apoi tipărirea și prevederea exemplarelor tipărite cu subscrierea împăratului, apoi publicarea în dietă și în municipii și depunerea a câte unui exemplar original în așa numitele „loca credibilia”. Prin urmare, articolul de lege se trimite la împărat mai întâi spre întărire; dacă-l întărește, i se dă forma de articol de lege cu introducerea și concludsiunea prevăzută în lege și se subșterne a doaua oară la împărat spre sancționare; și dacă-l sancționează, se tipărește în exemplarele recerute și se trimite a treia oară la împărat spre subscrierea tuturor exemplarelor; și dacă le subscrie, se retrimite spre publicare în dietă și în municipii, și spre a se depune câte-un exemplar în „loca credibilia”.

Articolul I despre „uniunea” din Cluj de la anul 1848 nu are aceste recerințe legale.

[Din cartea *Românii și Constituțiunile Transilvaniei* Pesta 1871 pag. 76-80].

Iosif Hodoș.

Titu Maiorescu

1840 — 1917.

XL.

Titu Maiorescu despre detronarea lui Cuza-Vodă.

Însă răsturnarea lui Cuza-Vodă a fost un fapt greu de justificat. Liber ales de națiunea din cele două Principate, Cuza merita o soartă mai bună, și nu era lucru cuminte ca să arătăm Marilor Puteri, sub a căror garanție ne aflam puși prin tratatul dela Paris din 30 Martie 1856, că națiunea se înșelase în persoana alesului ei. Unirea Principatelor cu înlăturarea comisiei centrale din Focșani, legea rurală, chiar dobândită cu prețul lovituri de stat dela 2 Mai 1864, secularizarea averilor mănăstirești, vorbeau în favoarea lui Cuza; iar în privința relei lui administrări se cuvenea poate mai multă răbdare, ori cât de încercată ar fi fost prin camarila Librecht, Pisoschi, etc., și prin niște ministere ca cel din urmă, în care Nicolae Kretzulescu avea presidenția, internele, agricultura și lucrările publice, Alexandru Papadopol-Calimah externele, un Ion Oteteleşanu finanțele, un Dimitrie Cariagdi instrucția publică, justiția și cultele, iar Alexandru Beldiman, poliția Capitalei.

Căci una din calamitățile de care trebuia să scape țara, dacă era să-și aibă viitorul mai asigurat, erau tocmai dese schimbări de domn (numai dela 1800 încoace se întâmplaseră în

Muntenia vre-o 15 și în Moldova 14) și noi după deabia 7 ani de domnie a lui Cuza făceam acum înși-ne ceace imputasem mai nainte intrigilor din Fanar și ne arătam tot așa de rău nărăviți.

Ce e drept, o cerință principală a programului național statornicit de divanurile ad-hoc, domnul ereditar dintr'o casă suverană a Europei, rămânea încă de îndeplinit; și pe de altă parte situația politică generală la începutul anului 1866, când se pregătea alianță între Prusia și Italia pentru războiul în contra Austriei, reclama poate în România un domnitor, care să inspire mai multă încredere. Dar chiar în acest caz naște întrebarea, dacă nu era de preferit ca alegerea domnului străin să fie făcută fără violență, cu liberul consimțământ al principelui Cuza; căci o abdicare voluntară în vederea marelui scop național era plănuită de el însuș. Mesagiul său pentru deschiderea sesiunii parlamentare pe 1865—1866, cetit în Cameră la 5 Decemvrie 1865, cu 2 luni înaintea răsturnării, se termină cu următoarele cuvinte:

„Fie în capul Țării, fie alături de D-Voastră, eu voi fi totdeauna cu Țara pentru Țară, fără altă țintă decât voința națională și marile interese ale României. Eu voesc să fie bine știut, că nici odată persoana mea nu va fi o împedecare la orice eveniment, care ar permite de a consolida edificiul politic, la a cărui așezare am' fost fericit de a contribui. În Alexandru Ion I, Domn al Românilor, Români vor găsi totdeauna pe colonelul Cuza, care declara Puferilor garante, că el primește îndoita alegere numai ca un deposit sacru”.

Intenția de a părăsi tronul era dar oficial indicată de însuș Principele și în Ianuarie 1866, când cumnații săi Dimitrie și Teodor Rosetti

veniseră să-i arete temerile lor de conspirația ce se pregătea, Cuza le răspunde nepăsător, că nu mai există motiv de conspirare fiindcă el avea să abdice peste două luni, spre îndeplinirea cerințelor divanului ad-hoc.

Pentru apropiata eventualitate pare a se fi urmat o corespondență între Cuza și Napoleon III în privința succesorului dintr'o familie suverană¹⁾.

Oricum ar fi și oricâte circumstanțe atenuante s'ar admite pentru răsturnarea lui Cuza, modul cum s'a executat această răsturnare, rămâne condamabil.

Trei ofițeri (d-nii Vasiliu Pilat, astăzi general, Costiescu și Lipoianu), pătrund în noaptea de 10 spre 11 Februarie în Palat și silesc pe „Alesul Națiunii” să subscrie următorul act, publicat îndată în capul *Monitorului Oficial* de Vineri 11 Februarie 1866:

„ABDICARE,

„Noi Alexandru Ioan I, conform dorinței Națiunii întregi și angajamentului ce am luat la suirea mea pe tron, depui astăzi 11/23 Februarie 1866, cârma guvernului în mâna unei locoteninți și a Ministerului ales de popor.

Alexandru Ioan”

Cine va fi redactat acest act silnic cu frazologia „Ministerului ales de popor”, e indiferent.

^{*)} O confirmare *documentală* s'ar dobândi probabil din hârtiile lui Cuza, sechestrate în noaptea răsturnării și aflate astăzi în păstrarea lui Dimitrie A. Sturza, unde nu sunt accesibile. După publicarea lor, dacă an rămas intacte, se va putea judeca asupra conspirației dela 11 Februarie cu mai mult temel.

Ministerul a fost așa de puțin ales de popor, că în același număr, al *Monitorului* se publică Decretul, prin care noua Locotenență Domnească „ordonă și numește” ministerul Ion Ghica.

În acest minister maiorul Lecca, comandantul batalionului de vânători, căruia îi era încredințată în acea noapte garda Domnului Țării, era numit ministru de războiu.

O asemenea numire însemna nesiguranța armatei și nesiguranța tronului.

Și pentru că să nu rămâie îndoială asupra acestei însemnări, ziarul autorizat al partidului care de acum înainte era chemat să aibă un rol mult mai pronunțat în conducerea politicii române, se grăbia să publice chiar a 2-a zi într'un articol de fond plin de laude, pentru ofițerii conspiratori și mai ales pentru maiorul Lecca „acest brav și patriot oștean, căruia îi datorăm recunoștință”, următoarea profesiune de credință asupra armatei: „Opiniunea acestei foi în privința datoriei unui militar se știe că este cu totul opusă aceleia ce este în genere admisă în oștirile permanente. Nu înțelegem și nu știm cine poate înțelege, cum un militar poate fi îndatorat a-și fiine jurământul său către un guvern, care ar călca el jurământul său și când acea călcare ar fi recunoscută prin o *aclamare generală*.”

Iar maiorul Lecca publica în același număr al *Românului* o scrisoare către un căpitan din batalionul de vânători, în care zicea: „Actul ce am făcut este un fapt istoric și vânătorilor le va rămânea o glorie eternă pentru devotamentul ce am avut către patrie, iar eu mă voi fâli pururea, că am fost instrumentul patriotismului lor *)”.

*) Chiar peste 22 ani, într'o scrisoare dela 1 Februarie 1888 fiul lui Vodă Cuza explică astfel alegătorilor săi din colegiul III Mehedinți pentru ce nu poate primi mandatul de deputat ce i l-au încredințat: «Nu-mi este permis să fac parte dintr'o adunare, care desigur va fi iarăș prezidată de acel nelegiuit, care a trădat pe Domnitorul încredințat pazei sale». Scrisoarea a fost publicată în *Epoca*.

Și ce este tot așa de semnificativ, *Românul* din ziua următoare (nr. dela 14 și 15 Fevr. 1866) se arată sollicitat de ofițerii conspiratori ca să nu-i treacă sub tăcere, cel puțin pe cei „cari au dat adesiunea lor mai nainte de 11 Februarie și astfel laudă în prima linie pe colonelii Cretzulescu și Tănase Călinescu, pe căpitanul de artilerie Alexandru Candiano, și pe mai mulți alții, al căror nume se vede publicat acolo.

* * *

Sub asemenea auspicii guvernul dela 11 Fevruarie, după o încercare neisbutită cu Conte Filip de Flandra, procede în zilele de 2—8 Aprilie 1866 la plebiscitul, care cu 685,969 de voturi pentru și 224 contra consacră alegerea Principelui Carol din Casa suverană de Hohenzollern. La 10/22 Mai noul Principe, de abia în vârstă de 27 ani, prin o spontană hotărîre, sosește în capitala țării și înaintea Adunării Constituante, prezidate de Manolache Kostake (Iepureanu), depune jurământul, iar noua constituțiune, sancționată la 30 Iunie, e promulgată la 1 Iulie 1866.

[Din *Discursuri Parlamentare* vol. I. București 1897 pag. 4-10, de unde a fost reprodus și în *Istoria contemporană a României*. București 1925].

XLI.

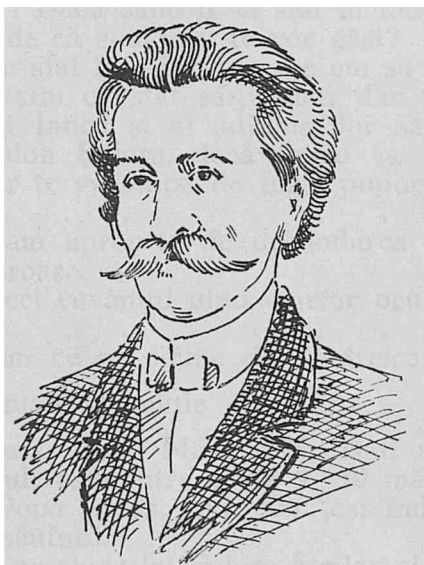
Iosif Șterca Șuluțiu despre uciderea trădătorului Ioan Dragoș la Abrud.

— 10 Maiu 1899 —

Am descris în „Memoriul” meu partea I, la pag. 53 și în partea IV la pag. 29 catastrofa Abrudului și suferințele familiei noastre. Am arătat cum ne-au escortat cu 10 honvezi, cu intențiunea, ca ajunși la largul să ne împuște. Am descris teribila soarte, ce ajunse pe miile de cetățeni maghiari, mai ales pe femei și copii, cari în acea noapte întunecoasă, când au atacat Românii armata maghiară, se aflau între două focuri. Cum trupa, cavaleria și tunurile îi călcau și turteau la pământ. Cum părinții în întunec și în învălmășeală și-au pierdut copii, iar aceștia rătăcind sbierau după părinți, dintre cari unii cu restul trupei lui Hatvany au fugit la Ungaria, mulțimea însă s'a întors la Abrud. Mă pierdusem și eu de părinții și de frații mei.

Când m'am întors acasă și am intrat pe poartă, Dragoș se cobora de pe trepte și venia cătră mine.

— Nu mi-a succes, — zise el — ca să mă duc cu Hatvany îndărăt la Ungaria, am fost silit să mă întorc și eu, împreună cu cetățenii în oraș. Am intrat la d-voastră să-mi scap viața, dar toate odăile sunt pline de copii și femei, Unguri

Iosif Sterca Șuluț

și Nemți. Cred că nu e consult ca să rămân și eu aici.

— Dar părinții și frații mei?

— Au scăpat și ei cu toții, sunt neliniștiți pentru-că nu ai sosit încă.

Dragoș s'a apropiat de fântână și voia, ca cu vadra să se dea jos în fântână; era de tot înspăimântat și confus.

— Ce faci? Până când o să stai în fântână și cum poți crede că acolo nu te vor găsi?

— Apoi ce sfat îmi dai d-ta; ce am să fac?

— Eu nu știu ce sfat să-ți dau; dar știu că cartierul lui Iancu și al adjutanților săi, e la bătrânul Simion Șuluțu, dacă Iancu va sosi la timp, el sigur te va scăpa de furia poporului.

· · · · ·
Astfel ne-am apropiat de desnodarea acestei drame sângeroase.

Să dăm deci cuvântul unui martor ocular.

· · · · ·
Să ascultăm ce ne spune dl. Andreica:

Stimate domnule și amice!

În dimineața de 10 Maiu 1849, când am cuprins Abrudul, cam între orele 9—10 mă aflu în casa lui Popa Amos, unde am fost îmbiat cu mâncare și băutură.

Deodată vine sluga lui Șuluțu Simion și spune, că lăncerii vreau să spargă poarta domnului său.

Auzind eu vorbele acestea, îndată am plecat într'acolo. Eșind în stradă am văzut la poarta Șuluțului, care era încuiată, mulțime de oameni; am alergat acolo, și i-am întrebat: „De ce s'au adunat acolo și de ce fac larmă?” Cu toții strigau: „Aici este hoțul de Dragoș, care a vrut să ne desarmeze și să ne dea pe mâna armatei ungurești, ca să ne omoare; care în două rânduri,

în Câmpeni și în biserica reformată din Ȃbrud a zis că, armata ungurească în Ȃbrud nu va intra; și cu astfel de încercări a vrut să ne prăpădească”.

La acestea eu le-am răspuns: „Dacă Dragoș e acolo, ca pe un prizonier, prin excortă să-l trimitem la Iancu în Câmpeni, unde după faptele lui va fi judecat”.

La aceasta s'au învoit cu toții, iar eu am strigat, ca să descue poarta, ce s'a întâmplat, iar după ce am intrat, am lăsat să se încue iară. Cum am intrat în curte îndată am văzut pe Dragoș îmbrăcat într'o țundră albă, răzimat cu coatele peste târnaș. Eu mergeam cătră trepte, iar Dragoș pornise din fundul târnașului (coridor) cătră mine. Când am ajuns în târnaș, cei din ulișă au rupt poarta și veneau cătră noi. Văzând aceasta Dragoș, s'a apropiat de mine și m'a îmbrățișat zicând:

„De mine mă omoară, scapă-mă și du-mă la Iancu”.

Oamenii năvăleau pe trepte în sus, iar eu le-am strigat: „De oarece e prins să nu-i facă nimic, ci îndată să-l trimitem la Iancu”.

Atunci unul l-a apucat de barbă, alții de cap și de mâni, apoi în capătul treptelor din jos „unul” l-a lovit cu un topor în cap, iar ceilalți l-au străpuns cu lăncile astfel, încât în puține minute nu s'a mai cunoscut trupul lui; după aceasta l-au tras în drum, și de aci peste un maur (zid) l-au țăpat (aruncat) într'o grădină.

Am auzit și eu dela Simion Șuluțu, că cel din tîi a ajuns la Dragoș Tioc Todor și Ioan Corcheș; apoi mai mulți inși, cari l-au despoiat de bani, orologiu și inele,

[Din Partea a VI-a din *Memoriului lui Iosif Sterca Șuluțu de Câmpeniș*. Sibiu 1889 pagina 36-41].

XLII.

Ioan Slavici despre împărații Dioclețian și Constantin cel Mare.

Dioclețian, fiul unui sclav din Dioclea în Dalmația, nu putea să fie iubit de Romani. Deși era bun oștean și om chibzuit, nu se simte destoinic a purta el singur cărma statului, ci ia ca soț pe *Maximian*, un fecior de țăran din Sirmiu, om incult dar energic. Amândoi sunt apoi împărați și poartă titlul „*August*” și fieștecare dintre dânsii își mai ia câte un soț, care poartă titlul „*Cesar*” și anume Dioclețian pe *Galeriu*, un fost păstor de vite, iar Maximian pe *Constanțiu Clor*, un om cult și de o fire blândă.

Acești patru împărați împart apoi stăpânirea cu de o potrivă putere între dânsii. Dioclețian stăpânește din Nicomedia, ca împărat și *domn* (Dominus), Asia, Egiptul și Tracia; Cesarul Galeriu stăpânește din Sirmiu, Iliria și Grecia; Augustul Maximian stăpânește din *Milan*, Italia, Africa și insulele, iar Cesarul Constanțiu stăpânește din Trier, țările dela Apus.

În acelaș timp cei doi Augusti se obligă, ca după o stăpânire de 20 de ani să se retragă și Cesarii să ia titlul de Augusti.

Astfel statul roman își pierde unitatea și Roma încetează a fi capitala lumii din acele timpuri. Stăpânitorii sunt însă destul de tari, ca să apere

hotarele, ba Dioclețian mai și întinde stăpânirea romană spre răsărit.

În acelaș timp *Vandali* și *Goți* dau năvală despre Dunăre, iar Egiptenii se răscoală și proclamă împărat pe un anume *Achileu*.

Dioclețian îi face pe Goți și pe Vandali să se războiască între dânșii, apoi pleacă (297) în Egipt și îneacă răscoala în sânge.

Pe când Dioclețian se afla în Egipt, regele Armeniei fusese alungat de Perși. Galeriu pleacă cu oaste și trece Eufratul, ca să-l ridice din nou în scaun. El suferă însă o grea înfrângere. Tratat apoi cu dispreț de Dioclețian, el cere voie să facă o nouă expediție și nimicește oștile lui *Narse* într'o mare bătălie, în urma căreia regele regelor cere pacea.

În virtutea păcii încheiate de Dioclețian în 298 stăpânirea romană se întinde până la Tigru, ba chiar și asupra trecătorilor ce despart Persia de Armenia și de văile Caucazului.

Astfel răsbună Dioclețian moartea lui Valerian și mai ridică odată vaza Romei.

Ca stăpânitor Dioclețian a fost aspru și nemilos și a persecutat în cei din urmă ani ai domniei deopotrivă cu Nero pe numeroșii creștini din împărăția sa.

Dupăce în anul 303 își serbează triumful la Roma, se întoarce iar la Nicomedia, apoi în anul 305, împlinindu-se cei 20 ani de domnie, abdică și se retrage la castelul său din *Salona* în Dalmația. Aici el mai trăește încă 8 ani, până la 313, în tignită retragere petrecându-și timpul cu grădinăria.

În urma retragerii se produc noi tulburări în împărăția romană și Maximian stăruie dim-

preună cu Galeriu să iee din nou stăpânirea, Dioclețian însă le răspunde:

„*Dac'ați ști voi, cât de frumoasă e varza din grădina mea, ați înceta cu stăruințele voastre*”.

Constantin cel Mare.

306—337.

Constantin fiul lui Constanțiu, s'a născut în a. 274 la *Naisus* în *Dacia*. Muma lui, *Elena* era fiica unui om sărac din apropierea *Nicomediiei* și avea încă din copilăria ei multe simpatii pentru creștini, care până în timpul acesta se sporiseră și se organizaseră în toată împărăția romană. Prin înrăurirea Elenei atât Constanțiu, cât și fiul său Constantin ajunseră deci protectori ai creștinilor față cu Dioclețian și cu Galeriu, cei mai nemiloși dușmani ai creștinismului.

Luând în a. 305 titlul de „August” Constanțiu revoacă apoi edictele emise în timpul lui Dioclețian contra creștinilor.

După domnie de un an el moare și legiunile proclamă urmaș al lui pe Constantin. Galeriu însă nu vrea să-l recunoască decât ca „Cesar” și proclamă în locul lui pe Sever.

În acelaș timp se proclamă împărați *Maxențiu* și *Liciniu*, unul fecior al lui Maximian, iar altul prieten al lui Galeriu, ba Maximian ia și el din nou puterea.

Acești 6 împărați se războiesc apoi între dânșii timp de câțiva ani.

Sever și Maximian mor la începutul acestor lupte, amândoi curmându-și ei firul vieții. Puțin în urmă în a. 311 moare și Galeriu și în locul lui se ridică *Maximin* ca 'al patrulea stăpânitor.

În a. 312 Maxențiu, un om desfrânat și neșăfios, care stăpânea din Roma toată Italia și Africa, adună oaste, ca să pornească contra lui Constantin, care se afla cu oștirea lui la Rin. El trece Alpii risipind în mai multe rânduri oștirile lui Maxențiu. Sosit, în sfârșit, în fața Romei, Constantin nimicește în ziua de 28 *Octomvrie 312* la *puntea milvică*, oștirea lui Maxențiu, care cade și el de pe punte și se îneacă în Tibru.

Aceasta e lupta, în ajunul căreia i s'a ivit lui Constantin o *cruce luminoasă* pe cer și în care el a dat năvală asupra dușmanului său sub un steag, pe care se afla o cruce.

După victoria aceasta Constantin, stăpân acum pe jumătate din întreaga împărăție, se întâlnește cu Liciniu la Milan și încheie o învoială pentru înfrățirea puterii și pentru înlăturarea lui Maximin, care se aliase cu Maxențiu. Tot în virtutea acestei învoeli s'a emis și un *edict de toleranță*, prin care creștinilor li se acordă libertate deplină.

Timp de 12 ani, până în 325, Constantin stăpânește Apusul, iar Liciniu Răsăritul. Nici acești 12 ani nu se petrec însă în pace. După ce învinge pe Maximin, Liciniu începe să uneltească contra lui Constantin și să-i asuprească pe creștini. Astfel încă în anul 315 izbucnește un nou războiu, în care Constantin înfrânge puterea lui Liciniu în mai multe bătălii. Un alt războiu mai crâncen izbucnește în anul 324. Bătut și de astă dată la *Adrianopol*, la *Chalcedon* și în Asia Mică, Liciniu renunță în anul acesta la domnie și se retrage la Tesalonic. Puțin în urmă însă el face noi încordări de a lua șpăpânirea și astfel moare în turci.

Ajuns astfel *singur stăpân* (325—337) Constantin ia hotărârea de a-și muta reședința în *Bisanțiu*. Încă în anul 326 (4.XI) el pune temeliele zidului de apărare, a palatului și a celorlalte zidiri publice, iar în anul 330 (11Maiu) reședința se mută în noua capitală, care de aici înainte se numește *Constantinopol*, adică orașul lui Constantin.

Stăpânind din Constantinopol, Constantin părăsește toate tradițiunile republicane ale Romanilor și organizează statul roman pe baza principiilor despotice.

O deosebită purtare de grije a avut Constantin pentru organizarea bisericii creștine și pentru ridicarea așezămintelor ei.

Deși înclina în toată sinceritatea spre biserică creștină, considerațiunile politice îl făceau să-și amâne botezul și să respecte tradițiunile religioase ale lumii eline-romane. Astfel el era tot Pontifex Maximus ca împărații de mai înainte ai Romei. El însă a zidit multe biserici și a dăruit multe temple păgâne, ale cărora averi le-a dăruit preoșimii creștine.

Ocroțită de dânsul și de muma sa Elena, care în anul 326 s'a botezat în apa Iordanului, preoșimea creștină s'a organizat ca corporațiune deosebită, care avea mari privilegii și se bucura de multe scutiri.

În anul 325 s'a întrunit la *Nicea primul conciliu ecumenic*, în care au fost reprezentați toți creștinii și care a fost hotărâtor pentru întreaga dezvoltare a bisericii creștine.

După tradițiunile bisericii apusene, Constantin a fost botezat în curând după lupta dela puntea milveică de către Papa Silvestru. Cercetările istorice nu adevăresc însă aceste tradi-

fiuni; Constantin a fost botezat pe patul de moarte (337) în Nicomedia de către episcopul Eusebiu.

După moartea lui, Constantin a fost pus împreună cu mamă-sa Elena între sfinții bisericii creștine.

[Din *Istoria Universală. Manual pentru învățământul secundar. Partea I.* București 1891 pagina 284–287].

XLIII.

Ioan Ursu despre personalitatea lui Ștefan cel Mare.

Portretul din Evanghelia dela Voroneț ne arată o statură mai puțin decât mijlocie, o față rotundă, roșcovană, ochi mari, adăpostiți sub gene stufoase și o frunte lată. Ingenunchiat, el ține cu amândouă mâinile cartea sfântă a Evangheliei. Fața lui trădează, pe lângă pietate, energie și voință, iar ochii inteligență și fruntea înțelepciune. În general o figură distinsă, frumoasă și simpatică.

Aceleași însușiri le relevă, în trăsături generale, contemporanii, cari au avut ocazia să-l cunoască direct sau indirect.

Medicul trimes de Veneția ca să-l tămăduiască de greaua boală de picioare, de care suferia către sfârșitul vieții, Matei Muriano, se exprimă despre el în chip foarte măgulitor.

„Ămintitul Domn — raportează Muriano — este un om foarte înțelept și demn de mare laudă, foarte iubit de supuși, căci este blând și drept, foarte vigilent și darnic”.

„Era prin natura lui isteț, perfid, schimbăcios, activ și mărinimos, pentru cari (calități) era poreclit de tineri vulpe șireată,” — se exprimă despre el regele Sigismund, care a avut ocazia să-l cunoască cu ocazia expediției nefericite pentru

Poloni din 1497, în raportul făcut prin intermediul solului său Papei Leon X. *).

„Bărbat demn de admirat, întru nimic mai pre jos decât ducii eroi, pe cari îi admirăm...” scrie despre el contimporanul său Dlugosz, celebrul cronicar al Polonilor, foarte entusiasmat de vitejia lui Ștefan și succesul avut contra Turcilor în bătălia dela Vaslui.

„Era însuflețit pentru lucruri frumoase și mândru, pe lângă acestea harnic și srașnic în războiu, scrie Bonfinius, panegiristul regelui Mătiaș Corvin cu ocazia descrierii expediției nefericite a stăpânului său în Moldova. *).

„Bărbat demn de amintire pentru toate veacurile prin mărimea sufletului, rafinărie, experiența militară și faptele săvârșite în chip norocos în contra regilor Turcilor, Ungurilor și Polonilor...” scrie cronicarul polon Cromer. *).

„Bărbat cam trecut în vârstă, dar destul de predispus în suflet pentru războiu” — scrie Istvanffi, cronicarul ungar, adăugând că „credința era schimbăcioasă și nestatornică”.

Vestea despre vitejiile lui merse atât de departe încât un italian din Padova comunică știrea, că Veneția plătește 70—80.000 ducași soldă lui Ștefan, despre care scrie că e un „om foarte rafinat și foarte fin în meșteșugul armelor”.

„După cum în viață și în plină sănătate, tot astfel în fața morții a arătat a fi și teribil și prudent”, scrie un italian la 1504. **).

„Faptele tale contra Turcilor păgâni au adus atâtă celebritate numelui tău, încât ești în gura tuturor” scrie Papa către Ștefan. ***).

*) Hurmuzaki II, 3, p. 171.

**) Raportul lui Lunardo Massari din Buda, 21 Aug. 1504. Hurmuzaki VIII, p. 41.

***) Hurmuzaki II, 1, No. 16, p. 14.

„Era bărbat viteaz, norocos și cu frica lui Dumnezeu” scrie „Cronica moldopolonă”*)

„Fost au acesta Ștefan Vodă omu nu mare de stat, mîniosu și degrabu a vărsa sânge nevinovat; de multe ori la ospeațe omora fără giudefu. Amintrelea era omu întregu la hire, neleanesu și lucrulu său îl știa a-l acoperi și, unde nu gîndia, acolo îl aflai. La lucrare de războaie meșter; unde era nevoe, însuși nevoia de să vărăia ca văzându-l ai săi să nu îndărăp-teadze; pentru aceia rar războiu de nu biruia. Și unde-l biruia alții, nu pierdea nădejdea, că știindu-se cădzut giosu să rădica deasupra biruitorilor... L-au îngropat țara cu multă jeale și plângere în mănăstire, în Putna, carea era de dânsu zidită. Atâta jale era, de plîngea toți că s’au scăpatu de mult bine și de multă apă-rătură. Ce după moartea lui până astăzi îi dzic sfântul Ștefan vodă, nu pentru suflet, ce iaste în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate, ci pentru lucrurile cele vitejești, carele nime den domni, nici mainte, nice după aceia l-au agiuns”. (Grigorie Ureche).

Din cele ce știm dela contimporani și din analiza faptelor sale politice și războinice rezultă că Ștefan a posedat toate calitățile, cari se cer dela un șef de stat: *o profundă cunoaștere a oamenilor și împrejurărilor știind să forțeze împrejurările, sau să cedeze la nevoie; o excepțională putere de muncă și spirit de jertfă și mai presus de toate energie și voință de fier, cari au făcut din el înainte de toate un om de fapte. Pe cât de meșter și de viteaz era în războaie, pe atât de rafinat și de șiret era în diplomație. Aceste două însușiri, cari împreunate, dau*

*) Ed. Bogdan, p. 228.

cea mai mare valoare unui om de stat i-au fost recunoscute de aproape toți contemporanii, cari au scris despre el. Grație acestor două însușiri, meșteșugul războiului și rafinăria în diplomatie, a putut să-și mențină atâta vreme domnia și să ducă barca statului său timp de 47 ani printre cele mai periculoase stânci.

[Din monografia *Ștefan cel Mare și Turcii*. București 1914, p. 184—186].

XLIV.

Silvestru Moldovan despre legăturile lui Horia cu societatea secretă „Ori- entul interior“ din Viena.

Istoricii din secolul trecut n'au avut cunoștință, că *Horia și soții săi au fost membrii unei societăți secrete („Orientul interior”)* și că *răscoala a fost ajutorată de membrii acestei societăți.*

Iată momentul nou în știința istorică despre Horia!

Cu ajutorul acestor noi date *se par* a se clarifica, a se lumina unele „puncte întunecate” ale revoluției lui Horia, acoperite până acum cu vălul întunecimii.

Pe baza documentelor au constatat atât Szi-lagyi, cât și Densușanu, că la începutul răscoalei pe lângă cei trei — Horia, Cloșca și Crișan — a mai fost și *un al patrulea căpitan* al răsculaților. Cum Horia și Cloșca n'au mărturisit nimic la interogator, ei au declarat, că nu știu nimic nici despre acest personaj. Dar din depozițiile țărănilor s'a aflat, că în adevăr a existat acel al patrulea șef al revoluției și se pare că acesta a fost adevăratul *spiritus movens* al răscoalei, un cap nevăzut, care a dispărut după ce s'a început răscoala.

Înainte de-a izbucni revoluția, Horia a fost cu acest necunoscut în comunele *Bucium* și *Mușca*,

unde a vorbit cu poporul. Știa bine românește. Horia se purta cu mare respect față de el și-l numia căpitan. În Munții-apuseni nu l-a cunoscut nime, dar după depozițiile țăranilor el era om de statură înaltă, în etate cam de 50 ani, negricios la față și se purta cu chipiu (calpag) roșu de soldat, avea două pistoale la brâu și era încins cu sabie.

S'a crezut de unii, că necunoscutul ar fi fost Salis, un ofițer austriac reformat din armată, proscris din monarhie și urmărit. S'a constatat însă, că Salis pe acel timp nu se mai afla în monarhie și nu știa românește.

Cine a fost deci omul enigmatic, care a apărut pe sate, însoțit de Horia? Nu se știe până azi. Dar considerând legăturile, ce le avea Horia cu societatea „Orientul interior” și că această societate ar fi ajutat cu bani mișcarea revoluționară, ne întrebăm: oare n'a fost necunoscutul marele măiestru al societății „Orientul interior” sau măiestrul lojei din Viena? care să fi adus în persoană ajutoare pecuniare și apoi s'a depărtat din teritoriul revoluției?

Un alt „punct întunecat” al revoluției îl formează întrebarea: *Ce acte a aruncat în foc Horia în momentul, când a fost prins și legat în pădurea Scorocet?*

La această întrebare până acum nu s'a putut da un răspuns precis. Scriitorii unguri au fost de părere, că actele acestea au constituit *corespondența secretă* a lui Horia cu curtea din Viena, poate chiar cu împăratul (!?). Densușianu e de părere, că actele au fost așa-numite porunci împărătești, în formă de patente, date în favorul țăranilor, d. e. ca ei să fie conșcriși ca militari, etc.

Nu ne pare verosimilă nici această supoziție,

căci ce motiv l-ar fi îndemnat pe Horia să nimicească aceste porunci, când ele erau cunoscute și nu erau secrete.

Actele au fost de sigur corespondența secretă a lui Horia, dar nu cu curtea împărătească, ci vor fi fost *scrisori și îndemnuri la revoluție, emanate dela societatea „Orientul interior”, ori dela loja din Viena*. Aceste a ținut să le nimicească Horia, ca să nu se descopere societatea secretă.

În fine sosim la chestia cea mai însemnată a revoluției: *cine a dat îndemnul mai de aproape* lui Horia și soților săi să desfășoare steagul revoluției? *Motivul* este cunoscut: *opresiunea fără pereche a poporului român din partea aristocrației*. *Scopul* era eliberarea poporului din acest jug. Dar *îndemnul* mai de aproape, cu șansele de reușită? *Cine* a îndemnat pe Horia să facă acest pas mare, cine l-a încurajat și i-a dat ajutor moral și eventual material? Căci ori cât de isteț și curajos va fi fost Horia și soții lui, fără o astfel de încurajare cu greu ar fi putut să se rezolve pentru revoluția fățișă. Cu un cuvânt, folosind o expresie poporală, Horia *a trebuit să aibă pe cineva la spate*. Ori cine, care se ocupă cu cercetări istorice a trebuit să observe, că aici este o lacună. Istoricii unguri au umplut lacuna, susținând direct sau indirect, că lui Horia îndemnul i s'a dat dela curte, dela împăratul chiar. Ei au născocit faimosul „*Thut ihr das*”, ca și minciuna, că Horia și-ar fi luat titlu de „*Rex Daciae*”. Densușanu declară aceste scornituri, cari nu se pot adevăra, iar despre îndemnul, ce l-ar fi dat lui Horia Iosif II, e de convingerea că împăratul discutase cu Horia prea adânc chestiunea reformelor sale cu privire la Transilvania. **Atât!**

Este absolut exclus, ca Horia să fi fost îndem-

nat, și încă în scris, de împăratul, ca să facă răscoală. Astfel nu rămâne altă supozițiune, decât că Horia a fost îndemnat, încurajat și ajutat chiar, de societatea secretă „Orientul interior”. Aceasta ne pare cu atât mai probabil, cu cât cei trei căpitani ai revoluției au avut mare trecere între membrii societății, căci vedem, că memoria lor după moarte a fost păstrată și serbată cu sfințenie în loja din Viena.

[*Momente noi din revoluția lui Horia*. Brașov 1911, pag. 10-15].

XLV.

Avram Sădeanu despre întemeierea preparandiei*) române din Arad și în- semnătatea ei.

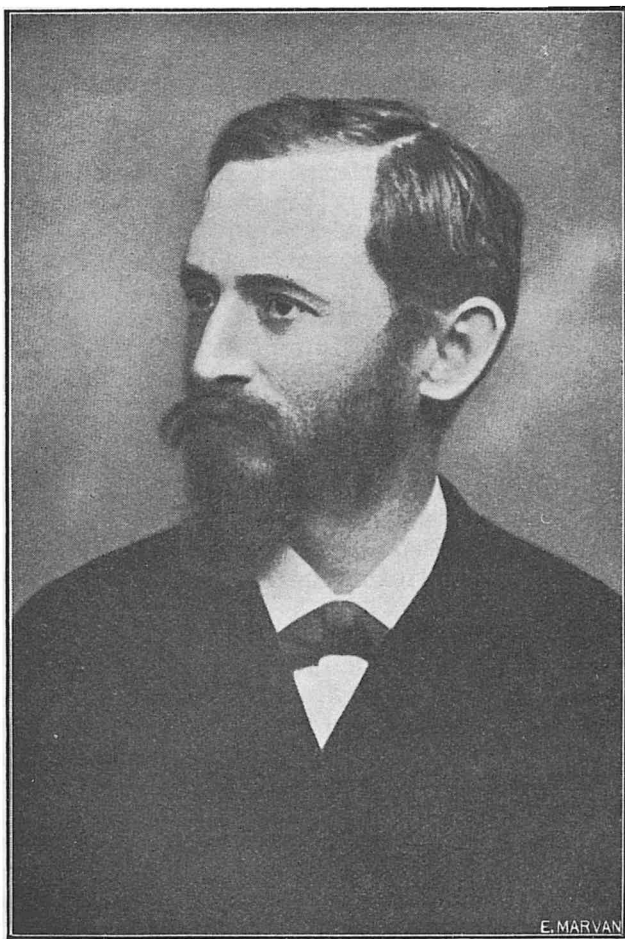
În 1807, când pe Iorgovici îl întâlnim pe calea de suferinți și de martir, fruntașii bănățeni: Ștefan Atanasievici din Lugoj, protopopul Gheorghe Petrovici din Belint, Petru Popovici din Bocșa și Dimitrie Țichindeal, parohul Becicherecului-Mic, înaintează o petiție, în numele tuturor Românilor din Banatul-Timișan, împăratului Francisc I., în care stăruiesc pe față pentru cultura națională românească, isgonită prin stăpânirea exclusivă a clerului sârbesc. Ei cer cu insistență dela Maejstatea Sa, ca în locul răposatului director al școlilor naționale, Dimitrie Ștefanovici, să denumească un bărbat învățat, cu caracter moral, care să cunoască temeinic limba românească; „un astfel de bărbat, care să delătore piedecile creșterii tinerimii române, ca această tinerime la timpul său, luminată fiind prin școală, să șteargă opinia greșită, ce s'a format despre poporul român; un bărbat, care să trezească virtuțile strămoșești în neamul nostru, cari virtuți nu s'au stins, ci stau numai înăbușite din pricina educațiunii neglijate, ca astfel urmașii spre cel mai mare folos al binelui public, să fie adevărați Români”.

*) Școlaei normale.

Lipsind pe acele vremuri la neamul nostru mijloacele de comunicare spirituală și de propagandă ale ideilor naționale, *întemeierea preparandiei din Arad, în 3/15 Noembrie 1812*, fu un prea fericit moment, pentruca lupta începută să-și poată câștiga, în lipsă de episcopie românească, un puternic centru de organizare și propagandă. Și aceasta cu atât mai mult, că D-zeu cel drept și sfânt a dat, ca Majestatea Sa să denumească de profesori și la acest nou focar de cultură românească pe cei mai luminați bărbați din sânul neamului nostru, de a căror activitate revizorul cărților românești din Buda, Petru Maior, leagă mari nădejdi pentru deșteptarea și viitorul neamului nostru, când se exprimă astfel: „Ci osebît bine poate nădăjdui neamul românesc, dela catechetul Demetrie Cichindeal, parohul din Becicherecul-Mic și dela cei trei profesori români, Constantin Diaconovici Loga, fostul cel dintâiu învățător al școlii românești din Pesta; Iosif Iorgovici al frumoaselor învățături și al filozofiei doctor; N. Miușia, pre carii înălțatul împărat... i-a rezolvit să fie la Arad profesori”...

Acești profesori, n’au fost simpli teoreticieni, activitatea lor, munca lor nu s’a mărginit numai la afacerile strâns legate de școală, ci au fost în acelaș timp și luminătorii și conducătorii unui neam în toate chestiile, ce preocupau și frământau sufletul neamului nostru pe acele vremuri. Cu drept cuvânt declară distinsul nostru istoric Paplu Ilarian, că „cultura Românilor din Ungaria are de a se mulțumi preparandiei din Arad și zeloșilor ei profesori”.

Acești profesori au înțeles adevărul, care se afirmă tot mai mult și în zilele noastre, că un popor numai prin cultură națională și biserică națională poate să ajungă la o soartă mai bună

Dr. Ioan Mihalyi.

și numai înzestrat cu armele culturii și ale moralității, ce izvoarește din „legea din bătrâni”, poate să-și înfăptuiască cu succes aspirațiile și idealurile sale legitime și să-și creeze un rol hotărâtor în concertul neamurilor. Numai azi, când ni se dă, să vedem progresele mulțumitoare, ce le-a făcut neamul nostru pe terenele vieții sale culturale și religioase, putem înțelege deplin, ce importanță a avut preparandia din Arad și ce rol trebuie să aibă școala românească și dascălii ei luminători, pentru viitorul și consolidarea darea neamului și bisericii noastre.

Fără îndoială, preocupările școlare și culturale formează punctul cel mai esențial din programul de viață al neamului nostru. Și de acest adevăr trebuie să fie deplin convingși toți aceia, cari au rol conducător în viața națională-bisericască a neamului nostru, și prin aceasta răspunderea grea în fața posterității. În acea măsură, în care vom contribui la întărirea instituțiilor noastre culturale, putem și aștepta recunoștința generațiilor viitoare, acea recunoștință, de care s'au învrednicit și primii profesori ai preparandiei noastre.

Azi preparandia noastră stă sub adăpostul bisericii noastre naționale și conlucrarea armonică a acestor doi factori, a școlii și bisericii române, și sprijinul reciproc întru promovarea intereselor religioase și culturale ale neamului nostru, va asigura și va întări temelia existenței noastre, ca neam românesc pe aceste plaiuri. *Școala românească trăește prin biserica românească, iar biserica prin școala românească.*

Apostolia primilor profesori ai preparandiei din Arad ne va fi și nouă, urmașilor lor, un îndemn puternic de muncă, zel și abnegație, pentruca acest institut să fie privit pururea de aceea, ce

a fost privit de înțeleptul Român, Gheorghe Popa, fost comite suprem al comitatului Arad, când zice despre acest focar de cultură românească:

„Ăh! binecuvântată fie preparandia aceasta în vecii vecilor! Preparandia aceasta, de se vor căuta urmările ei în națiune desfășurate, ar trebui ai noștri să o venereze ca pe un fel de paladiu, ca ceva sanctuar, la care Românii în toți anii ca la o rugă ar trebui să concure”*)).

[Din «Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre». Arad 1912 pag 7-8 și 25-27].

*) Această lucrare s'a scris la însărcinarea conferinței prof. din 25 sept. (8 oct.) 1912 și nu putea să cuprindă, în urma scurtimii timpului și țintei sale, materialul bogat, ce l'am cules de prin arhivele mari din Budapesta și Viena, cu privire la această epocă glorioasă. O altă lucrare mai întinsă va avea menirea, să prezinte acea luptă eroică de desrobire în deplină lumină, care ne va putea servi drept pildă pentru viitor.

Autorul.

XLVI.

Ion Mihályi despre diplomele maramurășene din secolul XIV și XV.

Nemo patriam quia magna est amat, sed quia sua. Seneca. Ep. 66.

Precum în genere nu se poate scrie istorie fără a avea la dispozițiune isvoarele istorice, astfel nu se poate cugeta nici la scrierea istoriei Maramureșului, până ce nu va fi adunată și publicată după puțină toată materia referitoare la acest comitat.

Asta m'a îndemnat să dau publicității o parte din datele istorice referitoare la locul meu natal, adunate cu râvnă neobosită din tinerețele mele, și să o pun la dispozițiunea onoratului public cetitor, nu crușând nici osteneală multă, nici jertfe materiale.

În publicațiunea de față trebuie să mă restrâng la diplomele din secolul XIV și XV pentru că documente din secolii anteriori ne-au rămas puține, precum puține se află și în alte părți ale Ungariei orientale; dar nici acele rămase, câte s'au publicat, nu eram în stare până acum să le adun toate; din secolul XVI și următorii, ne-au rămas din contră multe, dar publicarea acestora trebuia să o las în sarcina altor puteri.

Documentele din secolul XIV și XV privitoare la Maramureș, câte le cunosc după text, fără ex-

cepțiune toate le-am publicat în această colecțiune, dar afară de aceste, mai sunt încă foarte multe, și-mi voi ține de datorință plăcută să caut, să public și acele, dacă Providența mă va ține în viață, și dacă publicul se va arăta cât de cât părținitor față de această întreprindere.

Ținutul la care se referă diplomele, e una din cele mai interesante regiuni ale Ungariei, nu numai pentru situațiunea sa de o rară frumuseță naturală, dar și în privința etnografică, fiind acest ținut un punct de contact alor trei popoare deosebite; aci este un adevărat „triplex confinium” unde poporul românesc de origine sudică se întâlnește cu slavismul, care se întinde de către nord, și cu Ungurii cari străbat de către apus; toate aceste popoare vorbesc și azi acele limbi, și în locurile lor străvechi urmează acele obiceiuri, cari le-au urmat atunci, când raza luminoasă a istoriei din diplomele aceste s'a revărsat asupra lor; puterei expansive a acestor popoare numai munții înalți dimprejurul comitațului pun margini.

Periodul din care provin diplomele, este epoca cea mai strălucită a Ungariei, bărbații de atunci cari au avut rolă mai însemnată ori mai modestă, ne-au lăsat pământ și onoare de moștenire, și sunt vrednici că memoria lor să nu fie peritoare.

Nici odată nu era Ungaria atât de liberă, independentă și așa de puternică ca în acești doi secoli. În lăuntru se bucura de bunăstare, în afară de autoritate distinsă. Plânsoarea fieștecui a aflat ascultare și vindecare; dreptul celor asupriți a fost apărat de apucăturile puternicilor, drept și dreptate au domnit pentru toți și întru toate.

Inceputul diplomelor noastre cade pe anii aceia, când poetul cel mai mare al evului de mij-

loc, Dante cânta cu entusiasm în comedia sa divină:

O beata Ungheria, se non si lascia
Pui malmenare! *).

și se sfârșesc diplomele în acele zile triste, când o oligarhie neînfrânată a răpit la sine toate, a împins poporul la o răscoală sângeroasă și într'atâta a enervat țara întreagă, încât acea nu peste mult a ajuns de pradă Turcilor învingători.

În diplomele acestea vom da de mai multe date istorice de interes public, ba încă și de acele, despre care isvoarele noastre cunoscute nu fac amintire, de exemplu dieta de la Hatvan din anul 1442, expedițiunea bellică a magistru-lui Drag, împlinită din mandatul reginei Maria pe la anul 1384, în contra Lithvanilor, și altele; dar toate aceste documente servesc pentru garantarea drepturilor de posesiune; asta era chemarea lor, la care au corăspuns pe deplin până în zilele noastre, destinațiunei acestei avem să mulțumim conservarea lor.

Afară de numirile proprietarilor, vecinilor, martorilor și ale altor bărbați, cari au luat parte la viața publică de atunci, mai aflăm și o serie de numiri topice (de locuri) rămase până azi, cari toate dau un material bogat pentru filologia română, maghiară, ruthenă și paleoslovnică.

Moșiile nu s'au donat atunci decât în recompensa meritelor și serviciilor bellice, tot pentru astfel de servicii a fost fiește cine întărit în posesiunea moșiilor sale, ținute din moși și strămoși, amintirea acestor servicii este interesantă pentru toți; iar unde s'au ivit controverse în pri-

*) O fericită țară Ungurească
De nu s'ar lăsa mai mult să o amâgască (Partea XIX)

vința posesiunilor, acolo ni-se îndreaptă atențiunea la viața publică din comitat, la formele procedurii de atunci, la relațiunile bisericesti și sociale.

Dar mai ales fiii comitatului acestuia se vor interesa, cum cuget, de publicațiunea presentă, chiar și de părțile ei mai neînsemnate, de oare-ce pe moșiile străbune, de multe ori împărțite, trăesc și până astăzi în număr mare descendenții acelora despre cari se face amintire în acele diplome; și este legea naturei, că fiește cine să-și aducă aminte cu pietate de faptele însemnate ale străbunilor săi; pentru aceea am aflat de bine să public toate scrisorile, fie și fragmente, din acei doi secolii, dacă conțin vre-un nume de persoană, sau de localitate.

Din 'diplomele aci publicate ies acum întâiași dată la lumină 310 bucăți, publicarea celorlalte era de trebuință nu numai pentru completarea colecțiunei, dar și pentru aceea, că din multele publicațiuni, în care au eșit, numai puține se află, și acele cu greu.

Unde mi-a stat la dispozițiune documentul original, acolo am urmat ortografia de atunci, dar care le-am publicat după transcrise sau copii mai moderne, la acele nu mi-s'a văzut (n'am aflat de cuviință) să schimb modul scrierii de acum cu cel ieșit din uz.

În privința cronologiei am întrebuițat manualul profesorului meu de bună memorie Horvâth Árpád, opul intitulat: „A diplomatikai kortan alapvonalai”.

[Din *Precuvântarea* publicatlei *Diplome Maramureșene* din sec. XIV și XV. Sighetul Maramureșului 1900, pagina VII—X).

XLVII.

Sever Secula despre revoluțiunea lui Gheorghe Doja.

După ce cuprinsese cetatea Lipova, Doja trecuse Mureșul și începuse să bată cetatea Șoimului, pe care apoi a lăsat-o în grija unui comandant al său; căruia cetatea i s'a predat la urmă; și el însuși a plecat cu grosul armatei sale spre Timișoara. „Iar pe când Gheorghe Doja era sub Timișoara (pe la mijlocul lunii Iunie) s'au adunat acolo mulți cruciați”.

La Timișoara era concentrată armata nobililor, sub conducerea lui Băthory. Era însă cetatea prea puțin provăzută cu muniții, și prea puțină armată avea ca să poată ținea piept cu țărăniimea. Doja ajunge aproape să-și deschidă drum în cetate, prin sfărâmarea unui zid și abaterea canalului Bega. Bathori strâmtorat cere ajutor grabnic dela rege, jălindu-se totodată contra nobililor, cari l-au părăsit; se hotărăște în același timp de a cere ajutor și de la vrăjmașul său personal Szapolyai; să-l scape „din gura leului”. În momentele cele mai supreme sosește Szapolyai, acel principe al Transilvaniei, care la 1526 prea târziu a sosit la Mohács, iar la urmă a ajuns rege al Ungariei. Szapolyai lasă în Ardeal numai o armată mai puțin considerabilă la Cluj, care în urmă se mărește cu un contingent

de Sași și Secui, și zdrobește resturile din armata de revoltași, ajunsă prin Ardeal. Szapolyai pleacă în ajutorul Timișoarei pe la Porțile de fer; cu el vine și armata înjghebată de episcopul catolic al Ardealului, iar în sudul Banatului i se alătură o armată de nobili. Pela mijlocul lunii lui Iulie sosește la Timișoara. Mai vin cu o armată, sub conducerea vicebanilor din Belgrad și Serbiu din Severin (Szörény). Șărbii și Maghiarii au salvat nobilimea, căci „erau popoare slujitoare”. Se dă o singură luptă, pe câmpul de lângă cetatea Timișoarei, la 15 Iulie. Armata lui Doja e zdrobită, și însuși Doja cu fratele său Grigore cad în mâinile vrăjmașului. Preotul Laurențiu scapă cu fuga, dar la urmă și el cade la Apath, zdrobit cu restul său de armată, de Bänffy. Lupte răzlețe se mai continuă câțva timp în diferite ținuturi; sânt însă zdrobiți revoltașii fără mari jertfe, și în scurt timp. Ca sfârșit al revoluțiunii se socotește înfrângerea oștii principale, căderea lui Doja.

Doja odată prins, nobilimea își răzbună asupra lui. Cam pela 20 Iulie el e executat cu cele mai groaznice torturi. După ce în fața lui a fost tăiat în bucăți fratele său Grigore, el e pus pe un tron de fier infierbântat, pe cap i se pune o coroană de fier tot fierbinte, iar o samă de ostași de ai lui ținută nemâncași câteva zile, sunt forțați să rupă cu clește fierbinți din carnea „Regelui țaranilor”, și să mănânce.

Astfel s'a sfârșit cea mai crâncenă revoluție din Ungaria, care în patru luni de zile a mistuit peste 20.000 de oameni.

Nobilimea trebuia acum, după ce a ajuns biruitoare, să-și răzbune și asupra generațiunilor viitoare pentru decimarea suferită. Astfel, se convoacă statele. La 18 Octomvrie se deschid ședin-

șele, și durează 33 de zile. Se votează o lege de 71 articole, în cari se prevăd felurimi de pedepse pentru revoltați, și se pun stavile nouă ridicării lor. De aci înainte „rusticanul” (țăranul) nu mai poate fi înălțat la rangul de episcop, iar dacă ar fi ales, credincioșii nu sânt obligați să-i plătească birul preoțesc. Țăranul își pierde dreptul de strămutare, el de-acum e „legat de glie”. Ca for de judecată el nu mai are decât pe stăpânul său. Copilul când ajunge capabil de lucru încețază de a mai fi al părinților, el este al nobilului. Țăranul datorează stăpânului 1 zi de lucru pe săptămână, o găină la o lună, 2 găște pe an (la Rusalii și la Sf. Martin), un porc gras de zece gazde, 100 dinari pe an — adică un fiorin de aur — în două rate: la Sf. Gheorghe și la Sf. Mihail; iar dacă undeva se plătește mai mult decât atât, prin această lege nu are înțeles de a se abroga.

De această bază se construiește legiuirea numită verböcziană, prin care poporul românesc ajunge un popor care este declarat în Ungaria, numai ca tolerat, până când este trebuință de brațe muncitoare. Cu toate acestea poporul românesc nu sucombă, ci din vreme în vreme ridică capul contra asupritorilor săi, iar în veacul nostru lupta sa primește caracterul național.

[Din *Romanii în revoluțiunea lui Gheorghe Doja* (1514) Iași 1897, pag. 26-28].

XLVIII.

Patriciu Drăgălină despre Acațiu Barcsai.

În anul 1644 a răposat Pavel Magnus (Nagy¹), binemeritul ban caransebeș-lugojan și locul său îl ocupă Acațiu Barcsay²). Rakoczy zice despre dânsul, că i-a fost camerariu, că s'a distins prin moralitate și cumpăt și ca diplomat i-a făcut servicii bune, iar acum ridicând arma întru apărarea libertății a excelat pe câmpul de luptă. Cu această recomandățiune îl institue în scaunul Banilor, ba George II. Rakoczy (1648—1660) l-a denumit comite suprem al comitatului Hunedoara și i-a încredințat misiuni diplomatice la Constantinopol. Rakoștii n'au presimțit cât de fatal are să le fie omul acesta.

A. Barcsay a condus cu înțelepciune afacerile districtelor Caransebeș și Lugoj până la 1658. La îndemnul său principele voind să cultive spiritul militar al Lugojeneilor, despre care arhiepiscopul Strigoniului și cancelariul regesc Nicolae Olahul scrie la anul 1536 „că toți locuitorii sunt militari excelenți”, dispune George I. Rakoși (1645), că toți acei locuitori din Loğoj, care se țin de clasa economilor, să fie liberi și sub anumite condițiuni îndreptățiți la purtarea ar-

1) Pesty: Krassó vármegye története part. I. v. II. p. 344.

2) Ibid.: A Szörényi Bánság vol I. p. 95.

Patriciu Drăgălină

fost profesor la școala normală din Caransebeș.

melor, având în deosebi a servi principelui ca călăreți și să apere orașul. Militarii, fiind supușii Principelui și ai Banului, aveau să asculte de poruncile căpitanilor și oficerilor denumiți de Ban. Procesele Lugojenilor au să se judece d'aci încolo înaintea scaunului capitaneal, iar apelațiunile sunt a se înainta la scaunul banal, prin care afacerile de drept se terminau fără multe spese, mai de grabă decât pe calea judecătoriilor ordinare. Obligamentul militar trece asupra posterității, precum și asupra acelorora, care se vor așeza aici mai târziu; îndatorându-se a cătăni, vor fi eliberați de jugul iobăgiei. Privilegiile acestea având de scop ridicarea virtuților militare și crearea unui corp de elită pentru excursiunile războinice ale Principelui, au fost întărite și din partea dietei din Cluj (1655), cu restrângerea, ca să fie valide numai pentru Lugojenii băștinași, excepționându-se iobagii, care vor căuta aici mai târziu refugiu³⁾.

Două momente, anume: amestecul Principelui în afacerile Moldovei, unde cu ajutorul *bătrânului Matei Basarab* ridică pe *Ștefan Gheorghiuță* în locul lui *Vasile Lupu* în scaunul Moldovei, și expediția tragică în contra Poloniei (1657), întreprinsă fără voia Turcilor, grăbiră căderea lui George II Rakoczy, care a fost fără îndoială, un principe zelos, viteaz, energic, dar iubitor de mărire și aventuri. Înalta Poartă, declarându-l „de rebel și nevrednic” să șază în scaunul principilor transilvăneni, provocă staturile să-și aleagă alt principe.

De frica Turcilor și a chanului tătăresc Ghirai, care era gata să năvălească în Ardeal, aleasă staturile în Alba Iulia (Noemvrie 1657) pe

Pesty : Krassó vármegye története, part. 1. vol. II. p. 344-345.

Francisc Rhédey de principe, cu condițiune, să abdică în folosul lui Rakoczy, dacă îi va succede a se împăca cu Turcii. Marele vizir, mulțumit cu alegerea lui Rhédey, îi trimite diploma de întărire; pentru darul danaic însă pretinse cetatea Ienopolea. Partisanii lui Rakoczy se opuseră: și Rhédey însuș îndemna staturile adunate la Mediaș (1658) să nu accepte cererea Turcilor, zicând: „că dânșii vor pretinde în curând Lugojul și Oradea Mare”. Pe când dieta se consulta, Secuții și haiducii lui Rakoczy atacă Mediașul, cetățenii înfricați le deschid porțile, iar staturile îl aleg Principe a doua oară. Înțelegând Sultanul de cele petrecute în Ardeal, trimise ordin pașei din Buda, ca să cucerească numai decât Ienopolea. Staturile adunate la Alba-Iulia temându-se să voteze Principelui ajutoriu, dânșii porni în fruntea mercenarilor, — erau la 9—10.000 — în contra dușmanilor și lovindu-i lângă Lipova îi bate într’o luptă sângeroasă. Rakoczy ducându-se d’aici la Oradea Mare, se ruga de marele vizir Köprili: să fie întărit în domnie.

Turcii îi răspunseră cu armele în mână. Ei îndreptară un corp de armată spre Ienopolea și Tătăria spre Transilvania. Ienopolea capitulează în 2 Septembrie 1658, fără rezistență, iar Transilvania e devastată atât de îngrozitor, încât staturile adunate în Șinca Mare, trimit la marele vizir pe Acașiu Barcsay, Francisc Daniel, Secuții și pe Ioan Lutsch, judele Sașilor, cu instrucțiunea vagă, să mântuie Ardealul de cruzimea barbarilor⁴⁾.

Barcsay avea cunoștință, nainte de a pleca spre Ienopolea să tracteze de pace, că Köprili l’a fost designat de următoriu al lui Rakoczy, și

4) Fessler : v. IV. p. 287.

ambitiosul Ban era hotărât să se urce cu orice preț în scaunul Transilvaniei.

Pertractările au început la 7 Septemvrie, și au ținut 7 zile. Din ținuta șovăitoare a deputațiunii Köprii câștigă numai decât convingerea, că pretensiunile sale au să fie primite. La cererea Turcilor de a se ridica tributul de până acum al Transilvaniei și de a li-se da cetățile Lugoj și Caransebeș dimpreună cu ținutul lor, observa Barcsay: că nu-s îputerniciți nici la extrădarea cetăților numite, nici la urcarea tributului. Prin acest răspuns în doi peri Barcsay n'a voit altceva, decât să ascundă intențiunile sale frivole, căci prea de grabă subscrise următorul pact: 1. Tributul Ardealului se urcă dela 15.000 la 40.000 de galbeni; 2. Țara se obligă a plăti 500.000 taleri ca spese de război. 3. Lugojul și Caransebeșul se predau Turcilor; 4. Din venitele acestor districte, care dimpreună cu satele și cu iobagii lor se despart de Transilvania și se anexează sandjacului timișan, se trimite anual 15.000 galbini ca milostenie la Mecca și Medina.

Imediat după subscrierea acestui pact, marele vizir denumì (14 Septemvrie 1658) de principe pe Barcsay și investindu-l cu insigniile domnești îl trimise în Transilvania. Deja în 12 Septemvrie, așadară înainte de încheierea definitivă a pactului și înaintea investirei, Barcsay provocase districtele și cetățile menționate să se predea de bună voie Turcilor. Prin jertfa aceasta, scrie dânsul, s'ar scuti celelalte părți ardelenene de robie, și cetățile de nimicire, căci „pentru dușmăniile din anii trecuți și pentru cerbicoșia lui Rakoczy” Turcii fiind înverșunași, abia a putut să-i îmblânzească și să-i abată dela răsunarea cruntă ce aveau de gând să o săvârșească.

Adaugă în fine promisiunea seducătoare, că după ce va ocupa tronul Ardealului, va da locuitorilor în locul moșiilor perdute, altele de aceeaș valoare în Transilvania *)i

Condițiunile acestui pact au produs amărăciune atât între Transilvăneni, cât și între locuitorii districtelor astfel, că după un an de zile trebuî să fugă din țară și să caute scăpare la Turcii din Timișoara **), de unde iarăși scrise Lugojenilor și Caransebeșenilor (9 Octomvrie 1659), să se închine sultanului ***). De frica oardelor tătare, concentrate între Caransebeș și Lugoj, locuitorii, trebuîră să se supună Turcilor.

Tractatul, ce-l încheiă Acafiu Barcsay, cel din urmă Ban caransebeș-lugojan, cu Turcii, formează fără îndoială un moment epocal în viața districtelor bănățene. Ajunse ele prada inamicilor creștinătății, măreața autonomie districtuală a Românilor bănățeni apune pe vecie. Cercetând cauzele, care au pricinuit căderea, trebuie întâi, să constatăm, că schimbarea sistemului de apărare, întemeiat pe cete de mercenari, cari își vărsau sângele nu pentru binele popoarelor, ci pentru interesele omului care plătea, — a zguduit din temelie vechia organizație militară a Românilor și a grăbit decadența virtuților ostășești. A doua: vina o poartă stăpânitorii ardeleni, care sub masca patriotismului și a conservării independenței naționale, făcându-se vasalii Turcilor, le deschid porțile țerii, s'o pustiască, s'o s'oarcă și apoi s'o îngenuncheze. Zapolya aduce oardele barbare în țară, Gavriil Bethlen le cedează Lipova, iar Acafiu Barcsay le jertfește independența districtelor din Banat.

*) Pesty : \szórényi Bánság. II pp. 172, 171.

**) Fessler : v. IV p 290

***) Pesty . A szórényi v. II. p. 173 și Krasso \ármege története, párt. I. v .II. p. 348.

În pacea dela Vasvar (1664) a sancționat cu împăratul-rege *Leopold I* trădarea comisă de Barcsay. Într'un punct special, se dispune, ca să fie Caransebeșul și Lugojul cu teritoriile lor a Turcilor; astfel districtele acestea, rămân d'aci înainte fără întrerupere sub stăpânirea turcească până la anul 1688, când, după multă vărsare de sânge, vulturii împărătești izbândesc asupra semilunii.

[Din *Istoria Banatului Severin..* Partea II-a. Severinul sub stăpânirea principilor ardeleni până la predarea cetăților (Caransebeș și Lugoj în mâinile Turcilor 1620-1568), Caransebeș, 1900 pag. 138-144].

XLIX.

Vasile Mangra despre mitropolitul Sava Brancovici.

Dr. Augustin Bunea încearcă să scoată argumente pentru a arăta că mitropolitul Sava a fost un episcop *calvinizant*, un apărător al ortodoxiei calvinești! „Cine va asemăna punctele poruncilor, ce le-a dat Sava Brancovici preoților români, zice Dr. Bunea, cu condițiunile calvinizătoare, ce le puneau principii ardeleni în veacul al 17-lea episcopilor românești, va afla o consonanță frapantă (?) între poruncile lui Sava și condițiunile principilor calvini, nu numai în fond, ci chiar și în termeni sau cuvinte”¹⁾.

Noi am asemănat punct de punct așezămintele mitropolitului Sava cu condițiunile principilor calvini George I Rakoczy și Apafi și n'am găsit nicăiri acea „consonanță frapantă”. Și ceceace e mai important, *n'am găsit nicăiri dispozițiune în așezămintele lui Sava, ca să se propună și să se învețe catechismul calvinesc*, impus prin decretul lui Rakoczy I din 1643.

Dar, ca să înlăturăm orice nedumerire, vom cerceta pe rând argumentele, pe care se întemeiază Dr. A. Bunea:

1. „Sava este cel dintâi episcop românesc, care cu iscălitura sa proprie numește obiceiurile românești „bobonoșaguri” (superstițiuni) întocmai

1) Dr. A. Bunea, Ierarhia Românilor p. 266-7.

cum le numiau în decretule lor principii calvinești și dispune cassarea lor”.

Neexact! Decretul lui G. I. Rákoczy în punctul 7, precum se poate vedea în text, nu se rapoartă la obiceiurile românești în general, ci în special la „superstițiile cele băbești” dela îngropăciuni; iar mitropolitul Sava nu pentru a urma condițiunilor calvinizătoare ale lui Rakoczy I, ci în conformitate cu învățătura bisericii ortodoxe, dispune protopopilor, preoților și mirenilor, ca la funcțiunile religioase „de bobonoșaguri *ce nu este scris la tipic*, să nu se fie”; care va să zică, el ordonează preoților să se țină de *tipic*, adecă de prescripțiunile cărților rituale ale bisericii orientale, oprind amestecarea practicelor necreștine (superstițioase) în serviciile religioase ale bisericii, ceace este o datorie împusă prin sf. canoane fiecărui episcop și preot ortodox.

2. „Sava este cel dintâi episcop românesc, care cu iscălitura sa proprie dă poruncă preoților românești să proceadă la administrarea tainelor așa precum prescrie „Molitvelnicul” calvinesc din 1564, iar nu după Molitvelnicul bisericii orientale”.

Această poruncă nu există, mitropolitul Sava n’a dat-o și nu avea rost s’o dea pentru aplicarea prescrielor unui Molitvelnic tipărit cu o sută de ani în urmă, ca adaus la Tâlcul evangheliilor lui Coresi, necunoscut preoțimei din timpul său, care nici nu se știe dacă se va fi întrebuințat în vre-o biserică românească. Și tocmai pentrucă mitropolitul Sava n’a dat astfel de poruncă, Dr. Augustin Bunea încearcă să dovedească existența ei, comentând în mod subiectiv și arbitrar așezămintele lui.....

Dr. Augustin Bunea nu e de fel corect în expu-

nerile sale. „Cina Domnului” era prescrisă prin decretul lui George I Rákoczy din 1643, unde se zice la punctul 4: „cumcă sf. taină a cinei Domnului” și „paștile” nu sunt sinonime, cum socotește Dr. Bunea. Cina Domnului este sf. cuminecătură, adecă pânea și vinul consacrate, iar paștile sunt anafora cu vin ce se dă și astăzi în multe biserici în ziua de Paști creștinilor spre deosebire de anafora din celelalte zile de Dumineci și sărbători de peste an. Noi nu credem că paștile românești ar fi o instituție calvinească...

Teolog luminat, mitropolitul Sava a căutat să desrădăcineze din popor nu obiceiurile naționale, cum afirmă Dr. Bunea, ci acele obiceiuri, cari nu se unesc cu dreapta credință, precum sunt vrăjile, sărbătorile mitologice: Marția și Miercurea; obiceiul de a nu îngropa morții în zi de Luni sau Miercuri; arderea dobitoacelor în frunte cu luminarea; facerea focului în curtea casei în Joia mare sau la Blagoveștenii, ca să vină morții să se încălzească, turnarea apei pe pașiște, să bea morții și altele.....

Așadar în așezămintele scrise, ce ne-au rămas dela mitropolitul Sava, nu se cuprinde și nu se învață nimic, ce ar fi contrar cu doctrina, cultul și disciplina bisericii ortodoxe orientale de cumva Dr. A. Bunea nu presupune ca învățatură calvinească aceea ce nu se zice și nu se poruncește acolo; dar față cu ceea ce nu e exprimat, stau dispozițiunile pozitive ortodoxe ale așezămintelor lui Sava, precum: ca dela popa, care se va face vornic la nunte și va juca și va umbla beat prin târg și la cârciumă și se va face măscărici și vrăjitor sau va face cununie clandestină. să i se ia popia; ca creștinii să se cuminece de 4 ori într'un an, adecă în cele 4 posturi; ca preoții să vestească cuvântul lui D-zeu... să săvâr-

șească serviciul divin în toate zilele, sau cel puțin, pe lângă Dumineci, în zile de Mercuri și Vineri, precum și în sărbători, iar în posturi să facă *slujbă în toate zilele*, etc.

Întrebăm acum: Mitropolitul Sava, pentru că era un episcop „calvinisant” ori pentru că era ortodox, poruncește preoților să facă slujbă în biserici în zilele de Mercuri și Vineri și în toate zilele în posturi, când știut este că calvinii nu au posturi? Evident că astfel de dispozițiune nu putea să provină decât dela un episcop ortodox. Dovadă că Sava era un episcop ortodox, este și suplica prin care „mai mulți credincioși, protopopi și preoți” îl acuzară chiar în anul 1680 la principele Apafi, rugându-l să promoveze opera reformațiunii între Români, căci pentru aceasta îl va binecuvânta Dumnezeu, ceea ce ei n’ar fi cerut dela Principe, dacă Sava ar fi propagat calvinismul în biserica românească.

Dar să cercetăm mai departe, interesatu-s’a și lucrat-a mitropolitul Sava pentru cultura poporului român? Căci Dr. Bunea zice că „nu s’a îngrijit de loc de școală, de limba și literatura română, n’a tipărit nici o carte românească, ba chiar și tipografia românească din Alba Iulia a înstrăinat-o ori a lăsat-o să dispară, pentru care „sârbul” Sava nu avea nici un interes a o vedea în reședința sa”**).

Cu toate acestea *cele dintâi începuturi pentru instrucțiunea poporului le-a făcut mitropolitul Sava prin așezămintele sale: „Iară pentru ca să se mai întărească și pruncii, nefiind ișculă, unde să învețe, tot creștinul să-și ducă pruncii la biserică să-i învețe cum este scris mai sus”* adică Tatăl

*) *Történelmi Tár* 1878 p. 706.

***) Dr. A. Bunea, *Vechile Episcopii* p. 117, 124, 125.

nostru, Credeul, 10 porunci, cum se făcea pe multe locuri până chiar la 1848*).

Tot astfel și în privința limbii naționale române, mitropolitul Sava este cel dintâi între toți chiriarhii bisericilor din Țările-Românești, care a făcut dispozițiuni pozitive pentru introducerea ei în biserică și la toate serviciile divine, prin așezămintele din 1675, unde se zice la punctele a) și b): *Cuvântul lui D-zeu să se vestească în limba noastră, românește, creștinilor în biserică și unde va trebui și va fi lipsă. Care cărți sunt scrise și scoase pe limbă românească, să se cetească și să se învețe în biserica creștinilor și într'alte locuri, unde va fi lipsă*". Ei dar, când Sava Brancovici inculcă preoților săi predicarea cuvântului dumnezeesc în limba română, zice Dr. Bunea, el „numai secundează veleitățile principelui calvinesc Apafi, de a calviniza întreagă biserica românească”.

Pe de-o parte adică îi face proces că nu s'a îngrijit de limba română, fiind el „precursorul sârbiei bisericii românești”**), iar când se vede pus în față cu dispozițiunea făcută în interesul limbii românești, atunci întoarce foaia zicând, că mitropolitul Sava numai secundează veleitățile principelui calvin, pentru a calviniza întreagă biserica românească!

Noi însă am arătat în cele premerse, că mitropolitul Sava n'a calvinizat, ci constant a luptat pentru ortodoxia bisericii române. Iar că el ar fi lucrat pentru sârbirea bisericii române, aceasta este o deducțiune din premise false, cumcă Sava adecă numai s.lit de decretul lui Apafi din 1669 impune preoților să predice cuvântul lui D-zeu românește și să citească cărțile scoase pe limba

*) Dr. A. Bunea, Ierarhia Românilor p. 260

**) Dr. A. Bunea, Vechile Episcopii p. 125.

românească; „*dar ca să lase o ușiță pentru mântuirea limbei slavonești*”, Dr. Bunea spune că Sava „adauge că *aceasta să se facă acolo*, unde va trebui și va fi lipsă”*), mistificând cu vădită intențiune, căci aceasta să se facă acolo este audusul său, nu al lui Sava, care zice explicit: Cuvântul lui D-zeu să se vestească în limba noastră românește creștinilor *în biserică* și unde va trebui și va fi lipsă”... El poruncește deci, ca *nu numai în biserică* să se vestească cuvântul lui Dumnezeu românește, să se citească și să se învețe cărțile care sunt traduse în limba românească, ci și *într’alte locuri*, în afară de biserică, unde va fi lipsă și trebuință... Prin urmare Dr. Augustin Bunea reproduce fals cuvintele lui Sava...

Este adevărat, că Sava n’a tipărit nici o carte românească, dar n’a tipărit nici sârbească... ca de aci să se poată deduce logicește sârbismul său și aversiunea lui pentru literatura română, căci nu fiecare episcop e totodată literat și scriitor. Intre episcopii și mitropoliții români din sec. XVII găsim foarte puțini scriitori, cari s’au ocupat cu tipărirea de cărți, astfel că timp de peste 20 de ani dela aparițiunea Pravilei cei mari (1652) nici în Principatele Muntenia și Moldova nu se mai tipărește nici o carte. Noi însă credem că Sava a mai preferit a nu tipări nici o carte românească, decât să fie silit a o tipări în spirit calvinesc și în adevăr el n’a tipărit nimic pentru propaganda calvinească **).

Mitropolitul Sava II Brancovici (1656-1680)
Arad 1906 p. 82.

* Ibidem 137.

** T. V. Păcățian, Istoriografi vechi p. 155 și N. Iorga, Sate și preoți p. 342.

L.

Augustin Bunea despre Popa Ioan din Aciliu.

Dela suirea lui Petru cel Mare, ca singur domnitor, pe tronul Rusiei (1689), Muscalii au început a trezi în popoarele creștine, cari gemeau sub jugul turcesc, speranța, că numai dela dâșii le poate veni mântuirea din sclăvia nesuferită. Dar nu numai în țările turcești, ci și în alte provincii, unde se aflau „pravoslavnici”, erau ademeniți creștinii cu o soartă mai bună, care le poate veni numai din Rusia. Legăturile Muscalilor cu „pravoslavnicii” din monarchia austriacă în tof secolul al 18-lea astăzi nu se mai pot trage la îndoială, iar actele oficiale ne dovedesc, că curtea rusească a intervenit și pe cale diplomatică la curtea din Viena în toate turburările religioase, cari le-au provocat Sârbii prin călugărul Visarion de la 1744 până la 1750, și de atunci până la moartea episcopului Aron (1761) prin alți numeroși emisari. N’au lipsit nici agenții muscălești, trimiși anume în Ardeal și Bănat, cari îndemnau poporul a se lăpăda de uniune și chiar a trece în masse în împărăția Rușilor*).

Cei mai folositori agenți însă pentru planu-

* Vezi N. Iorga *Istoria literaturii române în sec. XVIII* t. I. p. 440 și *Un călător bănățean în Rusia*, nouă tipărită în «Tribuna poporului» din Arad nr. 102, 1901. Hurmuzaki, Fragm. II. p. 251, Dr. A. Bunea *I. I. Klein*, p. 251.

rile politice și religioase ale Muscalilor, erau aceia, cari se puteau recruta printre Români.

Intre aceștia vestit este *popa Ioan din Aciliu*, care a înscenat mari turburări în *Transilvania în cursul anului 1758*. Despre trecutul și faptele lui avem două acte importante, unul emanat dela guvernul transilvan în 14 August 1758 și altul dela vicariul general Gherontie Cotorea din Blaj în 19 Ianuarie 1759 adresat episcopului său. Aceste acte și alte notițe, ce le găsim prin scrisori oficioase, ne arată, că popa Ioan s'a născut pela anul 1720 în Aciliu comună situată pe atunci în comitatul Albei, nu departe de Săliște Sibiului, unde a fost cuibul celor mai intensive agitațiuni antiunioniste dela 1744 încoace. Moșul și tatăl lui Ioan fuseseră preoți uniți în Aciliu, unde și acesta a petrecut anii copilăriei. De aci ca tânăr trecu în Muntenia și după aceea în Rusia (Moscovia). Aci petrecu ceva timp mai înde'ungat spre a studia teologia. Când însă lucrurile au fost puse la cale, ca sihastrul Visarion să intre din Banat în Transilvania la 1744, popa Ioan se întoarse din Rusia în Muntenia și de aci trecu la Săliște, tocmai pe când sosi acolo și impostorul Visarion. Aci el era conducătorul secret al tulburărilor, cari au urmat după aceea dela 1744—1748, și nu numai a pus la cale deputațiunile Românilor din Făgăraș și din districtele Sibiului, Mercurei, Sebeșului, Orăștiei și Dobrei trimise la Viena pe la sfârșitul anului 1748, ci le și însoți împreună cu un călugăr din districtul Făgărașului. În una din aceste deputațiuni a fost și preotul Măcinic și mireanul Oprea Miclăuș din Seliște și preotul Ioan din Galiș, pe cari în Viena i-au arestat, și i-au tri-

mis în fortăreața Kufstein de lângă Innsbruck în Tirol, de unde Oprea a scăpat în 1756, și probabil n'a mai putut fi prins *). Văzând că aceste deputațiuni n'au obținut ceea ce doriau, și că împărăteasa a dislocat trupe în Săliște și alte comune, popa Iuon se temu a se întoarce în Transilvania și împreună cu călugărul amintit din părțile Făgărașului porni din Viena de-a dreptul la Moscova, unde dobândi un ajutor pentru o mânăstire din Transilvania. Banii muscălești s'au dat la mâna călugărului, pe care însă popa Iuon, când se întorceau amândoi din Rusia, îl despoia de bani. Din Rusia Popa Iuon veni în Muntenia, și după ce revoltele înscenate în contra uniunii, au fost înădușite cu totul pe la 1750, el crezu că a sosit timpul de a se putea întoarce fără pericol în satul său natal. Trecu deci granița la Āciliu și se căsători cu fata unui neguțător. Apoi împreună cu socrul său, și cu fruntașii satului se ruga de protopopul unit, să-i dea vre-o funcție bisericească și să-i concedă a locui în casa, în care șezuse tatăl său ca paroh. Protopopul îl puse cantor la biserică, căreia popa Iuon i servi în pace și liniște până la 1754, când succesele obținute de Mitropolitul sârbesc din districtul Halmagiului îl îndemnară a se pune în serviciul turburărilor înscenate de același mitropolit în părțile meridionale ale Transilvaniei. Mergând la Carlovăț popa Iuon fabrica în limba română un decret dela împărăteasa, pe care-l întări cu un sigil luat depe vreo diplomă aflată acolo **), și în care se zice, că Maestatea Sa concede Românilor din Transilvania să-și păstreze religionea grecească, și să-și

*) Protocolul magistratului din Sibiu, din 2 Iunie 1756, și «Plângerea mânăstirei Prislopului» în Telegraful român din Sibiu Nr. 29 din 1898.

**) Acest decret se află în traducere latină la P. Bod a. 1769.

Dr. Augustin Bunea

Născut la 4 August 1857. Ales membru al Academiei Române
la 28 Maiu † 18 Noembrie 1909.

aibă preoți după rânduiala bisericeii orientale, și că cine se opune la aceasta va cădea în disgrafia împărătesei și va fi pedepsit ca turburător de pacea și liniștea publică.

În primăvara anului 1756 Popa Luon se întoarse din Carlovăț, și purta din sat în sat patenta falsă a împărăției, publicând-o poporului. Prinzând de veste, guvernul transilvan cu decretul din 29 Aprilie 1756 a dispus, să publice poporului, că patenta este falsă, și cei ce amăgesc poporul cu ea, să fie amenințați serios cu pedeapsa *).

În August 1756 îl găsim pe popa Luon în Săliște, unde amăgea poporul cu neadevărul, că el ar fi fost în Viena la Curtea împărătească, de unde a adus patenta amintită.

Mai târziu merse din nou la Carlovăț, unde se sfinți preot. Aci pe cei ce veneau din Ardeal îi îndemna cu cuvântul, iar pe cei de acasă cu scrisori viclene, să se lapede de episcopul unit.

De la începutul anului 1758 turburările în Transilvania, în urma stăruințelor guvernului, începuseră a se mai liniști, mai mult prin aplicare de mijloace blânde, decât violente. Aceasta însă nu convenea planurilor mitropolitului sârbesc, care fără de turburări grave nu putea avea nici o bază de a mai reclama pentru sine jurisdicțiunea asupra Transilvaniei. De aceea socoti, că este timpul suprem să trimită pe popa Luon iarăși în Transilvania *). Acesta înainte de a pleca își pregăti calea, trimițând înaintea sa în Februarie 1758 doi țărani din Seliște, cari se înforceau din Viena, și cari trecând prin scaunul Orăștiei vesteau poporului ca lucru sigur,

*) Protocolul magistratului din Sibiu dela 10 Mai 1756.

*) Ulfeld către împărăteasa în protocolul conferinței din 10 Dec. 1758 zice: So kann man .. deutlich ersehen, wie die Abschichung des *Ium* sanunt allen ōbrigen, von Metropolitēn verordnet, und dirigieret worden seiē.

că afacerea lor cu privire la dreptul de a-și ținea preoți neuniți s'a terminat cu bun succes. Decretul dat în privința aceasta de împărăteasă îl aduce cu sine popa Iuon, care va sosi peste scurt timp. Popa intra într'adevăr în Transilvania încă în aceeași lună, merse la satul său Aciliu, și aci, deși mitropolitul sârbesc nu avea nici un drept de jurisdicțiune, falsariul nu se sfii a declara, că a fost investit în Carlovăț cu autoritate și de preot și de protopop, promulga decretul fals împărătesc, pe care în escursiunile, ce le făcea neîntrerupt, îl publica și în alte multe sate. Om viclean, prefăcut și făjarnic, își știu câștiga îndată la poporul amăgit mare autoritate cu cele mai nerușinate minciuni, că adecă tot ce face, este cu învoirea împărătesei, care l-a autorizat să apere credința bisericii orientale, să primească în sânul acestei biserici pe toți, cărora le pare rău de unire. Și ca să dovedească, că el nu înșeală poporul cu vorbe goale, se lăuda, că lui nu-i e teamă de lanțuri și prinsoare, căci are scrisoare de la împărăteasa, care interzice ori cui a pune mâna pe el. Orice ocară și batjocură a putut născoci în contra sfintei uniri, o vărsa din gura sa în fața poporului cu toată libertatea și fără nici o dicrețiune, silindu-se a capacita poporul, că uniunea este o *lege nouă*, care se deosebește și de biserica latină și de cea grecească, că cei uniți vor trebui să se lapede de ritul lor oriental, care nu este suferit de biserica latină și altele asemenea, cum este obiceiul tuturor impostorilor, căci nu cu armele științei și adevărului, ci cu născociri și calomnii cearcă a trage oamenii pe partea lor.

Astfel grăind, falsariul Iuon a cutreerat în persoană mai multe sate și anume: Rod și Poiana din scaunul Mercurei, Deal și Pianul de

sus din scaunul Sibiului, și Aciliu și Jina din comitatul Albei, ținând când în un sat, când în altul adunări secrete și oprite (conventicule), între cari cea mai numeroasă a fost în satul Deal.

În aceste adunări nu numai sfătuia și îndemna, ci chiar porunca poporului, să scoată din biserică preoții uniți, și să-și pună alții neuniți, cari se sfințeau în continuu la Sârbi. Și ca poporul să i-se pleoe, spunea, că împărăteasa l-a autorizat să facă acestea. În acelaș timp ca să stârnească speranțe și să îmbărbăteze pe cei șovvitori, le spunea, că în scurt timp vor căpăta alt episcop dela Carlovăț, și că el însuși îi va eși întru întâmpinare. Pentru ca să afle crezământ, cetia poporului niște patente primite dela Mitropolitul sârbesc, în cari se zicea, că generalii ruși, care se luptă în Silesia în contra lui Frideric regele Prusiei, au intervenit la M. Teresia în favorul neuniților, cari sunt de o credință cu Muscalii, și căroră acei generali le-au dobândit dreptul de a-și avea preoți proprii, de a-și putea exercita religiunea orientală în toată libertatea, și de a nu mai fi asupriți de protopopii uniți, cari o fac aceasta din poftă de câștig. Împărăteasa are însă gândul, nu numai de a-i scuti de aseste asupriri, ci și de a le trimite un episcop, care în scurt timp va intra în Transilvania.

Iși poate oricine închipui, că ce efect au trebuit să aibă astfel de scornituri în mijlocul poporului incult, care în naivitatea sa cine știe încă ce speranțe de libertate își va fi legat de generalii Muscalilor cei de o credință cu el.

Unde nu putea străbate în persoană, imposterul trimetea agenții săi, unii preoți „noi” sfințiți în Ungaria, alții mireni chemați și instruiți

de dânsul, cari cu scrisori circulare se împrăștiară prin țară, și mai vârtos în scaunele Sibiului, Mercurei, Sebeșului, Orăștiei, Mediașului, Sighișoarei, Nocrichului și în comitatul Albei, spunând poporului, că dacă nu va lua bisericile din mână uniților, vor veni alții, cari le vor ocupa, iar poporul va ajunge sub afurisenia Mitropolitului din Carlovăț și nu va mai fi primit în sânul bisericii orientale.

Pe unii îi atrăgea impostorul, făcându-le concesiuni în afaceri matrimoniale în contra canoanelor bisericii grecești, pe alții iertându-le taxele pentru funcțiuni sacre și în fine pe alții cu beuturi în crâșme. Ce căpăta din ofrandele poporului, împărția cu fruntașii satelor. Aceștia deveniau apoi cei mai cumpliti terorizători ai bietului popor înșelat, și pe cei ce rămăneau statornici în unire-i prigoneau, până ce i șileau să se lapede de ea.

În urma acestor agitațiuni poporul a ocupat cu forța bisericile unite din mai multe comune, și le-a dat preoților neuniți, cari se sfințiseră în Muntenia și în Bănat la Sârbi. Aceste comune sunt următoarele: Sângăt.u, Bogatul român, Boz. Spring, Ungurei, Vingard, Mag, Ludoșul mic, Drașov, Gârbova, Oradea de sus, Oradea de jos, Nucet (Szent-Ianos-hegy), Jina, Cornățel, Beșineu și Dumitra în comitatul Albei; Săcădate, Mohu, Vizocna, Avrig, Boița, Porcești, Sebeșul de jos, Racovița, Tălmăcel și Colun în scaunul Sibiului; Ludoșul mare, Topârcea, Rod, Apoldul mare, Dobârca, Gârbova, Reciu (Recs), Miercurea, Piana, Cârpeniș și Apoldul mic în scaunul Sibiului; Berii (Berény), Săraca, Sibişel (Sebeshely), Romoșel, Romonosul săsesc, Cujir, Vinerea (Fel-Kenyér), Vaidei, Balomir, Jibot în scaunul Orăștiei. Este însă de însemnat, că în toate aceste

comune unii Români au rămas statornici în unire și alipiți de preoții lor. Dar în unele din comunele amintite preoții uniți au fost scoși nu numai din biserici, ci și din casele parohiale și astfel aruncați în drum sau puși între hotare, și anume în Vingard, Boz, Ungurei, Spring, Sângătin, Bogatul român și Ludoșul mic. Dintre preoții uniți ai acestor comune însă nici unul nu s'a lăpădat de sfânta unire.

Pe la începutul lunii lui Iulie 1758, la Sânzuene, în fine popa Iuon convoca săbor (sinod) la Seliște din toate satele revoltate. Aci aucto- riza în toată forma pe preoții, cari aveau să servească în bisericile răpite, impunându-le o *taxă ce aveau să o solvească la mâna lui*, con- scrise cu numele pe toți Românii, cari se lăpă- daseră de uniune, și prescrise, *ca fiecare sat să-i trimită câte un imperial*. Cu un cuvânt prin forță, înșelăciune și terorism organiza o bise- rică neunită sub auspiciile și cu autorizarea Mi- tropolitului sârbesc din Carlovăț, în contra tu- turor legilor și ordinațiunilor repețite emanate de la Curtea din Viena și de la guvern.

Aflând despre agitațiunile acestea, Curtea din Viena dădu ordin, ca popa Iuon să fie arestat fără șgomot, și scos din țară. Guvernul însă fie de teamă, fie din alte motive, a potrivit lucru- rile astfel, cât popa Iuon a aflat de timpuriu, că voesc să-l aresteze, și a fugit la Carlovăț și de aci în Rusia.

Și într'adevăr guvernul în loc să-l aresteze pe nesimțite, îl cita să se prezenteze la Sibiu în termen de 8 zile, dar de odată, în 6 Iulie, dete ordin, că de cumva „vicleanul, înșelătoriul și mincinosul impostor”, nu se va presenta pe ziua amintită, Românii din satele agitate (adică aceia cari erau lui adicți), sub pedeapsa prevă-

zută în legile țării, să-l prindă și să-l aducă la Sibiu.

Popa Luon care primi citațiunea, a fost cu mult mai viclean, decât să nu vadă cursa, ce i se punea, și astfel nu s'a prezentat la Sibiu, iar ordinul guvernului era cu mult mai absurd, decât ca să se împlinescă chiar de aderenții emisarului rusesc și sârbesc.

În 21 Iulie 1758 guvernul trimise în satele agitate și în toate satele din drumul de la Aciliu până la Bănat un alt ordin, în care se zicea, că după ce popa Luon nu s'a prezentat în termenul pus, să fie căutat cu de-adinsul „sub poena articulari” (sub pedeapsă legală) și să fie transportat cu bună pază la Sibiu. Organele subalterne, cari se bucurau de împărecherile și turburările făcute de marele impostor între Români, nu împliniră, căci nu voiau să împlinescă acest ordin. Astfel magistratul din Sibiu în loc să dispună *căutarea* agitatorului, în ședința sa dela 28 Iulie 1758 hotărâ: Dacă se va *arăta* Popa Luon, nu va lipsi magistratul a urma ordinului după putință (nach Möglichkeit), adică popa trebuia să se prindă pe sine iar nu organele magistratului aveau să-l aresteze*).

În fine în 14 August 1758 guvernul trimise în toată țara o circulară, în care se aducea la cunoștință publică, că vorbele popei Luon răspândite în popor, că Maiestatea Sa l-ar fi autorizat, să introducă în comune preoți neuniți, sunt fără temei și false (grundfalsch wiederleget), și după ce popa Luon a dispărut (durchgegangen), aderenții lui, cari amăgesc poporul și scot preoții uniți din sate (exturbiren), să fie arestați, iar poporul să fie luminat în tot chipul posibil (alle mögliche Vorstellungen zu machen), că deși lă-

*) Protocolul magistr. din Sibiu din 26 Iulie 1758 pag. 43.

pădarea uniunii nu este permisă, totuși nimenea nu are intențiunea de a-l sili să se facă unit (dazu zu zwingen), ci pedepsele, cari se aplică unora din popor, se dictează numai din motivul că „schismatici” isgonesc pe preoții uniți, cari sunt recepti (admiși), și introduc în locul lor pe alții, și prin urmare conturbând liniștea publică și violând poruncile regești se fac vrednici de pedeapsă chiar și când afacerea s'ar considera numai din punct de vedere civil (wenn die Sache auch nur civiliter considerieret würde)*).

În același timp guvernul trimise din cancelaria sa la Seliște o comisiune de doi notari jurați, care chiemând înainte pe preoții, cari au fost de față la sinodul de la Sânzuene, să iee din mâna lor hotărârile acelu „sobor”, și să erueze, că cine poartă vina, că popa a scăpat. Dar preoții nu s'au prezentat înaintea comisiunii, s'a înfățișat însă poporul în număr mare înarmat cu furci și pari, declarând, că nu vor da nici un răspuns și nici o deslușire, până nu vor fi de față și preoții lui.

Curtea din Viena temându-se, că comisiunea trimisă la Seliște ar putea produce revoltă într'un timp, când armata era în războiul de 7 ani, și fiindu-i acum cunoscut, că popa Iuon a fugit în Rusia, a dat ordin să se recheme comisia amintită, cecece îndată s'a întâmplat.

[Din *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisie Novacovici sau Istoria Românilor Transilvăneni dela 1751 până la 1764*. Blaș, 1902, pag. 134-142].

*) Protocolul magistr. din Sibiu, ședința dela 7 Sept. 1758, pag 69.

Auguttin Bunea polemizând cu V. Mangra.

Cel care va veni în viitor ne va spune, că scrierea d-lui Mangra este o operă monumentală și documentată, în care s'au tipărit, în XIV adnexe, documente foarte prețioase, dar de sigur va tăcea, că acelea documente toate, afară de unul singur, al cărui conținut era însă cunoscut dela Șincai, au de a se mulțumi cercetărilor istorice ale lui Cipariu, Dr. Augustin Bunea și N. Dobrescu, cari le-au aflat și publicat mai întâiu. Asemenea va tăcea despre împrejurarea, că dl. Mangra avea la nasul său în Orade opera originală a lui Samuil Clain, dar sentința adusă asupra lui Sava nu a reprodus-o din originalul operei păstrate în biblioteca „Uniașilor” urgisiși din Orade, ci de pe o copie plină de greșeli, ce se păstrează în Arad. Ni-se va spune, că dacă vreți știință, *imparțialitate și obiectivitate*, nu o căutați la papistașul Bunea (vezi M. p. 2), ci la ortodoxul Vasile Mangra, căci Dumnezeu a voit, ca imparțialitatea și obiectivitatea să fie o specialitate bizantină. Acesta a aflat adevărul, că organizația catolică a statului ungar desvoltat sub ocrotirea Papilor și ocărmit de regi foarte zeloși întru propagarea catolicismului, nu a putut avea nici o înrâurință asupra stărilor religioase și asupra ierarhiei bisericeii române „ortodoxe” (vezi M.

p. 2) și pentru aceea în toate timpurile a înflorit mitropolia ortodoxă de Bălgrad chiar în cetatea de reședință a episcopului latin din Alba Iulia, având sub puterea sa 15 episcopii, care de care mai strălucită, pe cum dovedesc numeroasele și prețioasele lor instituțiuni culturale și religioase, catedralele lor uriașe pline de comorile picturii și sculpturii celei mai a'ese, cărțile lor românești scrise cu inițiale artistice, splendidele lor „cripte cu sicriuri p'ine de rămășițe de ornate archierești” (vezi Păcățianu), cari toate le-am vedea și le-am admira și astăzi, dacă n'ar fi venit blăstămata de „unație”, care ne-a prăpădit tot ce am avut în trecutul glorios, numai pentruca „*herostratul*” mitropolit Atanasie (vezi Fragmentele lui Hurmuzaki), să poată căpăta un „*blid de linte*” (vezi Mitropolia lui Popea). Nenorocitul de papistaș Bunea vrea să dărâme „*temelia legală și existența istorică a mitropoliei române din Bălgrad*”, cum i-a spus-o preacinstitul academician Tocilescu, dar a pățit rușine acel adept al lui Antihrist, căci a venit fiul luminii și al adevărului, preacuviosul și prealuminatul Mangra, care după o muncă îndelungată, grea și trează, a făcut cu ajutorul lui Dumnezeu și prin o inspirație dumnezească o descoperire mare, surprinzătoare, pentru toți învățații din lume, de care și Rössler și Miklosich se vor cutremura în mormântul lor spurcat, descoperirea grandioasă, că mitropoliile Românilor de-a stânga Dunării existau și pe timpul împăratului bizantin Leon-cel-Înțelept la anul 883. În chipul acesta preainvățatul istoriograf și distinsul politician V. Mangra a deslegat pentru totdeauna chestiunea istorică despre continuitatea Românilor în Dacia, cu care și-au sfărâmat înzădar capul istoricii și învățați străini și ro-

mâni, ca Hașdău, Xenopol, Onciul, Iorga, Iung, Mommsen, Rössler, Mikloosch, Hunfalvy, Réty, Karácsonyi și alții.

Fenomenalul Mangra, va zice proximalul istoriograf ardelean sau ungurean, a descoperit chiar și lista mitropolilor români din Bălgradul Transilvaniei, căci de când nu-l mai preocupă gândurile vlădiciei și în Țara Românească, fiind liniște în biserică, nu-l mai chiamă nimenea, ca, asemenea lui Tofői, să facă acte de acuză în contra mitropolilor Ungro-Vlahiei, a avut timp să călătorească până la Cesarea Capadociei, unde după o indicație dată de Porfirie mitropolitul acestui oraș, (vezi la M. p. 4) a găsit lista întreagă a tuturor mitropolilor din Bălgradul Ardealului, pe cari i-a sfințit patriarhul Constantinopolei. Această listă pentru aceea nu se află în condicele purtate de patriarhie și pentru aceea nu s'a putut publica în „Acta Patriarchatus Constantinopolitani”, edate de Müller-Miklosich, pentru că o furase din arhiva patriarhiei un „uniat” răuvoitor al Românilor ortodocși și a ascuns-o în archiva mitropoliei din Cesarea Capadociei, unde a zăcut neobservată până la preacuviosul Mangra. Ea consună în mod surprinzător cu dipticul lui Clain, și-l întregeste de minune, căci pe când lista mitropolilor lui Clain se începe numai cu anul 1348, cea descoperită de dl. M. se începe cu anul 883. Și într'una și într'alta se află la anul 1479 un mitropolit, al cărui nume este scris românește: „Ioanichie de Alba-Iulia”, de unde se vede, că numai papistașii, fiind toți oameni falșari, au înduplecat pe regele Matia, un papistaș mare și acesta „să mistifice cu „vădită intențiune” lucrul și să scrie numele mitropolitului sârbește: „Iovanychik” și astfel pe un mitropolit „neaoș român” să-l pună în „Nandor-Alba”, adecă în

Bălgradul sârbesc, în loc de a-l pune în „Alba Transsylvaniae”, adică în Bălgradul din Ardeal. Din lista descoperită de Preacuvioșia Sa Mangra se mai constată încă și alte lucruri interesante. Lângă fiecare nume de mitropolit este scrisă grecește dalteria, cu care respectivul arhieru era trimis în Ardeal. In dalteriile acestea se descriu stările timpului și ni-se arată cât de înfloritoare era mitropolia Bălgradului. Chiar și Hunii, Avarii, Pacinașii și Cumanii, cu toate că erau păgâni și stăpâni barbari și răi peste aceste ținuturi, aveau mare respect de mitropolitul Românilor. Când treceau pe lângă cetatea Bălgradului, sau vechiul „Ăpulum” își desculțau sandalele și astfel atingeau pământul sacru al reședinței mitropolitane. Pentru aceea vechiul nume „Ăpulum” s'a păstrat până astăzi în gura poporului român, căci rămânând neatinsă vechea cetate romană, și neîntrerupându-se continuitatea mitropoliților într'ânsa, a trebuit să i se păstreze și numele în gura creștinilor români. Numirea de „Bălgrad” a vechiului „Ăpulum” este numai un nume arbitrar născocit de cărturari.

Ungurii, deși sălbatici, căci mâncau carnea zdrobită sub șea, nu s'au atins de instituția strălucită și sfântă a vechii mitropolii. Numai o singură dată au dovedit ei o lipsă de politeță. Principele Ardealului Gyula, în loc să se boteze în Bălgrad de către mitropolitul Românilor a trecut pela poarta Bălgradului în fuga calului, fără să salute pe mitropolitul și nu s'a oprit până în Constantinopol, măcar că s'ar fi cuvenit să se boteze în venerabila mitropolie din țara sa, unde creștinismul își păstrase, și sub stăpâniile barbare și crude, toată curățenia și strălucirea sa. Atunci s'au cam răcit relațiile

prietencase dintre Unguri și Români, și Ungurii și-au întemeiat o episcopie proprie în Bălgrad, dar numai la marginea orașului, căci sus în cetate, ca un soare strălucea prin întunecul barbariei mitropolia Românilor, păstrându-se rămășițe din zidurile ei vechi până pe timpul lui Mihai Viteazul.

Mitropolii români erau numai vârstare nobile din familii mari și strălucite, ca și Sava Brancovici, cel din familia despoșilor sârbești, și astfel de mititei erau crescuți foarte delicați. Ca să-și poată ținea viața cât se poate mai îndelungat, Patriarhul, precum arată actele descoperite în Cesarea Capadociei, le-a făcut un favor mare, ne mai pomenit în istoria bisericească. Căci deși canoanele bisericei orientale opresc înființarea de episcopii și mai ales de mitropolii pe la sate, Patriarhul a dispensat totuși pe Mitropolii români de a mai șede în aerul infect al Bălgradului, și le-a canonizat alt scaun arhieresc, mai întâiu la Feleac, în niște codrii de fag și de brad, foarte priincioși plumânilor mitropoliiilor de neam mare. Mai târziu s'a dovedit cam aspră clima din satul Feleac, și astfel mitropolii s'au întors iarăși la Bălgrad încă înainte de reformățiune și au scos de acolo pe episcopul latin, care le usurpase reședința. Fiindcă mitropolitul și-a permis luxul să șadă, în contra sfintelor canoane, la sate, a trebuit să conceadă — vezi bine cu știrea și învoirea Patriarhului — acest privilegiu și episcopilor sufragani. De aceea unul din episcopi șede în creerii munților apuseni, la Bistra, altul șede la poalele munților Bihorului, în Beiuș, altul în Galați lângă Făgăraș, căci mi-

rosul acestui oraș, nu-i priiã de loc, și așa mai departe, căci numai papistașul Bunea a afirmat până acuma, că în aceste localități nu ar fi existat decând e lumea vre-un scaun episcopesc. Documentele, cu cari vrea să-și dovedească spusesele, sunt poate numai niște făurături ale unor „leatine spurcate”.

[Din scrierea polemică Mitropolitul *Sava Brancovici*, Blaj 1906 p. 88-92]

LI.

Iacob Radu despre trecutul Românilor din ținutul Hațegului.

Au trecut unsprezece ani decând am călcat întâia dată pe pământul acelu frumos colț, de țară, care se numește din vremuri străbune: „Țara Hațegului”, și de atunci nu numai am rămas tot mai încântat de frumusețea fără pereche a acelu ținut, dară s'a deșteptat tot mai mult în sufletul meu dorul de a-i cunoaște și trecutul, despre care cetisem mult și cu drag, încă de pe când eram prin gimnaziu. Indemnat apoi și de cătră mai mulți bărbați distinși, căroră le descoperisem gândul de a scrie istoria vicariatului, în fruntea căruia avui fericirea să ajung în primăvara anului 1902, am început înainte de aceasta cu câțiva ani, în orele ce mi-au rămas libere după împlinirea lucrului, mult și destul de greu, împreunat cu acel oficiu, să adun date pentru aceea lucrare pe care abea acuma după depărtarea mea din Hațeg o am putut duce la sfârșit și o pot da la tipar.

Ca model și în câțva ca îndreptar al aceleia, am luat partea referitoare la acest vicariat a Șematismului iubilăru din anul 190 al diecezei noastre, la a căru compunere încă am conlucrat pe când eram arhivar consistorial.

Lucrarea după cum fusese plănuită la început,

era să fie cu mult mai mică decum se prezintă acum. Aveam adevărat de gând numai să îndrept unele greșeli, cari în mulțimea lucrului îmbulzită în cancelaria diecezană se străcuraseră în Șemafism, să mai adaug ori să completez, pe bază de cercetări noi, unele lucruri cari din lipsa de spațiu fuseseră lăsate afară. Două împrejurări m'au determinat însă, ca să mă abat dela planul primitiv și să dau lucrării o estenziune mai mare. Și mai întâi faptul, că acel ținut peste care se întinde vicariatul Hațegului, înțeles așa precum era înainte de dismembrarea lui prin înființarea protopopiatelor Jiului și a Ulpiei-Traiane, întâmplată în anul 1872, a fost centrul Daciei Traiane. Pe acel pământ s'a desfășurat și a înflorit viața politică și religioasă a coloniilor plântate de Traian și în cetățile și satele formate împrejurul capitalei Ulpia-Traiană, a trebuit să se vestească și religiunea creștină, ca ori și unde în marea împărăție romană. De aceea am crezut că este bine să încep chiar cu încreștinarea Românilor și să urmăresc pas de pas dezvoltarea vieții lor religioase în acel ținut, dela început până în zilele noastre.

Alt motiv care m'a îndemnat să largesc cadrele lucrării, a fost împrejurarea, tuturor prea bine cunoscută, că la poporul român, din Transilvania mai ales, viața politică și culturală, a fost pururea nedespărțită de viața religioasă, așa încât cu drept cuvânt a putut zice marele nostru istoric Dr. Augustin Bunea că: „istoria Românilor transilvăneni este în prima linie bisericească”. De aceea a trebuit să mă estind și asupra trecutului politic al poporului român din acel ținut.

Pentru completarea datelor privitoare la epoca de după unirea din anul 1700 și mai ales dela

a doua jumătate a veacului al XVIII-lea încoace, pe lângă studiarea mai amănunțită a izvoarelor citate în Șematism, am făcut cercetări noi în arhivul mitropolitan din Blaj, în cel diecezan din Lugoj și în acela al comitatului Hunedoarei din Deva. În arhiva vicarială încă am aflat mult material de studiat. Pentru timpul mai nou mi-a fost de mult folos protocolul vizitei canonică săvârșite de că. r.ă. neobositul Ștefan Moldovanu ca vicar al Hașegului în anii 1852—1856.

Lucrarea este precedată la o introducere mai lungă, în care se face descrierea geografică și etnografică a ținutului. În deosebi am aflat de lipsă a mă ocupa mai pe larg cu o cestiune istorică importantă, aceea a autohtoniei poporului român în acest ținut, sulevată și tractată cu multă părtinire și fedenșiositate din partea unor scriitori maghiari, cari fiind aderenți ai teoriei care neagă continuitatea Românilor în Dacia Traiană peste tot, o aplică în special la Țara Hașegului, folosindu-se de unele argumente cari au trebuit reduse la adevărata lor valoare și a se restabili adevărul, așa precum noi îl înțelegem și îl putem demonstra cu puternice dovezi.

Cu privire la împărțirea materiei, numai atâtă observ că la parohii s'a ținut ordinea observată în Șematism, deși se pare cam monotonă înșirarea uniformă a aceluiași lucruri la fiecare comună, dar acest inconvenient, pe lângă toată năzuința ce mi-am dat-o de a produce oare care variație, nu s'a putut încunjura de tot; fiindcă se ține de însăși firea monografiei ca să înșire faptele și datele statistice după o ordine statorită și după oare care sistemă uniformă.

La sfârșitul cărții se dau în întregime unele documente, cari mi s'au părut mai importante, și un șir de inscripții adunate de prin bisericile

Gheorghe Coșbuc

1866 — 1918.

noastre, unde s'au aflat scrise mai ales pe cărți vechi, din cari încă am adunat câteva spre a-se păstra în arhivul vicarial, fiindcă de prin bisericile dela sate ușor se pot pierde, cum s'au pierdut afâtea altele în trecut.

De încheiere mai adaug că mi-am dat toată silința, după modestele-mi puteri și după timpul și mijloacele de cari am dispus, ca să fac o lucrare cât se poate mai completă, având înaintea ochilor numai aflarea și spunerea adevărului. Este însă foarte greu a scrie istorie, într'o localitate mică ca Hașegul, unde lipsesc arhivele și bibliotecile mari cu colecțiuni de documente și cu opuri de valoare, indispensabile la scrierea istoriei.

Avându-se în vedere aceste împrejurări, cred că mi se vor ierta greșelile de cari nime nu este scutit.

Lugoj, în luna Decembrie 1912.

Din *•Istoria vicariatului greco-catolic al Hașegului* de Dr. Iacob Radu canonic, Lugoj, 1913
pag. 3-6

LII.

Gheorghe Coșbuc despre intrarea oștirilor în București după încheierea războiului pentru neatârnavare.

Fapta vitejească cea din urmă a Românilor a fost lupta dela Smârdan, într'o Miercuri, la o săptămână după Bobotează în anul 1878. După cucerirea Smârdanului, oștile noastre s'au gândit să bată Vidinul, dar în vremea aceea le-a sosit știrea că Rușii au făcut pace cu Turcii.

Oștirile turcești au ieșit în bună pace din Vidin, iar în locul lor au intrat regimente românești.

Așa s'a isprăvit războiul. Din Vidin au tras Turcii lui Osman cea dintâiu ghiulea asupra noastră, iar noi prin voia întâmplării, cea din urmă ghiulea de tun asupra Vidinului am tras-o.

O parte din oștirile noastre au mai rămas de-a-lungul Dunării, prin cetățile turcești ca să fie pază. Mulțimea oștirilor însă trecuse Dunărea în Oltenia și sta acolo îngrămădită.

Cu toate că se încheiase pacea, tot mai era puțină temere, că lucrurile nu s'au potolit de tot. Așa e, când arde o casă; după ce s'a stins focul și nu se vede flacăra niciăieri, mai iese încă fum din bârnele umezite de apă.

Cam pe la Rusalii, Domnitorul a plecat în Oltenia, ca să vadă cum stau oștirile cu sănă-

fatea și cu așezarea lor în tabără.

A găsit pe voinicii noștri sănătoși. La Plevna se îmbolnăviseră mulți, de asprimile vremii și de oboseală multă, dar acum se îndreptaseră, în aerul țării lor și depărtați de neajunsuri și de griji.

Erau veseli flăcăii, cu toate că trecuse anul de mult, de când și-au părăsit casele și au plecat la perire. Le era dor de casă, mai ales dorobanșilor cari aveau neveste și copii și-și lăsaseră plugul în brazdă, și le era grijă de puțintica avere care au lăsat-o în știrea Domnului și 'n seama nevestelor.

Lângeziau bieții oameni de dorul câmpiilor și-al satelor. Trecuse timpul plugăritului, sosise timpul sapei și-al coasei, și pentru ei, plugari, era mare chin să stea pe loc în corturile taberii, când țipa plugul și plângea coasa ruginind pe după o grindă. Incalte, anul trecut a fost mișcare, au fost lupte, și aveau cu ce să-și petreacă vremea, pândind Turcii de prin redute și sărind prin șanțuri vrăjmașe cu baioneta pe pușcă. Ori-cum, de cât să stai așa pe loc, dacă nu poți fi la largul tău pe lângă boi și la coasă, tot e mai bine în războiu, că-ți mai uiți de casă și-apoi știi că faci ceva și pentru binele ori-cui.

După ce-a trecut pe rând prin toate locurile unde se găsia îngrămădită oștirea, Domnitorul a trecut Dunărea la Vidin. El, după căderea Plevnei, n'a putut să plece cu oștirea către Vidin. Stase pe câmpul de luptă vr'o șase luni și s'a gândit numai la oaste, dar era nevoie de El în țară, căci El n'are numai o grijă singură, a oastei. De-aceea voia acum să vadă locurile, pe unde s'au bătut vitejii săi flăcăi.

Domnitorul a cercetat cetatea și cu multă băgare de seamă s'a uitat la puternicile întăriri

de ziduri, de șanțuri, de tunuri și la toată țaria cea de nespus a Vidinului.

A plecat apoi la satul Smârdan și a trecut pretutindeni pe unde a înaintat oștirea noastră biruind, a intrat prin redutele turcești, prin șanțurile lor — toate goale acum și pustii — și s'a uitat pe unde au lovit tunurile, și pe unde s'a dat lupta. Iar ofițerii, cari luaseră parte la luptă își tălmăceau: pe-aici au venit Românii, pe aici au ieșit Turcii să-i întâmpine, colo a pierit cutare ofițer, prin valea cea au fugit Turcii, prin cealaltă s'au întors.

Satul Smârdan era pustiit rău. Se cunoșteau urmele crâncenei periri, ce a cutreierat satul. Se vedeau urmele gloanțelor în pereții caselor; mai vedeai case arse, multe cu ușile sparte și cu geamurile sfărâmate.

De la Smârdan a plecat de-a lungul Dunării pe la cetățile și redutele pe cari le-au cucerit Românii, la Lom-Palanca, Cibru și Arcer, la Rahova.

A cercetat și aici dealurile pe unde s'au luptat Românii și a pus o coroană pe mormântul viteazului maior Giurescu, care a căzut în Rahova.

Din Rahova Domnitorul a trecut la Turnu-Măgurele și s'a întors în București.

Ăcestea s'au întâmplat cum am spus, cam pe la Rusalii.

Oștirea a mai stat sub arme, în Oltenia, până la sărbătoarea Schimbării la față. Atunci, pofolite fiind cu totul încurcăturile războiului, dorobanșilor și călărașilor li s'a dat drumul spre vetrele lor, iar cealaltă oștire a plecat prin orașele unde ținea garnizoană. Intrarea triumfală a oastei în București s'a amânat însă la toamnă.

Pe câmpia Bănesei se ridicase un altar, îm-

podobit cu flori și cu arme.

De câmpie, cât era de mare, se vedeau numai oșteni îmbrăcați de sărbătoare. Era mare și de mult așteptată ziua când oștirea biruitoare a Românilor avea să intre cu sunete de trâmbițe și de chimvale în capitala țării. Nespuse de multă lume s'adunase pe marginile câmpiei, ca să fie de față la sărbătoarea armatei.

La dreapta altarului se aflau vr'o câteva sute de oșteni răniți în războiu, aduși anume ca să meargă în fruntea oștirii. Această vrednicie li s'ar fi convenit morților noștri de pe câmpiile Bulgariei, dacă ar fi fost cu puțință. Dar erau morți de un an acuma și erau departe, în pământ străin.

Lângă răniți steteau șase sergenți voinici, fiecare purtând câte un steag turcesc, smuls de flăcării noștri pe câmpul luptelor. Iar lângă ei stetea un regiment de dorobanți, alcătuit din câte o mână de flăcăi din toate cele șase-spre-zece regimente de dorobanți, cari au luat parte în războiu.

Frumos amestec de Români! In acelaș regiment flăcării din Oltenia cu cei din fundul Moldovei și cei din Dâmbovița cu cei de la Prut, așa cum au intrat în focul turcesc, amestecați după înfâmplare. Erau dorobanții întregii Români, femeul ruterii noastre.

Iar alături de dorobanți erau săpătorii oștirii, oșteni de linie, vânători și tunari.

La dreapta altarului era un regiment de călărași, alcătuit ca și al dorobanților, din câte o mână de flăcăi din toate cele opt regimente de călărași, cari au cutreerat văile Bulgariei. Același amestec de oameni din toate colțurile țării.

Iar lângă călărași erau cele două regimente de roșiori, alte regimente de linie și de tunari, și un pluton de oaste de pe mare.

Era o zi senină. Câmpia părea că e plină de fulgere, atâta strălucire și scânteiere se juca pe întinsul ei, pornită de pe strălucitorul oțel al baionetelor și al coifurilor.

Puteam să fim mândri de oștirea noastră, văzând-o așa de voinică și de frumos îmbrăcată, mai ales știind-o cât de cu vitează purtare s'a întors din locul răpunerii de cap. Mulți dintre bătrâni și dintre cei cu inimă mai aproape, mulți vor fi plâns în ziua aceea, pe câmpia Bănesei, privind oștirea noastră. De câtă primejdie ne-a mântuit-o Dumnezeu!

Iar primejdia de care a scăpat, era aci, în fața ei, dar mută și rece. Erau tunurile turcești. În jurul altarului stăteau înșirate cele patru-zeci și șease de tunuri smulse de-ai noștri din mâna Turcilor: Toate îndreptate cu țevicele lor omorâtoare spre oștire, așa ca'n vremea luptelor. Dar astăzi li-e gura fără glas, și biruitorul nu mai are puterea să înspăimânte pe nimeni.

La amiazi a sosit și Domnul Carol, călare și înconjurat de generali, și de-ai noștri și străini, iar alături Doamna Elisaveta în trăsură.

Cine a fost pe câmpie în clipele acelea, n'are să uite nici în mormânt vijelia de chioțe ce au întâmpinat pe viteazul Domn. Toate muzicile regimentelor începură să cânte de odată, toți flăcăii de sub arme, ca dintr'o singură gură își chioțiră urarea lor, iar mulțimea de pe margini fremeta ca freamătul apelor mari.

Fiori răsbiră prin mulțime și vuietul despica văzduhul până la Dumnezeu.

Apoi trei archierei începură să slujească la altar sfânta slujbă. Atunci din rândurile oștirilor au înaintat voinicește patru-zeci și trei de flăcăi cu cele patru-zeci și trei de steaguri ale regimentelor noastre. Ei s'au făcut o roată, a-

vând în mijloc altarul Domnului de sus și pe Domnul lor și al țării.

După sfârșirea slujbei toate steagurile au trecut unul după altul pe dinaintea Domnitorului, și fiecare flăcău pleca steagul, iar Domnul însuși punea pe steag „Crucea trecerii Dunării”, iar Doamna punea o cunună de flori. Pe trei steaguri, pe-ale regimentelor cari se bătuseră în prăpădenia de luptă la Smârdan, Domnitorul a pus în deosebi și alt semn de vitejie, „Steaua României”.

Apoi muzicile tăcură, și Domnitorul vorbi oștenilor. El le zise cam acestea:

„Viteji flăcăi: Țara întreagă și capitala ei, împodobită cum n'a mai fost niciodată și cu tot sufletul pornită să vă răspătească vitejia de la Grivița și Plevna, de la Rahova și de la Smârdan, vă primește astăzi ca pe voinici vrednici, că voi ați adus neatârnairea țării.

„Mândriți-vă cu numele vostru de Român, și păstrați în sufletul vostru credința că sunteți tari și buni, și nu uitați că neamul nostru întreg vă răsplătește cu iubire și vă sărbătorește fapta.

„Să țineți la steagul țării ca la un lucru sfânt, așa cum ați ținut pe câmpul luptei! Știu bine, că de acum ori-când va fi nevoie de brațul vostru, veți alerga cu inima întreagă și ca oșteni pe deplin. Nu uitați că inima Mea e cu voi, și că n'am altă fericire mai mare, de cât asta de astăzi, când pot să vă zic tuturor: Copii viteji, vă mulțumesc!

„Acum, cu mândrie Mă pun în capul vostru, ca să intrăm împreună în capitală, unde ne așteaptă cu neastâmpăr poporul, ca să vă mulțumească și el și să vă arate de câtă iubire și de câtă cinste sunteți vrednici”.

[Din Povestea unei Coroane de Ofel. Restaurarea Domniei Românești și Războiul nostru pentru neatârnaire scrisă anume pentru țărânie ed II. București 1899 pag. 185-192].

LIII.

Septimiu Albini despre acțiunea militară a lui Gheorghe Magheru în revoluția din 1848.

Gheorghe Magheru, care fusese numit încă din Iunie căpitan general al trupelor neregulate și inspector al gardelor naționale, și izbutise să strângă în jurul său vreo câteva mii de panduri voluntari și să concentreze o parte din dorobanții județelor, și împreună cu roatele regimentului de infanterie de sub comanda colonelului N. Pleșoianu și cu artileria care i s'a trimis din București, se pregătea cu toată seriozitatea să se lupte cu armele în mână pentru salvarea „sacrei cauze”, cum era expresiunea lui favorită.

În momentul când Turcii s'au apropiat de București, Magheru cu oastea sa se afla în județul Vâlcea, la Râureni, pe locul pe care el l-a numit *Câmpul lui Traian*, unde își așezase tabăra. Aflând de venirea oștirii turcești spre Capitala țării, Magheru numai decât, la 14 Septembrie, a dat două proclamații, una către „Frații mei români și toți câți v'a înfrățit cu noi sfânta Constituție”, și cealaltă adresată „Fraților capi ai gardei naționale, fraților gardiști, fraților fiști de dorobanți și fraților dorobanți”, va să zică una către poporul român și alta către elementele cari compuneau trupele concentrate sub comanda sa.

Septimiu Albini.

Ăceste documente, scrise într'o limbă caldă și avântată, dovedesc că viteazul șef de panduri, care dăduse măsura vitejiei sale încă în luptele dintre Ruși și Turci dela 1828, era ferm hotărât să se lupte și să se sacrifice chiar pentru salvarea cauzei revoluționare. „Aideți dar, frații mei români”, zice el în prima proclamație, „alergați cu orice arme veți avea, securi, lănci, coase, puști, cari au fost armele vitejilor noștri străbuni români; alergați sub steagul libertății și aideți cu toții să ne luptăm și să păstrăm sfintele drepturi ce păgânii vor să ni le hrăpească. Eu, fraților, sunt Român, și ca Român mă simt ferice de a muri pentru țara mea!” „Gândiți-vă”, zice Magheru într'a doua proclamație, „că dacă voi nu veți fi tari, că dacă voi împreună cu toții nu vă veți lupta pentru sfânta noastră Constituție, nelegiuitul Regulament, întocmai ca un șarpe turbat, va veni, urmărit de clacă, de iobăgie, de biciu și de robie, să-și verse mai amar veninul asupra scumpei noastre patrii și să ne sugă mai cumplit”.

Fiind puse, printr'un decret al Locotenenței Domnești, toate administrațiile județelor de peste Olt sub ordinele sale, G. Magheru adresează administratorilor, la 15 Septembrie, o circulară, în care îndemnându-i să nu slăbească în propaganda pentru ideea revoluționară, declară din nou în mod solemn: „Eu, iubite Domnule, mă aflu înconjurat de bravii mei panduri și de bravii dorobanți din România mică, cu cari sunt hotărât să mor cu armele în mână pentru nouile instituții, să întărim prin sângele nostru eterna fericire și largul viitor al nației noastre, când inimicii ar voi să ne aducă îndărăt infamele legiuri de robie ce ne-au nenorocit până acum”.

Intrat în funcțiune, Caimacamul C. Cantacu-

zino a provocat pe G. Magheru, printr'o scrisoare ce i-a adresat, să-și demită trupele concentrate și să se supună nouăi stăpâniri legiuite. Magheru i-a răspuns, la 16 Septemvrie, într'o scrisoare inspirată de cele mai înălțătoare sentimente patriotice, că nu-și va călca jurământul depus pe Constituție și că preferă mai bine să moară decât să devină sperjur. „Inșă pentru călcarea dreptului sacru de autonomie”, încheie el, „consacrat în tractatele noastre, prin impunerea cu puterea baionetelor a unei Caimacamii, eu protest, ca Român, în fața lumii, și volu susținea cu vieașa mea și cu toți Românii acest protest! Eu și Românii toți nu recunoaștem întru nimic un guvern pus cu sabia ca să ne omoare nația, căci suntem liberi, și cât vom avea vieață, nu vom pleca capul nostru sub tirănie”.

„Protest și nu mă supun decât onorabilei Locotenențe, compusă din cei trei adevărați Români, Generalul Christache Tell, Ioan Eliad și Nicolae Golescu, care este guvernul național ales de popor și recunoscut de Ex. Sa marele bărbat Suleiman Pașa, în numele puternicului Sultan Abdul Megid”.

În aceeaș zi de 16 Septemvrie, Magheru a mai trimis o adresă Sultanului și câte una lui Omer Pașa și consulilor străini din București. În adresa către Sultanul, Magheru relatează barbariile comise de Turci la intrarea în București, zice că aceasta nu poate să fi fost voia Sultanului, pe care îl imploră să respecte dreptul de autonomie al țării și să acorde reforme'e ce și-a dat poporul, care este gata a lupta, alături cu armia împărătească, pentru integritatea Imperiului otoman. „Iar subsemnatul”, încheie Magheru, „ca unul ce a luat parte la regenerarea nației, care a și fost numit cap al armatelor ne-

regulate, și acum și al celor regulate, așteaptă *subt arme*, în liniște și plin de credință, înalta hotărâre a Maiestății Voastre pentru dreptatea acestui popor”.

În acelaș sens e formulată și scrisoarea lui Magheru către Omer Pașa, iar consulilor din București le-a comunicat cele scrise Sultanului și comandantului armatei turcești de ocupație, reînnoindu-și protestul contra violării tractatelor, prin care s'a impus, cu puterea baionetelor, Regulamentul Organic, pe care Românii nu-l mai vor.

La 18 Septemvrie G. Magheru trimite o scrisoare lui Fuad Efendi, în care, confirmând că a primit provocarea ce i-au adresat Caimacanul și Omer Pașa de a-și concedia trupele și a recunoaște noul guvern, îi declară că nu va face aceasta, dar în acelaș timp îl asigură că „armata română nu s'a format decât pentru a servi ca avangardă ilustrei armate otomane”, și că „evident, numai Rusiei i-ar veni la socoteală să vadă licențiată această armată”. „Excelență”, zice Magheru mai departe, „forțele române sunt considerabile, și unite cu bravele oștiri ale Augustului nostru Suveran, ele ar constitui un contingent de valoare”. Enumerând apoi forțele de cari dispune, și cari, împreună cu gloatele ce s'ar putea ridica din toată țara, s'ar putea urca la numărul de 200.000 oameni aproape, Magheru încheie astfel: „Aceste forțe, unite cu armata imperială, ar fi nebiruite pe pământul național. Poporul nu așteaptă decât un cuvânt pentru a se pune la dispozițiunea Sublimei Porți. Cât pentru mine, răspund cu capul meu de credința și hotărârea lor”.

Oricât de naivă s'ar părea această atitudine a lui Magheru, în situațiunea creată fărăi prin

intrarea Turcilor în București, și a Rușilor în țară, totuș patriotismul său și determinarea de a salva cu arma în mână onoarea revoluției române, constituie momentul cel mai înălțător în întreaga mișcare dela 1848. De urmă nu mai încapă nici o îndoială că Magheru era sincer și de bună credință, ceea ce se vede din întreaga sa corespondență, foarte copioasă, din aceste zile, cu administratorii județelor, cu comisarii de propagandă, cu ofițerii trupelor dislocate în Oltenia și cu amicii săi. Toată această corespondență ne-a fost păstrată în dosare ținute de Magheru în bună ordine, și cari astăzi se păstrează în colecțiile Academiei Române, de unde au fost extrase, cele mai principale, și inserate în publicațiunea de față.

Despre sentimentele sale de lealitate către Înalta Poartă și despre sincera sa determinare de a-și pune trupele concentrate la dispoziția Turciei, când aceasta s'ar hotărî să declare războiu Rusiei pentru apărarea integrității sale și a drepturilor Principatelor Dunărene, nu se va fi îndoit, probabil, nici Fuad Efendi. Dar acum Rusia era biruitoare la Bosfor, iar Turcia nu numai că nu se putea gândi la războiu cu Rusia, dar primise ca să-i execute toate cererile în privința Principatelor Române.

Nu e de mirare că, drept răspuns la asigurările de lealitate ale lui Magheru, Fuad Efendi răspunde printr'o notă adresată Caimacamului la 21 Septemvrie, în care zice, foarte probabil contra convingerii sale: „Luând știință că un Magheru se află în Valahia-mică, în capul a cinci sau șase sute oameni, am dat îndată porunci trebuingoase ca această adunare de răsvrătire să se risipească numai decât. Spre acest sfârșit generalul de brigadă Ismail Pașa pleacă cu o

divizie din armia împărătească, și am trimis poruncă la o altă divizie să pornească fără zăbavă dela Vidin și să treacă în Valahia-mică, ca să combine operațiile ei cu ale lui Ismail Pașa. Nu am nici o îndoeală că Magheru și ostașii săi se vor grăbi a se risipi și a intra în datoriile lor la apropierea oștirilor împărătești trimise împotriva-le, fără de a fi silite să întrebuițeze puterea; dar trebuie ca partizanii *unei pricină pentru totdeauna pierdute* să se pătrundă bine că nu voiu putea suferi, ca ei să întărate turburări în nici un punct al Principatului, și că viteaza armie împărătească este gata a năvăli ca fulgerul asupra oricărei adunări ar îndrăzni să se formeze ca să turbure liniștea obștei”.

Cu toate acestea Magheru era hotărât a se opune cu armele în mână trupelor turcești trimise contra lui, a rezista cât ar fi putut și pe urmă a se retrage, în caz de nevoie, în Transilvania cu trupe cu tot, a se uni cu Românii Transilvăneni cari se organizau în lagăre contra revoluționarilor unguri și a aștepta acolo desvoltarea evenimentelor. Amenințările lui Fuad nu l-ar fi abătut pe Magheru din această hotărâre. Cu atât mai mult nu, căci spiritul trupelor concentrate sub comanda sa era cât se poate de bun, și toți ardeau de dorul de a lupta pentru libertate. După cum relatează un martor ocular, în seara de 27 Septembrie tabăra lui Magheru din Câmpul lui Traian era în piină mișcare, și toți ostașii se pregăteau ca a doua zi să fie dirigați la diferite puncturi ale țării, pentru a ocupa poziții corespunzătoare, din cari să poată rezista Turcilor ce se așteptau să vină în contra lor. Pe lângă dorobanși și panduri voluntari mai erau în tabără mulțime de țărani din diferite districte, cari veniseră să se informeze, când

va pleca oștirea contra inamicului, pentru ca și ei să se ridice din toate satele și să sprijinească operațiile oștirii.

Atunci interveni însă un eveniment, care schimbă cu totul hotărârea atât de eroică a lui Magheru. După ce primise adresa de protestare a lui contra celor săvârșite de Fuad Efendi în București, Consulul englez Colquhoun trimise la Magheru pe secretarul său Grant cu un răspuns al său, în care îl consilia cu toată insistența să-și disolve tabăra. „Nu pierde o zi”, îi scrisese Colquhoun, „trimite înapoi pe la vetrele lor pe toți oamenii înarmați, și retrage-te, până încă mai este timp, dincolo de frontierele române. Intențiile binevoitoare ale Maiestății Sale Sultanelui pentru țara dumneavoastră îți sunt pe deplin cunoscute. Toți Românii să aibă în aceste intenții o deplină încredere, și prin supunerea lor să dea Suveranului lor o probă de devotamentul lor; dar trimisul său nu poate, nu trebuie să trateze cu oamenii cari au armele în mână”.

După grele sbuciumări, și după un consiliu ținut cu ofițerii săi, Magheru se hotărî în fine să asculte de acest sfat, care îi venia dela un amic încercat al Românilor, și în special al șefilor mișcării revoluționare. În ziua de 28 Septembrie el își disolvă tabăra și trimise trupele concentrate pe la vetrele lor. Această hotărâre a sa Magheru o comunică trupelor concentrate printr'o duioasă proclamație, și în aceeași zi dă o a doua proclamație către popor, vestind că, pentru a nu provoca un războiu inegal cu două mari puteri, care ar putea aduce nenorocire peste țară, depune comanda ce i s'a încredințat și invită pe toți să intre în liniște pe la casele lor. Despre hotărârea sa Magheru înștiință în prima linie pe Colquhoun, al cărui sfat l-a determinat

să o iea. „Am hotărât, Domnul meu”, îi scrie el, „a mă lepăda de comanda oștirilor ce mi-a încredințat nația și aceasta întemeiat pe cele ce-mi scrii și pe cele ce prin graiu îmi arată Secretarul D-tale domnul Grant. Așa dară, fiindcă Exce-lența Sa Fuad Efendi ne încredințează că, după ce se va restatornici vechiul regim, ocupația ră-mânând fără pretext, el va face a se retrage fără zăbavă trupele rusești, și că apoi va cer-ceta și va face dreptate plângerilor române, eu, ca să dau acum o vie dovadă cum că Românul, mai cu seamă în aceste trei luni din urmă, a fost plin de respect și de credință către Inalta Poartă, am invitat pe bravii ostași români a se retrage pe la vetrele lor și pe locuitorii de obște a se liniști și a crede că Poarta nu le va refuza niște drepturi, cari nu vătămă întru nimic pe celelalte nații, ci din potrivă vor face din Români un popor vrednic de prieteșugul lor”.

Magheru înștiință și pe Fuad Efendi, printr'o adresă din aceeași zi, despre disolvarea taberei și retragerea sa dela comanda trupelor ce i-au fost încredințate. El accentuă că face această „spe-rând că Inalta Poartă se va încredința în urmă de credința Românilor și de relele cugete ale Rusiei în pricina Principatelor Danubiene”, și „ca să nu tragă asupra țării urmările cele rele ale unui războiu nepotrivit. El crede cu statornicie că „Inalta Poartă va privi mai de aproape cauza Românilor, care este pivotul chesfiunii Orientului, și că nu va mai voi să se mai împotri-vească a da drepturile unei nații, care încă este hotărâtă a combate în rândurile armatei Subli-mei Porți în contra vrășmașului comun”.

Printr'o adresă către Administratorul de Vâl-cea, Magheru predă acestuia toate armele și mu-niția ce avea în tabără, iar prin alta îi cere pa-

șaporturi pentru sine, ofițerii și oamenii săi de serviciu, cu cari trece apoi în Transilvania la Sibiiu.

Dorobanții și pandurii voluntiri au primit cu multă desamăgire ordinul șefului lor de a se retrage în liniște pe la vetrele lor, și la început nici nu puteau să creadă că nu vor fi conduși în contra inamicului. Dar la insistențele lui Magheru ei s'au supus, s'au împrăștiat în liniște, și nici un exces, nici o turburare nu s'a întâmplat din pricina lor, deși erau mai multe mii, nu vreo 600, cum spunea Fuad Efendi.

[Din publicațiunea Academiei Române: *Anul 1848 în Principatele Române*. București 1910 vol. VI pag. XCVII—CII].

Dr. Ioan Sârbu

1865 — 1922

fost preot în Rudăria-Banat.

Dr. Gheorghe Popoviciu

1862 – 1927

fost protopop în Lugoj și membru al Academiei Române.

LIV.

Ion Sârbu despre Tudora, mama lui Mihai Viteazul

Știm despre ea, că se chema Tudora, nume grecesc Theodora¹⁾, și se odihnește dela 1603 în mânăstirea Cozia, cea restaurată la 1705 de un Cantacuzino. Aci își căutase ea liniștea sufletului încă dela 1599, făcându-se călugăriță, cu numele de Teofana, când viteazul ei fecior trecu Munții, pentru a-i petrece cu rugăciuni înăl'area și cu inima ruptă, încă doi ani de zile, jalnica perire²⁾.

Imprejurarea, că în hrisovul ei de danie cătră mânăstirea Cozia, ca și pe piatra ce-i acopere mormântul (care fu pusă la 1605—6), ea e numită numai „muma răposatului Mihail Voevod” nu și Doamna văduvă a lui Pătrașcu-Vodă, ar putea da pricină de bănuială, că nu a fost Doamnă legiuită. Vorba a fost svârlită încă de unii din oamenii vremii și e crezută de cei mai mulți și astăzi³⁾. Dar numirea ei în acte publice de

1) Vezi documentul din 27 Sept 1597 (7106) în Papiu. *Tesaur I*, 908-9, prin care Mihai-Vodă dăruiește mamei sale câteva sate din Oltenia, cumpărate de el, când era Ban craiovesc

2) Jalnicul ei act de danie către mânăstire, în Papiu. *Tesaur I*, 389-90. A fost tipărit din nou de d-l Onciul în *Convorbiri* (1901). A fost reproduș în parte și de d-l Tocilescu, în studiul *Doamna Stanca* p 5 și urm. Alte întărituri în în Arhiva Statului: Actele mânăstirii Cozia pa h. 24 cl. Iorga în *Convorbiri* 1902, 14°. Și nemuritorul Bălcescu știa de călugăria și locui ei de od.hnă. V. strălucita sa *Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul* (ed. I. de Odobescu 1878) p 344. Despre restaurarea mânăstirii v. inscripția publ în *Marele Dicționar geografic II*, 729 sq.

3) Pentru contemporani v. Szamosközy 94 (deși întunecos): Pentru acum: Iorga, *Istoria lui Mihai V.* în *Convorbiri* 1902 p. 148

„Doamna Tudoara”, cum e unul dela Matei Băsarabă din 1635, afară de cel al fiului ei din 1597⁴⁾), ne îndeamnă a crede, că ea n'a putut fi concubină, cari n'au fost niciodată socotite și numite „Doamne”. Se înțelege, că față de mamele ei fiu, amintirea bărbatului ei domnesc în documente, alături de ea, nici nu ar avea vre-un rost: pomenirea fiului era mai înțeleasă și mai mărită pentru ea și pentru toți urmașii. Apoi, se știe că toate mamele bune țin mai mult la copii decât la bărbați. In sfârșit, sora unui boier de însemnătate Banului Iani, care am văzut că putea fi acelaș cu postelnicul lui Pătrașcu-Vodă, și chiar dacă nu e acelaș, cu anevioie poate fi socotită de țiitoare — acestea sunt mai totdeauna femeii de rând⁵⁾). S'a căutat totuș a se prinde și locul unei Doamne legiuite cu altă femeie, în timpul când Teodora era să capete pe Mihai. Acest punct mai rămâne de cercetat.

O nuntă se face în familia domnească, pe la sfârșitul lui Ianuarie sau în întâia jumătate a lui Fevruarie 1555. Ne vorbesc de ea Brașovenii și Sibienii în socotelile lor, ei cari trimit daruri Voevdoului, Vodesei și la boieri, cu acest prilej. Dar nu se poate hotărî nici a cui e, nici cu cine e. In socotelile Brașovului citim supt 5 Feb. 1555: „Au intrat în oraș solii Voevozilor (ardeleni) trimiși în Țara Românească la nuntă”. Apoi la 6 Febr., că a fost trimis Ioan Tatler în Țara Românească la nunta voevodului și a dus daruri voevodului și nevestei lui, deasemenea și boierilor”. Și, la 16 Febr., se spune, că solii „s'au întors din Țara Românească dela nuntă”⁶⁾). Această nuntă a voevodului (missus ad nuptias Wayvodae) ar pu-

4) Cele citate din *Tesaur* 388-9 și *Arh. St.* Cozia 24,10.

5) Doar numai aceea a lui Radu cel Mare era sora boierului Bogdan. V. *Cronica anonimă* la Domnia lui Radu c. M.

6) Documente XI, Apend. II p. 792.

tea avea și înțelegerea unei nunți în familia Voevodului, cum adeseori se întrebuițează vorba, înțelegere, pe care socotelile Sibiului ne îndeamnă de-a dreptul să i-o dăm. „Ă fost trimis domnul villic la nunta fiicei voevodului Țării Românești” scriu aceste socoteli la 27 Ianuarie. Dar, supț aceeași dată, se zice mai jos: lui Socol Vornicul i s'a dat o cupă, apoi... lui Radu Logofătul, la nunta fetei sale, i s'a trămis o cupă”⁷⁾. N'avem nici un drept să mestecăm fata Logofătului din aceste socoteli, de care nu ni se spune cu cine se mărită — putea și cu Socol, că și el căpătă daruri — cu nunta Voevodului din socotelile brașovene. Ori și cum, cine nu primește spusa hotărâtă de nunta fetei Voevodului — ori cu cine va fi fost — nu poate primi nici spusa aceluiaș scriitor, în acelaș punct, despre nunta fetei lui Radu Logofătul, cu ori cine ar fi fost (căci nu ni se spune cu cine), cu atât mai puțin îi poate da acesteia de mire pe Voevod⁸⁾.

Dar zicând chiar, că nunta din Februarie 1555 a fost într'adevăr a Voevodului și nu a fetei lui, ea putea fi, după veștile ce arătarăm, cu oricine, bunăoară și cu Tudora. Și dacă nu atunci, Tudora tot putea fi Doamnă, cu doi ani în urmă prin o nouă văduvie a Voevodului (care avuse întâia oară de soție pe Voica, și fata acesteia era domnișă Maria), ca să nască pe la sfârșitul anului 1557 sau chiar prin întâiele luni din 1558, pe Mihai care era, la 1601, de 43 de ani⁹⁾. Atunci

7) Ibidem XI p. 865.

8) Aceasta o face d-l. Iorga. întâi în nota cu care însoțește a 1555. la soc. Sibiului p 865 n. r. E vorba nu de nunta un-l fiice a lui Pătrașcu-Vodă, ci de a Domnului Insuș cu fata lui Radu Logofătul V m i sus socoteile Br șovului p 792. Iar al doilea, în prefața vol XI p 8, 21 și 10. Și părerea o păstrează și în *Istoria lui Mihai Bileazul* câtă a apărut în *Conv. Lit.* 1902 V. aici p. 142.

9) Ne-o spune scrisoarea din Jurul portretului făcut de Sadeler, reproduc în fruntea operei lui Bălcescu.

ea ar fi „văduva lui Pătrașcu Vodă”, care pribește, după moartea soțului ei, cu Radu Clucerul și alți boieri în Ardeal, unde o găsim la 1558, când se spune, că a fost trimisă la Săbeș¹⁰⁾. Apoi, pare că era la Sibii și la 1562¹¹⁾, cu toate că dieta din Alba Iulia (ținută la 29 Sept.—4 Oct.) poruncise ieșirea pribegilor din Ardeal, cu pedeapsă pentru cine i-ar mai găzdui la moșiile sale¹²⁾ și acolo sosia hotărât la 30 Iunie 1569, când Alexandru începuse o vânătoare împotriva fruntașilor domniei dinaintea lui¹³⁾.

Că ar fi mamă și lui Vintilă, Voevodul de 4 zile, încă nu sunt semne, și nu s'ar putea zice nici aceea, că ar fi făcut ea pe Petru Cercel: Iani Banul îl află vrednic de moarte; poate că un unchiu n'ar fi făcut aceasta. Cu toate că știm, că la acest frate ținea mult Mihai, aducându-i lângă sine copilul¹⁴⁾.

Din toate câte arătarăm se vede, că muma lui Mihai putea fi sora lui Iane și putea fi Doamna legitimă a lui Pătrașcu-Vodă. Putem dar crede spusă Marelui Logotăt sau Cancelar al Domnului, care scrie supt och'i lui, că așa a fost.

Din Istoria lui Mihai-Vodă Viteazul Domnului
Țării Românești I. București 1904 pag. 55-85]

10) *Documente XI*, 870, 20 Aug 1558

11) *Ibidem* 875, 30 Oct. 1562

12) *Mon. com. Tans.* II. 107-8.

13) *Doc. XI* prefata p. 21.

14) Ciro Spontoni, *Historia dela Transilvania*. Veneția 1638 p. 172 cf. Iorga în *Convorbiri* 1902 p. 136

Ion Sârbu: Descrierea geografică și istorico-politică a Transilvaniei

„Transilvanie! Transilvanie! Țară a munților păduroși, Țară de peste pădure, Țară de peste munți! Țară plină de atâtea daruri dumnezeiești! Pământ roditor, păduri cu tot felul de lemne și fiare sălbatice, munți ce ascund bogății de aur, de sare și de cărbuni, munți ce și-au deschis sânul să verse râuri binecuvântate peste văile și câmpiile tale! Țară întinsă! Hotarele tale ajung până unde se sfârșesc poalele dealurilor, copiii munților ce te înconjoară. Țară frumoasă, tu toate le ai, ca să poți fi fericită... Și totuși ce gemete înfundate se ridică prin văzduhul tău și se răsfire departe peste hotarele tale! Câmpia dela Apus și câmpia dela Răsărit—Miazăzi sunt cutremurate de suspinele tale. Par'că Țările acestea n'ar avea inimă. Par'că tu ai fi inima amândurora. Două puteri de stat se frământă în toată ființa lor de grija ta. Una de durere, alta de ciudă și de necaz; una de nădejde, alta care te ține în ghiare, îngrozită de frica viitorului tău. Una are credința nebună, că numai așa te va putea stăpâni până la sfârșit, cum te stăpânește de 900 de ani, dacă fiii ce-ți scormonesc brazda, ce-ți pășunesc livezile, poienile și coastele cu turmele lor, dacă fiii ce scot măruntaiele scumpe

ale munților tăi, de 1800 de ani, dacă acești fii ai tăi își vor pierde limba ale cărei sunete dulci și așezare nedefinită a vorbelor le-au adus pe buze deodată cu armele Romei biruitoare. Ceaia-tă nu are altceva comun cu tine decât sufletul copiilor de supt oblăduirea ei, care este tot una cu sufletul copiilor tăi, nimic altă decât dragostea, ce a sădit-o Dumnezeu în inimile celor născuți dintr'o mamă, dragoste care e cu atât mai ferbinte, cu cât copiii sunt mai bine crescuți. Atâta că această putere, cea dela Răsărit-Miazăzi, trebuie să se simtă datoare a nu lăsa pe copiii aceleiași mame să fie striviți undeva. Și nu dragostea singură, chiar trebuința ei de viață, ar cere să caute ca frații supușilor săi să nu piară niciunde. Dar, în casa altuia nu ai drept să te amesteci — așa zic astăzi cârmuitorii de țări. Și totuș ei s'apucară să facă rând în Turcia! Și totuș încă de mult auzit-am pe Ion Brătianu, ministrul cel mare, zicând: nu pot suferi ca pe sora mea s'o bată cumnatul și eu să stau cu mâinile în sân. Pentru aceasta, Transilvanie mândră, durerile tale umplu de tristețe, crăimea vecină Iacă de ce suferințele nădușite ca și vaetele adânci ale fiilor și fetelor tale strâng pumnul fraților liberi și închid bucuria surorilor de peste hotar — căci trebuie să rabde tăcând — știe Dumnezeu până când... Iată de ce crăimea stăpână atâta te-ar strânge în brațe de să-ți iasă și sufletul! Ea se sbate ca omul fără nădejde, căci duce luptă cu firea... Dar tu, Țară a neamului, mângăie-te, ai credință, e vremea aproape să și se sfârșească tot chinul! Când prea e încrunțat Așfințitul, răsare soarele în geană și atunci — atunci urmează furtună curățitoare!... Ori va porunci Dumnezeu vânturilor și vijeliei să stea? Ori ne va trimite El, Bunul pe Împăciuitorul, să

prindă de mâni Nedreptatea, punând pe tot natul la locul ce lui se cuvine?

Chinuitorii tăi, Transilvanie tristă, necinsteau acum 307 ani numele Impăratului dela Viena. Ei se smulgeau din puterea stăpânului lor după drept și-și întindeau mâinile cătră împărăția păgână. Atunci Mihai Vodă, domn fără păreche în trecut, se rugă de împăratul, să nu poarte rușinea, să nu ierte ocară. El avea drept și datorie s'o facă. Slujise creștinătății, slujise împărăției, purtând război minunat cu păgânii. Și iată că domnii tăi, Ardeal prețios, erau să-i taie legătura cu Praga, unde ședea împăratul atunci. Asta el nu putea să o rabde. Dar Rudolf II fu blând cu vătămătorii și prea îndelung răbdător cătră ei. Și apoi el avu nenorocul s'asculte de sfetnici prea mici pentru timpul cel mare și să pună la locul cel bun un general rău, cu sufletul negru, urmărind ale sale măriri. Și blândeța aceasta și șovăirea de sus și strămbătatea și necredința stăpânitorilor tăi mici de jos și trufia lor și duhul lor de asuprire cătră Vecinul Român și trebuința acestuia de viață nouă pentru neamul său aveau să-ți aducă, Transilvanie scumpă, fulger și trăsnet dela Răsărit și apoi potop de neazuri dela Apus. Și târguiala cu ei și bănuelile lor și ale sfetnicilor împărătești și ura generalului și sălbatecu-i dor de a fi singur, de nime umbrît și stăpânitor pe rodul muncii altuia, puseră capul Domnului mare care a văzut printre veacuri. Și de păcatul de atunci tu suferi și astăzi... dar tu prinde inimă și nu lăsa mâhnirea să te cutroapă. E un împărat puternic și iubitor de dreptate la Apus și un mare Crai luminat privește la tine cu drag dinspre Răsărit. Și se spune, se pare, se vede că-s prietini. Și împăratul știe că poporul tău, adevăratul tău popor i-a fost în veci cu cre-

dință și pricepe că dela dânsul așteaptă să-i facă rândul dreptății. Și Craiul dela hotar își iubește poporul. Și atâtea pășanii din vremuri ce se urmară nu pot să nu deschidă odată mari ochii datori să-și vadă în suflet și la fapte bune și drepte să îndemne. Dar pășaniile moșilor trebuesc cunoscute după adevăr. La această cercetare ne întoarcem”.

□in *Istoria lui Mihai-Voda Viteazul*, vol. II, Buc. 1907 partea 1, pag. 251-3.

LV.

George Popoviciu despre domnia lui Ohtum lângă Mureș.

Glad și urmașii lui rămaseră în stăpânirea Banatului până la S. Ștefan, când domnea Achtum (Actum, Ohtum, Optum, Achtun, Ajtony)¹). Fragmentul din actele S. Gerard sună: „Pe timpurile acelea era în cetatea Maresiana un principe foarte puternic, anume Optum (Achtum), carele se botezase în cetatea Vidin după ritul Grecilor. Acesta se lăuda prea mult cu virtutea și puterea sa, iară pe regele Ștefan nu-l respecta de loc, încrezându-se în mulțimea militarilor și a nobililor săi peste cari era domn; avea și o mulțime nenumărată de cai neînfrânași, afară de cei ce îi țineau păstorii de pază în casele lor, și vite nemărginit de multe, cari toate se aflau sub păstorii lui, și afară de acestea multe posesiuni și curți și își înfinsese puterea peste sarea regelui care venia pe Mureș, și așezase veghietori și vameși în toate porturile aceluia râu până la Tisa, și supusese toate lucrurile la tribut. *Cu binecuvântarea episcopilor greci construisă în ce-*

1) Festi op. cit. p. 13 și 381; Szentklárai I. op. cit. p. 87; P. Ilarian op. cit. p. 14; Magazinul istoric tom. I, pag. 31-35; P. Maior op. cit. p. 126 și 146. 148; Dr. Dim. Onciul l. c. p. 132; Car. Iides op. cit. 251-254; Maniu l. c. p. 505; P. Dragalină l. c. p. 21; Hunfaloy l. c. p. 205; Tincu Velea op. cit. p. 14 sequ; A. Viad op. cit. p. 114; A magyar wemzet története, op. cit. t. I. p. 277-279. La pagina din urmă zice: „Birtokában Csanádon volt valószínűleg a görögöknek magyarországi püspöksége. Ennek a Gyulának egy ivadéka meg tagadta az engedelmességét; legyőzetése egyuttal, a nyugoti egyháznak volt diadale a keleti fölött”.

tatea Mureșiană o mănăstire închinată S. Ioan Botezătorul, și așezase într'ânsa un egumen cu călugări de ritul grecesc. Sub potestatea lui era țara dela râul Criș până lângă Transilvania și până la Vidin și Severin, din care cauză întrecă pe rege cu mulțimea armașilor și în loc de a-l respecta îl disprețuia. El avea un militar foarte stimat, anume Cinad, pe care îl făcuse ofițer peste ceilalți. Acesta fu acuzat la dânu cu o vină foarte grea, pentru care voi să-l peardă. Dară Cinad înțelese intențiunea domnului său, și căutând ocașiune fugi pe ascuns și se duse la regele. Regele convertindu-l la legea creștină (catholică), îl boteza și după ce află dela dânsul toate secretele domnului său, chemă pe nobili și zise: „Plecați în contra lui Optum, inamicului meu și luați țara lui”. Cu aceste vorbe încercă și mai mult pe Cinad, ca să vadă până unde se extinde credința lui; Cinad se bucură foarte, când auzi aceasta. Atunci regele adăuce: alegeți-vă un om, care să vă fie general în acest război. Nobilii răspunseră, că nu pot să afle altul mai bun ca pe Cinad, și îl aleseră sie-și general. După aceea adunând oaste, eșiră toți la rezel și trecând Tisa începură a se bate cu Optum. Bătălia și sunetul armelor fură mari și războiul armelor ținu până la miază-zi și căzură mulți și de o parte, și de alta; oastea lui Cinad luă fuga și se ascunse în tufele Cuchineri și în Seureg și în toată Canisia până la Tisa. Cinad se retrase în acea noapte și puse castrele lângă un munte, care s'a numit apoi leu (oroszlan); iară Optum își puse castrele în câmpul Nagenz. Cinad veghia în acea noapte și ruga pe Sf. martir Georgiu, ca să-i mijlocească ajutor dela Domnul ceriului, și-i promise, că dacă va învinge pe inamic, va închina în numele lui o mănăstire în acel loc, în care a înge-

nunchiat rugându-se... Și în aceea noapte se loviră cu oastea lui Optum, ce zăcea în câmp, dar aceasta defete dosul și fuga, iară Optum se ucise în locul bătăliei de oastea lui Cinad, care luând capul lui îl trimise la rege; ostașii se încercară de pradă și se umplură de bucurie, pentrucă a căzut inamicul regelui; iar corpurile creștinilor, cari căzuseră în bătălie, le luară și le duseră la Murășiana și le îngropară în mânăstirea S. Ioan Botezătorul în cimitirul Grecilor, fiind că pe timpurile acelea nu era altă mânăstire în țara aceea. Călugării acelei mânăstiri aveau a treia parte din veniturile acelei cetăți; Cinad nu-i depărta din acel loc ci-i lăsă să rămână tot în aceea stare, în care s'au aflat până atunci" ²⁾).

Astfel se curmă domnia și viața lui Optum. Acest eveniment stă în legătură cu alte constelațiuni externe. La Constantinopol se ridică prestigiul imperiului roman de răsărit, prin domnia unor împărași înțelepți și viteii. Cam deodată cu căderea Temișanei, prin Vasile II Bulgaroctonul la 1018, cade și imperiul bulgaro-român în dreapta Dunării, între aceste țări sustau legături străvechi. După Optum ar fi urmat ca comite sau ban Cinad, cu un teritoriu mai puțin autonom, o demnitate de baron al țării de aceeași categorie cu a domnilor sau voevozilor din Ardeal ³⁾.

Intâlnirea oștilor conduse de Cinad contra lui Optum s'ar fi petrecut lângă Harangod (Áranyka). Cinad ar fi trecut Tisa pela Canija, (Rév-Kanizsa). Castele erau așezate dincolo de Oroszlanos, între Cianadul și Pardaniul de azi. Ambele armate constau mai mult din călăreți. De aceea și Op-

2) Acta G. Gerhardi Episcopi Chanadiensis, opera Ignatii c. de Battyan Eppi Traniae. A Caroli hae 1790 la Timișana l. c. p. 36-39. Szentkláray op. cit. 87-88 și 92-94; Xenopol t. cit. p. 469-470; P. Dragalină l. c. p. 22-23.

3) Szentkláray np. cit. p. 91; Timișana l. c. p. 40; Dt. Dim. Onciul l. c. p. 17; Pesty op. cit. p. 384.

tum a eșit la câmpie cu oastea sa din Mureșana. Primul atac terminat cu înfrângerea lui Cianad, s'a petrecut cam pela O-Besenyő de azi. Strămtorat de Cianad se retrage, cam la 2 mile depărtare către Oroszlanos, și își așează castrul pe o culme. Prin atacul nocturn surprinde și aduce în disordine oastea lui Optum și prin învâlmășeala produsă o înfrânge și fugărește, mai vârtos după ce Optum își pierde viața⁴). Așa s'a stins total aproape principatul timișan pomenit și în tradiții populare, și care a susținut lungă vreme în demendență și legătură cu imperiul româno-bulgar din dreapta Dunărei, mai apoi o vreme în stare de vasalitate sub urmașii lui Arpad. Banatul de mai apoi este o pa'idă continuare a organizației de odinicară. Înfrângerea politică a promovat și interesele catolicismului și clerul catolic începu a persecuta pe cel oriental. Mănăstirea orientală fu strămutată din Cianad la Krassova⁵). Românii din Bănat aparțineau pe acest timp metropolitului din Vidin⁶).

Încercările de încreștinare asupra Maghiarilor, s'au făcut la început mai cu efect din părțile răsăritene, decât apusene. Splendoarea curții imperiale din răsărit favoriza aceste tendințe, și raportul ostil al Maghiarilor față de regii saxoni, încă le promova. Dar mai puternic influința, raportul viu cu neamurile încreștinate și cari gravitau spre răsărit. Motive politice de prima ordine au decis ulterior alăturarea Maghiarilor la apus⁷).

Din *Istoria Românilor Bănățeni*, Lugoj, 1904 pag. 113-116.

4) Szentkláray I op. cit. p. 92-91; Griselini l. c. p. 16; L. Bohm l. c. p. 25-25; I. H. Schwickler op. cit. p. 38-39; Tr. Laurian op. cit. 194; G. Enăcean l. c. p. 124-25.

5) L. H. Schwicker op. cit. p. 40.

6) Pestl op. cit. p. 340.

7) A magyar nemzet története op. cit. t. I pag. 204 sequ.

G. Popovici a scris o monografie și despre *Unitatea R-ilor* din Transilv. cu bis. romano-catolică sub Imp. Leopold I. Caransebeș 1901.

LVI.

Matei Voileanu despre starea arhivei
consistorului din Sibiu și despre ne-
cesitatea de a strânge acte privitoare
la istoria bisericească.

În crâncenul războiu din anul 1848 strada Cisnădiei, (azi: Regina Maria), în care se afla reședința episcopiei noastre cu archiva și cancelaria, era plină de acte și de hârtii împrăștiate, pe cari le resfira vântul în toate părțile.

S'a devastat atunci întreaga arhivă consistorială și prin aceasta s'a nimiciv isvorul cel mai autentic, din care am fi putut scrie istoria bisericeii noastre până la anul 1848.

Ă luat cine ce a vrut, și a ars cine ce a voit.

Incidental am mai dat ici-colea de unele acte originale, din cari am putut schița unele momente din istoria bisericeii noastre.

Este posibil să mai dăm ici-colea încă de unele și de altele, cari să ne lumineze în unele afaceri de mai puțină importanță, dară ca să reconstruim pe bază de documente autentice viața internă a bisericeii noastre, aceasta nu ne va mai fi cu puțință.

Documentele, cari le-am tran-cris și le public în broșura aceasta, ne arată unele momente din viața bisericeii noastre între anii 1780—1787.

Manuscriptul acesta numai din întâmplare a

venit în mâinile mele, precum numai din întâmplare a căzut în mâinele mele originalul protocolului despre vizitațiunea canonică, pe care o a făcut în biserica noastră fostul episcop Gedeon Nichitici în anii 1787—1788, pe care l-am transcris, și l-am dat spre publicare la opul publicat de Prea-cuvioșia Sa Părintele archimandrit vicariu arhiepiscopesc Dr. Ilarion Pușcariu: Document pentru limbă și istorie, Tomul I, pag. 83—154.

Din incidentul apelului făcut de mine în calendarul tipografiei noastre archidieceșane de a aduna preoșimea și învățătorimea noastră colindele și poesiile religioase la diferite sărbători, și de a mi le trimite mie cu scopul de a le publica și a le conserva astfel, parohul nostru din Hendorf, Nicolau Dobre, mi-a trimis și un fragment din un protocol, pe care l-a moștenit dela un strămoș al său, Ilie Medrea, care a fost protopresbiter paroch mai întâiu în Hendorf, apoi în Sighișoara.

În chipul acesta am ajuns eu în posesiunea actelor, cari ne arată unele momente din viața bisericeii noastre între anii 1780—1787.

Din protocolul original, care mi s'a trimis, lipsesc unele foi la mijloc, și mai multe la sfârșit, pe cari de bună seamă s'au aflat însemnate lucruri de importanță pentru noi, cei ce azi ne ocupăm cu adunarea de documente, pe baza căroră apoi autentic să se scrie istoria bisericeii noastre între anii 1700—1848.

Este nestrămutată credința mea, că acte de natura protocolului, care peste 100 de ani s'a păstrat în familia fostului protopop al Sighișoarei, al căror loc natural era archiva protopresbiterală, zic, asemenea acte fragmentare se vor mai fi păstrând și în alte locuri, și incidental de

bună seamă și ele vor eși la iveală.

Vom aduna deci asemenea acte fragmentare, le vom păstra pentru posteritate ca pietrii scumpe, ca din acelea apoi la timpul său și între condițiuni mai favorabile următorii noștri să reconstruească frumosul edificiu al bisericii noastre trecute prin multe furtuni și încercări.

Este o modestă, prea modestă părțică, cu care contribuesc eu prin publicarea acestora la luminarea diferitelor faze, prin cari a trecut istoria bisericii noastre.

Trebue să fim pătrunși toți de năzuința, de a lucra cu inimă curată și desinteresat fiecare în cercul, unde este pus și cu mijloacele, cari îi stau la dispozițiune.

La locul acesta voiesc să fie constatat, că la noi pe terenul istoriei bisericești s'a lucrat până acum foarte pușin.

În special s'a lucrat de tot pușin în ce privește viața internă a bisericii în veacul al 18-lea, dela actul unirei până la alegerea primului episcop din neamul nostru.

Chiar și pușinele încercări de a lumina unele chestiuni din timpul episcopului de pioasă memorie Vasiliu Moșă, în lipsă de acte autentice, sunt luate din auzite, din tradițiune, din care pricină noi nu ne mirăm, dacă ici coala unele afirmațiuni mai cutezate, sunt controversate.

Direcțiunea luată mai în timpul din urmă în istoriografia noastră, de a trage la îndoală existența mitropoliei ortodoxe române aici în Ardeal, și cea a episcopiiilor sufragane, direcțiunea aceasta, care rupe cu tot trecutul nostru, care răstoarnă tot ce s'a lucrat până acum pe acest teren, nouă ni se pare a fi mai mult o încercare cutezată și tendențioasă, care are timbrul năsuin-

ței de a produce ceva nou, senzațional, ceea ce în chestiuni istorice nu poate avea loc.

Năzuința aceasta poate avea și efect rău, căci vor fi și de aceia, cari vor crede, că noi am trăit aici fără de nici o organizare ierarhică, fără de nici o legătură cu celelalte biserici surori, de bună seamă va avea însă efect bun, că asemenea porniri vor fi combătute, și chestiunea controversată se va lumina pe femeiiul isvoarelor autentice.

Revenind acuma la actele publicate în această broșură, trebuie să dăm mulțămită lui Dumnezeu, că ele s'au conservat până acuma.

Despre viața internă a bisericii noastre ortodoxe române din Ardeal între anii 1780—1787, noi până acum am știut foarte puțin.

În special am știut puțin despre viața bisericii noastre până la venirea episcopului de nație sârbească Ghedeon Nichitici.

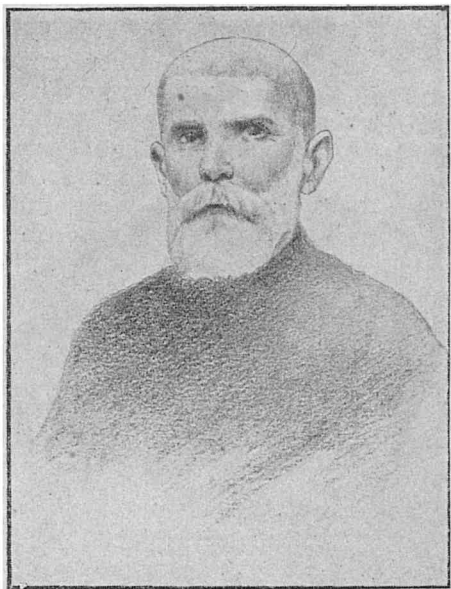
Din actele publicate aici însă vedem, că între anii 1780—1784 biserica noastră era condusă de consistoriu, în frunte cu vicariul neuniților Ioan Popovici — după cum se subscrie dânsul, — care avea reședința sa în Hondol.

Vedem că îndată ce se suie pe tronul Habsburgilor luminatul împărat Iosif II, se începe și reorganizarea bisericii noastre ortodoxe române din Ardeal.

Se dispune introducerea unui protocol, în care să fie introduse ordonanțele guvernului.

Între ordonanțele guvernamentale bate la ochi numărul cel mare al aceloră, cari au de scop promovarea unirei între Români, și de aceste sunt arătate în intervalul de 4 ani 12 ordonanțe guvernamentale, care se comunică clerului cu strictă poruncă de a se conforma sub grea răspundere.

De interes deosebit este ordonanța, care are

Matei Voileanu

1852 — 1933

fost asesor consistorial în Sibiu.

Dr. Ioan Meșotă

1837 — 1878

fost director al liceului A. Șaguna din Brașov.

de scop facerea unei conscripțiuni a clerului român greco-oriental din Transilvania în anul 1782.

Vicariul de atunci dă aspru ordin, ca acea conscripțiune să se facă după protopresbiterate, să se însemneze numele fiecărui paroh, conscripțiunea astfel făcută să se trimită consistoriului, ca el să o promoveze la guvern.

Conscripțiunea aceasta nu s'a conservat în arhiva consistoriului nostru, căci aceea a fost devastată total în anul mântuirii 1848, ea însă s'a conservat de bună seamă în arhiva guvernului.

Conscripțiunea aceasta dacă se va afla și publică, va vărsa lumină în multe chestiuni până acuma controversate.

În mod liniștitor a trebuit să influențeze ordonanța guvernamentală din Maiu 1781, care ținea la stabilitatea în ce privește luarea bisericilor dela biserica noastră și lăsarea credincioșilor noștri fără casa lui Dumnezeu. Fără știrea împărăției nu se mai poate lua nici o biserică dela nici o lege.

Cu tradiționala alipire de dinastie și de casa domnitoare a depus preoțimea noastră jurământul de fidelitate împăratului Iosif al II-lea.

[Din introducerea broșurii *Momente din viața bisericească a Romanilor ortodocși din Transilvania 1780-1787*, Sibiu 1902 pag. 3-6].

LVII

Ioan Bogdan: Patru documente dela Mihai Viteazul ca domn al Țării Românești, al Ardealului și al Moldovei.

Domnia lui Mihai Viteazul în țara românească se înfățișează, pentru istoricul care caută să pătrundă transformările interne ce s'au petrecut în timpul lui, supț două aspecte cu totul diferite; unul e strălucirea din afară: succesele mari militare și politice, pe cât de orbitoare, pe atât de efemere; altul e decăderea din lăuntru: istovirea țării și sărăcirea proprietății mici.

O urmare inevitabilă a acesteia a fost îmbogățirea și înputernicirea clasei boerești, împilarea din ce în ce mai apăsătoare a țărănimii.

Convingerea aceasta ne-o formăm cu atât mai mult, cu cât cunoaștem mai bine documentele interne din vremea lui Mihai. Publicate sunt foarte puține; ele se reduc aproape toate la cele citate de A. D. Xenopol, în volumul III din Istoria Românilor, p. 404 și urm. Și, cu toate acestea, ni s'au păstrat foarte multe, care ar merita să fie adunate și publicate la un loc; căci, dacă politica externă a lui Mihai Viteazul ne este cunoscută în cele mai mici amănunte, dacă cariera lui militară și politică poate fi urmărită, aproape zi cu zi, grație materialului de informații extraordinar de bogate ce ni-l oferă co-

lecțiunile noastre și cele unghurești,—asupra politicei lui interne, d. p. asupra rolului ce l-au jucat în țară boerii și asupra stării economice generale, istoricul cel mai competent al marelui nostru erou, d-l N. Iorga, n'a putut să spună la 1900 *) de cât câteva șire.

Ocupându-mă, în timpul din urmă, cu adunarea unor materiale pentru istoria proprietății în Țara Românească, am dat de arhivele statului de cele patru documente ale lui Mihai Viteazul, pe care le comunic în acest articol; toate se rapoartă la istoria proprietății țărănești; al patrulea ne relevă și un moment memorabil din viața gloriosului și nefericitului nostru domn. Toate patru sunt din anul 1600, anul mării și căderii lui. Cel dintâi e dat din Belgrad, la 25 Martie, cinci luni după cucerirea Ardealului, pe care Mihai îl stăpânea, față de împărat, ca consilier al maiestății sale imperiale și regale, ca locotenent al Transilvaniei și comandant-general al trupelor din Transilvania și părțile anexe ei, față de țara lui de baștină însă, ca „voevod și domn a toată țara Ardealului”; al doilea e dat din Iași, la 1 Iunie, ziua intrării lui în acest oraș, ca „domn a toată Țara Românească și al țării Moldovei”, ai cărei boieri i se închinaseră în aceeași zi; al treilea e dat din Belgrad, la 6 Iulie, câteva zile după ce Mihai, întors din Moldova, intrase a doua oară în capitala Transilvaniei, în „cetatea sa de scaun”, ca „domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată țara Moldovei”; al patrulea e dat la „Gura Teleajenului în 26 Sept. (= 8 Oct. st. n.), în ajunul luptei de la Bucov, ce era să-l răstoarne pentru totdeauna din mărirea la care se ridicase; el se

*) Scurtă istorie a lui Mihai Viteazul. București 1900. — Cf. Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc București 1901.

numește încă „voevod și domn a toată Țara Românească, al Ardealului și al țării Moldovei”; peste curând însă avea să fie fugăr din țara lui, cerșetor umilit la Curtea lui Rudolf, servitor credincios al celui ce era să-l trădeze și să-l piarză.

Dintre documentele cunoscute până acum, acestea sunt cele mai importante, ca fiind date de Mihai în calitate de domn al celor trei țări: Muntenia, Moldova și Ardealul. Ele sunt dovada cea mai evidentă că, în sufletul lui și în fața țării sale, Mihai Viteazul se considera, după cucerirea Ardealului, ca domn al acestei țări, ca stăpân al ei „iure belli”. Consilierii săi unguri Napragy, Székely și Kornis, cari aveau să-l trădeze unul după altul, sânt citați ca martori în actele de la Belgrad. Bănuețele ce aceștia inspirau trimișilor împăratului, că Mihai vrea să păstreze pentru sine Ardealul, erau dar întemeiate. Natură expansivă și puțin prevăzătoare, Mihai nu putu să-și ascundă intențiile sale; el le dădu chiar pe față în cererile adresate împăratului, prin Iulie 1600, între care primul loc îl ocupa aceasta: Ardealul, Moldova și Țara Românească să fie date pentru totdeauna lui și fiului său, la care comisarii imperiali răspund cu un categoric „nu se poate”. Mai târziu, când Mihai a retractat aceste pretenții și s'a declarat mulțumit cu titlul de „gubernator” în numele împăratului, el n'a mai fost crezut, și aceasta a fost, prin unelțirile organelor subalterne ale împăratului, una din cauzele peirii lui: Curtea a aprobat apoi în mod tacit omorârea lui.

Dacă însă în fruntea documentelor ce publicăm mai la vale stă cel mai strălucit titlu ce l-a purtat vreodată un domn român, cuprinsul ne arată sărăcia ce se ascundea în țară supt

această strălucire externă, din nefericire atât de efemeră.

Știm și putem afirma astăzi, întemeiați pe o sumă de documente, ce numai în mică parte sânt publicate, că decăderea proprietății mici în Țara Românească a mers cu pași repezi în vremea lui Mihai Viteazul. Ea începuse, incontestabil, de mai 'nainte și crescuse odată cu creșterea birurilor, pe care domnii trebuiau să le pue pe țară, ca să poată satisface cererile nesățioase ale Turcilor în bani și prestațiuni. În anii de foamete și de răzmiriți, în timpuri de războiu și de pradă, când câmpurile rămăneau nearate sau bucatele neculese, sau când furia năvălitorilor turci și tătari ardea totul, țăranii, ca să-și fie traiul și să-și plătească birul, trebuiau să se împrumute dela boieri sau mănăstiri, sau să-și vândă proprietățile și capul; când nu le vindeau de bună voe și nu-și plăteau birul, domnul le confisca pe seama lui. Prin aceste vânzări și confiscări, țăranii proprietari, ce se numeau „meghiași, moșneni, cneji sau judeci”, își schimbau condiția lor de „oameni slobozi și cu moșii” în cea de oameni supuși, alipiți pământului, pe care nu puteau să-l mai părăsească fără voea proprietarului, în așa zișii „vecini sau rumâni”. Când se vindeau domnului, ei deveneau „vecini domnești, vecini pe sama domnească”, când se vindeau boierilor, ei deveneau vecini boierești; de multe ori se vindeau mănăstirilor sau meghiașilor mai cu stare din satele lor. Vecinia sau rumânia era veche în țara românească; ca și iobăgia în Ardeal, ea exista de sigur în sec. 15, dar era foarte restrânsă; ea se întinde mai mult deabia în sec. 16 și capătă o consfințire oficială prin „așezământul” sau „legătura” lui Mihai Viteazul, decretată, pare-se, în întâiu ori

al doilea an de domnie. Afară de documentele interne posteroare ce pomenesc despre ea, un articol din tratatul lui Sigismund Băthory cu țara Românească din 20 Maiu 1595 (introdus și în tratatul cu Moldova din 3 Iunie acelaș an), nu lasă nici o îndoială asupra acestui lucru: „coloni et jobbagiones (boeronum et) qui ex bonis et iuribus eorundem possessionariis in bona aliena clam se contulerint, illico restituantur” (colonii și iobații boerilor și ceice din moșiile și drepturile acestora de stăpânire au fugit în ascuns pe moșii străine, să fie trimiși înapoi de unde au fugit). Era și în interesul domnului și în al boerilor, să se consfințească acest așezământ. Țăranii fugeau de pe moșiile lor și ale boerilor, ca să scape de biruri și de munci: boierii pierdeau brațele de muncă, iar domnul pierdea cîsla. Inconvenientul acestor pierderi nu s'a simțit poate nici odată mai bine decât sub Mihai, când el, fiind vecinic în războaie, avea vecinic nevoie de bani, iar boieri ce trebuiau să-l urmeze nu puteau să-și vadă de moșiile lor. Iată de ce vânzările de sate megieșești, care încep a se pomeni în documente din vremea lui Mihnea Turcitul, se înmulțesc deodată în timpul lui Mihai Viteazul așa de tare, încât sunt rare documentele din vremea acestui domn care să aibă de subiect altceva decât vânzări de moșneni.

Cei mai aprigi cumpărători au fost însuși Mihai Vodă și boierii săi de frunte. *Numai în județul Romanați a cumpărat Mihai Viteazul pe când era încă boier, între anii 1577—1591, douăzeci și trei de sate de la meghiași pe care și le confirmă el însuși, după ce și le-a hotărnicit, printr'un chrisov din 6 Sept. 1598, în care se înșiră numele tuturor moșnenilor ce și-au*

vândut satele; acestea din urmă sunt: Fărcașul, Slăvenii, Gostavățul, Băbiciul, Scărișoara, Rusineștii, *Siliștea*, *Cârcești* lui Danciul, Celianii, Tiha Plăvicenii, *Seliștioara*, Vișina, Crușovul, Studina mare, Studinița, Frăsinetul de jos și de sus, Vlădila (în orig. Vlădălov), Deveselul, Reade, Comanca și unul al cărui nume a rămas netrecut în document.

[Din volumul *Prinos lui D. A. Sturza*. București 1903 pagina 149—155].

LVIII.

Ioan Meșotă despre sfârșitul războaielor lui Traian cu Dacii *)

Împăratul Traian, după ce s'a finit menționatul pod dela T.-Severin în primăvara anului 106 d. Cr., a trecut Dunărea, a mers cu armata pe țărmurile Alutei în sus până la poalele Carpaților, cari despart România de Transilvania, fără să întâlnească vre-un inamic. Decebal firește nu era nici decum aplecat a eși din munți la șes, de oarece se aflau în apropierea lui două legiuni romane, care i-ar fi tăiat drumul de a se mai întoarce în munți; pe lângă aceasta el făcuse și trista experiență, că soldații săi, deși foarte bravi, nu pot rezista Romanilor în luptă regulată.

Cu atât mai lesne se putea el apăra în strâmtorile, care formează intrarea în Transilvania și în munții de prin pregiur prevăzuți și cu fortărețe artificioase. De aceea Traian în expedițiunea aceasta a întrebuițat mai mult circumspecțiune decât zel.

Cea mai mare și mai sângeroasă luptă a trebuit să se întâmple înaintea strâmtorii Turnului Roșu, căci columna lui Traian reprezintă, cum

*) Acest fragment, al cărui loc potrivit ar fi fost înainte de «*Luptele culturale ale Românilor*» și *Martiriul Metropolitului Sava Brâncoveanu* de J. Lapedatu (1874), a rămas la sfârșitul volumului din cauză că neputând afla în bibliotecile din Cluj Anuarul liceului român din Brașov (1863), în care a fost publicat, editorul a făcut apel la bunăvoința d-lui director J. Moșoiu, cărui a fi exprimat mulțumiri pentru copia trimisă.

se aduc jertfele îndatinat înainte de începerea unei bătălii, cum fine împăratul alocuşiune către soldaşi şi cum aceştia trec peste un rîu, care aci nu poate să fie altul decât Aluta. După ce se resping Dacii din această îngustime, Romanii răsbesc în lăuntru Transilvaniei, însă aci trebuie să cucerească fortăreţele una după alta cu asalt. Columna ne represintă mai multe scene, în care Romanii atacă o fortăreaţă sau alta, iară Dacii o apără cu cea mai mare energie. Tot din aceasta se vede, cum soldaţii daci din ura cea mare cătră Romani, predau, când văd că nu mai este nici o scăpare, focului averile şi bunurile, cum omoară ei înşişi cu mânilor pe bătrânii neputincioşi, pe femei şi copii, ca să nu devină sclavi, cum părăsesc locurile obsedate. De aceea nu se cerea de la Romani atât o mulţime mare, ci mai mult o bărbăţie, îndrăzneală şi circumspecţiune deosebită a deosebiţilor conducători şi a fiecărui soldat, ceace însă nici n'a lipsit nici din partea lui Traian nici din partea legionarilor, cum ne spune şi Dione. Aşa dară o bătălie generală mai mare nu s'a comis în expediţiunea aceasta, ci tot în acelaşi timp se luptau în mai multe locuri. Dară cu încetul, cu încetul fortăreţele inimice fură cucerite de Romani şi rămăşişele armatei dacice se retraseră în munţii nordici ai Daciei. Acuma Decebal trimise legaşi la Traian, ca să ceară pace, însă cererea nu-i-se împlineşte. De aceea Dacii se mai reculeg încă odată şi se încearcă să recucerească unele din fortăreţele ocupate de Romani, dară nu le succede. Infine se cucereşte şi capitala lui Decebal, care nu poate să fie Sarmizegetuza, deoarece această cetate fusese ocupată de Romani încă în expediţiunea primă. Dione nu ne spune numele acestei capitale a Dacilor, ci zice numai că se spală din rîul

Sergetia. Inșă cărui rîu de astăzi corespunde această Sergetia? Rîului numit astăzi Strei nu poate corespunde, fiindcă acesta curge pe lângă vechea Sarmizegetuză; dară n'ar putea să fie Giul, care curge prin valea Vulcanului în România și se varsă în Dunăre.

După ce dară Traian a cucerit și a doua capitală a Daciei și a supus mai toată țara, Decebal văzându-și averile sale, care le ascunsese în albia rîului Sergetia, descoperite, ca unul, care era în stare să sufere ori ce lovitură de soartă, dară numai sclăvia nu, se sinucisese, după ce-a îndemnat pe cei dinpregiurul său ca să-l imiteze. Cu moartea regelui s'a finit și rebelul dacic. Mai mulți daci și cu deosebire căpeteniile lor au imitat exemplul curajosului lor rege și s'au sinucis, mulți din ei s'au supus Romanilor și fură duși la Italia, ca să înfrumusețeze triumful împăratului. Eară Traian a trimis călărimea, ca să persecuteze rămășițele armatei dacice fuginde, să cucerească, partea aceea a țării, care nu fusese atinsă de rebel, să prădeze și să pustiască. Locurile muntoase întărite dela natură fură ocupate, poporațiunea parte ucisă, parte scoasă peste hotare. Finitul rebelilor dacice cade, după cum demonștră inscripțiunile și după datele istorice, pe la finea anului 106 d. Cr.

Dacia fu prefăcută de Traian, după cum promisese, în provincie romană, guvernată de un proprætoare, și fu împoporată cu coloniști romani.

Infine, înainte de a încheia acest comentariu, voiu să repeșesc aceea ce s'a demonstrat îndesul de un număr de scriitori romani, că adevărat Dacia prin rebeliele acestea se deșertase mai cu totul de oameni. Această nu numai că se poate deduce cu probabilitate din acea împregiurare,

că Romanii au purtat aceste resbele cu cea mai mare furie în contra barbarilor falși și cerbicoși și din reprezentațiunile de pe columna lui Traian, care la mai multe locuri ne arată cete numeroase de Daci, emigrând cu femei, copii și ce aveau mai bun din țară; ci o mărturisesc apreciat mai mulți scriitori vechi. Așa s. e. Eutropiu: „Trajanus victa Dacia ex tot orbe romano infinitas eo copias hominum transtulerat, ad agros et urbes collendas; *Dacia enim diuturno bello Deceballi, viris fuerat exhausta*”. Tot așa vorbește și Iulian în Caesar: „Et Getarum quidem gentem penitus everti et deleri (Trajanus)”. Tabula Peutingeriană pune locuințele Dacilor spre nord dela Carpați către Dniestru....

Ba chiar de ar fi rămas aci, ici și colo, câte un Dac, și aceștia s'au contopit cu totul în coloniștii romani, și limba lor s'a șters din Dacia fără urme. Și aceasta nu va prinde mirare pe nimeni, căci avem foarte multe exemple în Istorie, că chiar popoare întregi amestecându-se cu altele au pierdut cu totul limba și caracterul național. Așa s. e. pe când domniau în Spania Maurii, cari în multe privințe au fost domnitori buni, căci sub ei a înflorit țara, în Andalusia un rege inamic a oprit sub pedeapsă de moarte de a se mai vorbi limba latină și 100 de ani după aceea nu se mai afla aci nici o rămășiță din limba aceasta. În Cesarea, în Asia încă în secolul al 18-lea toată poporațiunea creștină vorbea grecește, un Pașă turcesc o opri și în timp de 30—40 de ani nu mai vorbea nici un om grecește. În Sicilia, pe când aceasta fu cucerită de Normani, se vorbea numai grecește și arabește și încă pe timpul împăratului german Frideric II se dau legile în limba greacă, dară după aceasta limba aceasta peri cu totul. Atare exemple s'ar putea cita încă multe, însă sunt de prisos.

Deci și rămășițele acelea mici și debile de Daci și-au pierdut naționalul și așa se adevăresc și în Dacia prefăcută în provincie romană cuvintele ponderoase ale renumitului istoric Niebuhr în privința influenței, ce a avut Roma asupra lumii cunoscute pe atunci: „Roma, zice acesta, împreună în sine toate calitățile unui stat puternic; perfecțiunea cea mai mare în politică și mai neștergiveră decât a Greciei; ea durează până în secolii cei mai târzii, ba până în zilele noastre”.

[Fragment din studiul publicat de *J. Meșotă* în *Anuarul* (1863) Liceului ortodox român din Brașov sub titlul: *Dacii și resbelele lui Traian în Dacia. Comentariu la unele locuri din Dione Cassiu*].

INDICE DE NUME

- Abdul Megid, sultan, 410.
Abrud, 272, 342, 343, 344.
Achile, XXII, 180, 190, 346.
Achtum, 425.
Aciliu, 382, 384, 385, 387, 390.
Adamovici, Gherasim (episcopul), 114.
Adrian (împăratul), 15, 144, 145.
Adrianopol, XII, 348.
Africa, 345, 348.
Agareni, 131.
Agnita, 280.
Aiud, Sinodul dela, X.
Ajtony, 425.
Alba, județul, 108, 299, 383.
Alba Iulia, XI, 12, 31, 41, 42, 110, 112, 192, 237, 245, 275, 291, 293, 299, 300, 371, 372, 379, 393, 394, 396, 420. [dieta de la A. I.], X. [Mănăstirea de la A. I. (Bălgrad)], 107. [Metropolia de la A. I.], 26, 60, 64, 114, 196. [Temnița de la A. I.], 75.
Alba Transsylvaniae, 395.
Albini, Septimiu, XXVIII, 408.
Alcibiade, 97, 98.
Aldea, popa, 17.
Alepo, Paul de, XXX.
Alexandria (patriarhiul din), XII.
Alexandru cel Bun, 287.
Alexandru II Aldea, domnul Munteniei, 420.
Ali-bașa, vizirul, 122.
Aluta v. Olt.
America, 230, [Descoperirea A-ei], XV.
Analele Banatului, XXXIII.
Anaxagoras, 90, 95, 96.
Andrada, 125, 129.
Andrei II (regele), 262.
Andrei (pânzarul), 75.
Anglia, 29.
Anonymus (notarul regelui Bela), 1, 139, 309.
Anthim (mitropolitul), 118.
Antiohia, XII.
Antonie (patriarh), VI.
Apafaia (sat), 155.
Apafi Mihail (principele Ardealului), XII, 28, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 76, 145, 152, 153, 292, 293, 294, 376, 379.
Apath, 368.
Apoldul Mare, 388.
Apoldul Mic, 388.
Apolonius Tianeus, 143.
Apor Ștefan (comitele), 275.
Apulum, 395.
Arad, XXVII, 268, 359, 360, 361, 362, 392. [Episcopul de la A.], 116.
Aranyka (Harangod), 427.
Aravia, 73.
Arbore, Alex. P. XXXVI.
Arcer (în Bulgaria), 404.
Ardeal v. Transilvania.
Ardeleana (din Orăștie), XXVIII.
Archivul (lui T. Cipariu), XXVII.
Ardeleni v. Transilvăneni.
Argeș, 80, [Mănăstirea A.]

- 302 [Egumenul de la A.],
81.
- Arhidamus, 99.
- Arhiva Someșană, XXXIII.
- Aristide, 317.
- Armenia, 346.
- Aron N., XXVIII.
- Aron P. Paul [episcopul],
XXVIII, 69, 71, 72, 73, 74,
75, 76, 77, 107, 108, 110,
111, 154, 157, 197, 301,
302.
- Aron, Teodor, XX, 166.
- Aron-Vodă, XXX, 20.
- Arpad, 428.
- Asboth, Ludovic, 268.
- Asia, 345, 443.
- Asia Mică, 348.
- Aspasia, (din Milet), 95, 96.
- Assermann (colonel), 268.
- Atanasie (Anghel, episcopul),
39, 41, 42, 43, 45, 47, 63,
66, 275, 276, 277, 279, 282,
299, 300, 393.
- Atanasievici, Ștefan, 359.
- Atelcuz, 130.
- Atena, 89, 90, 92, 93, 94, 98,
99. [Atenieni], 90, 91, 93
95, 98, 99.
- Atila, 138, 139, 167.
- Atina vezi Atena.
- Attica, 94.
- Aurelian, împăratul, 87, 131,
132, 133, 134, 135, 137, 139,
140, 141, 142, 143, 144, 145,
146, 147, 148, 149, 225, 286,
309.
- Aurora din Năsăud, XXVIII.
- Austria, 124, 221, 234, 248,
249, 257, 258, 261, 338.
- Auzoni, 167.
- Avarii, 139, 395.
- Avram, ginerele lui Ion Bu-
buruza, 40.
- Avram, protopopul dela Daia,
109.
- Avram-Iancu, XXVIII, 237,
238, 343, 344.
- Avrig, 388.
- Azov, (lacul) 8.
- Axențiu, 238.
- Babb, Ioan, actuaru comisa-
rial, 206, 207.
- Babeș, Vincențiu, XXXVII,
256.
- Băbiciul, 439.
- Babiloneni, 162.
- Baia, 109.
- Baia Mare, 107.
- Băianu, protopopul, 66.
- Baiulescu, Bart. XXVII.
- Bălcescu, Nicolae, XXVI,
XXVII.
- Balea, popa, 19.
- Bălgrad, v. Alba Iulia.
- Balibeg, 11, 12.
- Balint, popa Simeon, 192,
238.
- Balog, Iosif, teologul iezuit,
106.
- Balomir, 388.
- Balomireanul Nicolae, 69,
299, 301, 302.
- Banatul, VIII, XXVIII, XXIX,
XXXIII, 5, 13, 14, 67, 104,
111, 139, 156, 217, 239, 256,
257, 258, 260, 300, 301, 359,
368, 374, 382, 383, 388, 390,
425, 427, 428. [Banatul Se-
verinului], 239. [Bănățeni],
261.
- Banca Albina, XXVIII.
- Banciu Axente, XXIX, XXXIII.
- Băneasa, (câmpia), 404, 406.

- Bănescu, N., XXXVI.
 Banpotoc, XXVIII.
 Baran, Florea, protopop, 43, 45, 46, 50.
 Baranyi, iezuitul, 43.
 Barbu Craioveanu, ban, 79.
 Barsay, Acațiu (principele), 372, 373, 374, 375.
 Barițiu, Gheorghe, XXVII, XXVIII, XXIX, XXXVI, XXXVII, XXXVIII, 243, 264.
 Barnava Belai, 14.
 Bărnăuțiu, Simion, XXI, XXVIII, XXXVI, XXXVII, 224, 225, 270.
 Barod, vezi Baranyi.
 Bârseanu, A., XIV, XXVI, XXVII, XXXVI, XXXVIII, 311.
 Bartenstein, 281.
 Basarab (cel Mare), XXX, 23 [B. III cel Mic], IV, 3. [B. Matei], XXX, 288, 371, 418. [B. Neagoe], IX, XII, 17, 79, 80, 81. 287; [Basarab-bești], XV, 61.
 Basarabia, XXX, 262.
 Basta, Gheorghe, (generalul), 180, 188.
 Batori, Andrei (principele), 26. [B. Sigismund, principele], 180, 188, 438. [B. Ștefan, voevodul], IV, V, 3, 11, 12, 239, 240, 367.
 Bauer, maior, 269.
 Bechnitz, Ioan (publicistul), 251, 252.
 Beciu v. Viena.
 Becicherecul Mic, 359, 360.
 Bedano, 129.
 Bedarus, 125, 129.
 Bega (canalul), 367.
 Beius, XXVIII, 390.
 Bela IV (regele), 131.
 Belcredi, Richard (ministrul), 248, 249.
 Beldiman, Alexandru, 337.
 Beldy, Paul, 35.
 Beleuță, I. XXVII.
 Belgrad, 13, 368, 395, 435.
 Belint, 359.
 Bem (generalul), 238, 267, 269.
 Bembea, N. XXVIII.
 Benedit XIV, (papa), 106.
 Berii-Bereny, 388.
 Berlin, 261.
 Beșimbac, 103.
 Beșineu, 388.
 Bethlen, Gavril (principele), 37, 374.
 Beust, ministru prezident al Saxoniei, 219.
 Bianu, Ioan, XXVIII, XXXVI.
 Bibescu, Gheorghe (principele), 235.
 Biblioteca Istorică „Astra”, XXXIII.
 Biblioteca Românească, XXII, 185.
 Biblioteca Ulpia, 142, 143.
 Bichigean, V. XXIX.
 Bielovsky (cronicarul), 306.
 Biertanu, 10.
 Bihor (județul), XXVIII, 139, 396.
 Birtoc, voev. Ardealului, VI.
 Bismarck, 249.
 Bistra, 107, 396.
 Bistrița (Ietopiseșele dela), III.
 Bitinia, 133, 150.
 Blaj, XXVII, 72, 73, 76, 77, 106, 109, 110, 152, 192, 193,

- 196, 197, 233, 259, 270, 301, 302, 400. [Adunarea de la B.], 236. [Dominionul B.], 103. [Mănăstirea Sf. Troițe din B.], 109, 110, 111, 113, 115. [Școalele din B.], XX, XXXI. [Seminarul din B.], 107, 111, 112, 113. [Sinodul de la B.], XVI. [Tipografia din B.], 111.
- Blivianus, 125, 129.
- Bob, I. (episcopul), XXXVIII. 113.
- Bobulescu, C. XIII.
- Bocșa, 359.
- Boemia, 239, 247. 248, 261.
- Bogatul român, 388, 389.
- Bogdan, Alexandru, XXIX.
- Bogdan Duică, G. XXVIII, XXXVI.
- Bogdan, Ioan, XXX, XXXI, XXXVI, 434.
- Bogdan III (cel Orb), 81.
- Boița, 388.
- Boitoș, Ol., XXIX.
- Bojâncă, Damaschin T., XX, XXII, XXIII, XXIV, XXXIX, 171, 175, 180, 181.
- Boliac, Cezar, 58.
- Bölöny, Zigmund, 35.
- Bonfini, Antoniu, VI, 179, 240, 352.
- Bornemisa (Ioan de Berzeu-cy), 6.
- Boroș, I., XXVII.
- Bosfor, 412.
- Bosnia, 300.
- Botiș, T., XXVII.
- Boz, 388, 389.
- Brad, XXVIII.
- Brăila, Dumitru, 40.
- Bran (castelul), XXVIII, [Pa-sul B.], 262.
- Brâncoveanu Constantin (voe-vodul), XII, 43, 49, 117, 118, 119, 120, 121, 122.
- Brâncoveanu Gheorghe v. Brancovici.
- Brâncoveanu Maria (priuci-pesa), 122.
- Brâncoveanu Matei, 122.
- Brâncoveanu Radu, 122.
- Brâncoveanu Ștefan, 122.
- Brâncovenеști (satul), 152, 294.
- Brâncovenеști (casele), 122.
- Brancovici (familia), XI.
- Brancovici Gheorghe (croni-carul), XI, XII, XIII, XXXVIII, 23, 28, 31, 32, 33, 34, 294.
- Brancovici Gheorghe (despo-tul), 25, 26.
- Brancovici Ioan, 34.
- Brancovici Maxim (mitropo-litul Ungrovlahiei), XI, XXVIII, 27, 28, 29, 30, 32, 34, 36, 37, 76, 151, 153, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 376, 377, 379, 380, 381, 392, 396, 440.
- Brancovici Sava (strănepotul mitropolitului), 34.
- Branisce, Valeriu, XXIX, XXXVI.
- Brașov (orașul, județul), IX, X, XI, XIII, XXVI, XXVII, XXX, XXXI, XXXIII, 16, 17, 43, 46, 49, 55, 56, 87, 210, 236, 268, 299, 418, 440. [Arhiva din Br.], IX, XIII. [Biserica Sf. Nicolae din Br.], IX, XIII, 16. [Bise-rica din Șcheii Br.], 79.

- [Gimnaziul din Br.], 210, 211. [Protopopul din Br.], 208. [Sfatul Br.-ului], 20, 21, 39, 41. [Șcheii Br.-ului], IX, X, XIII, XIV.
- Brașoveni, X, XIII, XIV, 42, 43, 44.
- Bratislava, 239.
- Brătianu (Ion), 422.
- Bratu. I. XXVIII.
- Bratu, (preot în Rășinari), X, 17, 18.
- Breazu, Ioan, XXIX.
- Bricca, 129.
- Bricena, 125, 129.
- Bricia, 129.
- Briga, 129.
- Broos v. Orăștie.
- Buburuzea, Ion, 40.
- Bucerdea, 192.
- Bucium, 355.
- Buciumul (ziar), 58.
- Bukow (general), 156, 302, 435.
- Bucovina, 247.
- București, XII, XV, XXII, XXIV, 61, 118, 119, 120, 235, 236, 301, 402, 404, 408, 410, 411, 412, 414.
- Buda, XXIII. 25, 77, 113, 183, 239, 281, 360. [Episcopul român la B.], 108, 113. [Tipografia Universității din B.], XXIV.
- Budai, Iosif, 294.
- Budapesta. 219, 257, 291.
- Bugoreanul (vistierul), 119.
- Bulgaria, 307.
- Bulgarii, X, 16, 17, 18, 19, 130, 166, 169, 405.
- Bunea, Augustin, XXVII, XXVIII, XXXVI, XXXVII, XXXVIII, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 392, 397, 399.
- Buta, Nicolae, XXVIII.
- Buteanu, Ioan, XXVIII.
- Buthotzin, (în Banatul Timișan), 14.
- Caesar (împăratul), 443.
- Căldărușani (mănăstirea), 58.
- Calendarul Românesc, XXIII.
- Calhi (mănăstirea), 122.
- Caliani, Silvestru (ieromonah), 109, 110.
- Călinescu, Tănase, 341.
- Câlnic, IV, 3.
- Călugăreni, XXII.
- Calvinii ardeleni, 28, 35, 64, 72.
- Câmpeni, 344.
- Câmpina, 81.
- Câmpul Pâinii, IV, 1, 3, 11.
- Câmpul lui Traian, 236, 408, 413.
- Câmpulung, 263.
- Candiano, Alexandru, (căpitan), 341.
- Canija - Canisia v. Kanizsa
- Cantacuzino (familia), 3, 117, 118, 119, 417.
- Cantacuzino Constantin (caimacamul), 236, 409.
- Cantacuzino, Constantin (stolnicul), 40, 120.
- Cantacuzino Elena (mama lui Șerban Vodă), 27.
- Cantacuzino Gheorghe (fiul lui Șerban Vodă), 53.
- Cantacuzino Mihail (spătarul), 27, 41, 118.
- Cantacuzino Șerban (domnul muntean), XII, 27, 36, 53, 119, 121, 294.

- Cantacuzino Stanca, 27.
 Cantacuzino Ștefan (spătarul ,
 117, 118, 119. 120, 121.
 Cantemir, Dimitrie, XXX.
 Cantù, Cesare, XXVI.
 Capnic Bae, 110.
 Caracalla (împăratul), 308.
 Caransebeș, 13, 373. 374, 375.
 Crașova, 428.
 Carcalechi, Zaharia, 185.
 Cârceștii lui Danciu, 439.
 Cariagdi, Dimitrie, 337.
 Carloviț, 208, 281. 300, 301,
 384, 385, 386. 387, 388, 389.
 [Mitropolitul de la C.], 114,
 203.
 Carol I (Domnitorul Româ-
 niei), 341, 406.
 Carol VI (împăratul Austriei),
 45, 103, 281.
 Carol cel Mare, 10, 139.
 Carol Robert (regele), XXX,
 23.
 Carolstadt, 208.
 Cârpeniș, 388.
 Cârstea, popa, 43.
 Cassius, Dio, 14, 186, 308, 441.
 Caucaz, 346.
 Cavalerii teutoni, 262.
 Căzan, Dan, 40.
 Cehii, 248.
 Cehoslovaci, XXXII.
 Cesarea Capadociei, 394, 396.
 Cesarea (în Asia M.), 443.
 Cesarini, Iulian (cardinal), 23.
 24.
 Cergău, 112.
 Chalcedon, 348.
 Cheresleşiu, Victor, XXVIII.
 XXXVI.
 Chiev, XV.
 Chindea, Teodor, XXIX.
 Chinezul, Paul, 238. 239, 240.
 Chiovea (fortăreața), 239.
 Chirilovici, Sofronie (episco-
 pul dela Buda), 113.
 Chorenafi, Pseudo-Moise.
 XXX.
 Chronicon Dubniceuse, XXX.
 Ciaki v. Csăki.
 Cianad, 426, 427, 428.
 Cioara (comuna), 301. [Mă-
 năstirea C.], 107.
 Cioran, Emilia, XXX. XXXVI.
 Cipariu Timotei, XXVII,
 XXIX, XXXVII, 196. 251,
 392.
 Ciorogariu, Roman (episco-
 pul), XXX.
 Circa, Dositei, (episcop de Ma-
 ramureș), 300.
 Circa, Ioan (episcopul), 299.
 Ciuc, 280.
 Ciucea, 237.
 Ciufud (biserica din), 112.
 Ciuhandu, C. XXVII.
 Ciuhandu, G. XXIX.
 Cladova, XIII.
 Clain, Inochentie, v. Micu
 Klein Inochentie, episcopul,
 [Clain Sam. v. Micu-Klein
 Sam.].
 Claudius (împăratul), 149.
 Clinciu. I. XXIX.
 Clopoșel. I. XXVIII.
 Cloșca, 355.
 Cluj, XXXIII, XXXV. 87, 234.
 243, 244, 245. 246, 247, 249,
 250, 251, 268. 269, 300, 333,
 335, 336, 367. 371, 440. [dieta
 de la C.], 325. [Societatea
 Muzeului din C.], 266. [Uni-
 versitatea din C.], XXXIII.

- Cogălniceanu, Mihai, XXI, XXXI.
- Cohalm, 280, 300.
- Colbert, 94.
- Colquhoun (consul englez), 414.
- Colun, 388.
- Comana (mănăstirea), 439.
- Commodus (împăratul), 308.
- Constantin (fratele popii Vasile din Braşov), IX, 16, 21.
- Constantin cel Mare, 225, 345, 347, 348, 349, 350.
- Constantin din Crit, 117.
- Constantinopol, VI, XII, 29, 33, 34, 35, 296, 349, 370, 395, 427. [Patriarhia din C.] 121.
- Constanţiu (împăratul), 140, 143, 345, 347.
- Convenţiunea dela Paris, 225.
- Copalul, 205.
- Corcheş, Ioan, 344.
- Cornăţel, 389.
- Corniş, Sigismund (guvernatorul), 47.
- Coroana (oraşul Coroanei) v. Braşov.
- Cortesius, Alexander, 102.
- Corvin (satul), 179.
- Corvinul, Ioan v. Huniade Ioan.
- Corvinul, Matei (regele), VI, VII, XXIII, 1, 6, 11, 59, 102, 175, 178, 238, 239, 352, 394. [Corviniana, familia], 176, 179.
- Coşbuc, Gheorghe, XXVIII, 402.
- Cosma (Aurel jun.), XXIX.
- Costiescu (ofiţer), 339.
- Cotorea Gherontie (ieromonah), 109, 110, (vicar general), 383.
- Covaci Melelie (episcopul grec), 115.
- Covil (mănăstirea), 203.
- Cozia (mănăstirea), 417.
- Crăciun, Ioachim, XXX.
- Craiova, 53.
- Cramul (fortăreaţa), 239.
- Crenneville (guvernator), 251.
- Cretzulescu (colonel), 341.
- Crişan, Ascaniu, XXIX.
- Crişan Ioan, XXVII, 275.
- Cristea, popa, 39.
- Criştof Voicu, 47, 49.
- Crişul, 9, 237, 426.
- Croaţia, 246, 248, 274.
- Cromer (cronicarul polon), 534.
- Cruşovul, 439.
- Csăki Ladislau (groful), 35, 152.
- Cserey Mihai (cronicarul), 276, 291, 294, 295.
- Csutak, Coloman, 268.
- Cujir, 388.
- Cumania, 262.
- Cumani, 131, 395.
- Curtea de Argeş, (mănăstirea), 79.
- Curuţii, 300.
- Custozza, 261.
- Cut (satul), 73, 111. [Biserica din C.], 107.
- Cuza Ioan (Domnitorul), 337, 338, 339.
- Czetz, Ioan, 269.
- Dacia XIX, XXI, 85, 86, 87, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140,

- 141, 142, 144, 145, 146, 147,
148, 149, 150, 167, 172, 173,
189, 219, 224, 285, 286, 288,
307, 309, 347, 393, 399,
400, 442, 443, 444. [Dacia
Mediterană], XIX, 84, 144.
[Dacia de mijloc], 144. [Dacia
Nouă], 144.
- Dacii, 85, 87, 125, 126, 128,
129, 143, 166, 167, 168, 179,
202, 288, 308, 440, 441, 443,
444.
- Daco-Romani, 172, 309.
- Daia, 109.
- Dăianu, E. XXVIII.
- Daicovici, Const. XXIX.
- Dalmația, 345, 346.
- Dâmbovița, 405.
- Dan (fiul lui Stanciul), 6.
- Dan Vodă, 5, 6, 439.
- Dănești, 5, 6,
- Daniel, Francisc, 372.
- Daniil dela Uilac (protopop),
154, 155, 156.
- Dante Aligheri, 365.
- Darabant, Ignatie, 115.
- Dația, vezi Dacia.
- Dații vezi Dacii.
- Deak Francisc, 248.
- Deal (mânăstirea din), 80.
- Deal (sat), 386, 387.
- Dealul Spirei, 236.
- Debreczeni Marton (consilier),
336.
- Decebal, 85, 86, 125, 126, 167,
285, 440, 441, 442, 443.
- Decei Aurel, XXIX, XXX.
- Delchiaro, 121.
- Dembinski (general polon),
269.
- Democrația (ziar) XXIX.
- Demostenes, 93.
- Densușianu, Aron, XIII,
XXXVII.
- Densușianu, Nicolae, XXVIII
XXXVII, 272, 356, 357.
- Despina, soția lui Neagoe Ba-
sarab, 81.
- Deșteptarea (ziar), 43.
- Dețebal, vezi Decebal.
- Deva, 40, 65, 86, 251, 300.
[Protopopul din D.], 208.
- Deveselul, 439.
- Diaconovich, Corneliu,
XXXVII.
- Diaconovici-Loga, Constantin,
360.
- Dimitrie, popa, 21.
- Diesterweg, 313.
- Dioclea, 345.
- Dioclețian (împăratul), 345,
346, 347.
- Dionisie (vlădica), 77.
- Długosz (cronicarul polon),
XXX, 352.
- Dobârca, 388.
- Dobra, 65, 300, 383.
- Dobre (popa), 18, 19, 20.
- Dobre, Nicolau, 430.
- Dobrescu, N., 392.
- Doja, Gheorghe, 367, 368.
- Domițian (împăratul), 85.
- Domocoș, Toma, 35.
- Don Nano, 129.
- Dositî (episcopul Maramure-
șului), 278. [Mitropolitul
D.], 37.
- Dragomir, Silviu, XIII, XXVII,
XXVIII, XXIX, XXXVII.
- Drag meșter, VI, 365.
- Drăgălină, Patriciu, 370.
- Drăgan, Manole, 47.
- Drăganu Nicolae, XXVII,
XXVIII.

- Drăgfy Bartolomeu (principele), IV, V, VI, 1, 3.
 Dragoș Ioan, 342, 343, 344. [D. Moise, episcopul], 115.
 Dragoș-Vodă, 287.
 Drăgulescii, 5.
 Dragula v. Vlad Dracul.
 Drașov, 388.
 Dudescul, Radul, 120.
 Duhamel (general rus), 236.
 Duma, Constantin, (protopopul Devei), 208.
 Duma, Radu (gociman), 45, 53, 57.
 Dumitra, 388.
 Eciul, 152.
 Egiptul, 93, 163, 345, 346.
 Elena (mama împăratului Constantin), 347, 349, 350.
 Elena, fiica lui Stoian, 6.
 Eliad, Ioan, XXIV, 236, 410.
 Elisabeta (regina României), 406.
 Elisabeta (țarevna Rusiei), 77, 302.
 Elveția, 230, 297.
 Enăceanu (Arhimandritul Ghenadie), 58.
 Endeș Peter (solgăbirău), 154.
 Engel, Christian, XXII, 125, 126, 128, 134.
 Ersomlyo, 13.
 Eruli, 167.
 Eunapius, 167.
 Eusebiu, (episcop), 350.
 Eustatievici, Dimitrie, XV, 79, 209.
 Eutropius, 125, 167, 186, 443.
 Fabricius, Caius, 317.
 Făgăraș, XIII, XXVIII, 12, 21, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 196, 251, 299, 300, 383, 384, 396. [Episcopia - Episcopul din F.], 102, 103, 107, 108, 111, 112, 113. [Biserica din F.], 45, 48.
 Făgărășanu, Ioan (popa), 43.
 Făget (ținutul), 218.
 Fântâna Sfintei Cruci, 14.
 Fărcașul, 439.
 Fel-Kenyér, vezi Vinerea.
 Feldioara, 18.
 Feleac, 396.
 Ferdinand I, (împăratul), VII, 203, 204, 206, 208, 221, 234, 237.
 Ferdinand I (Regele României), XXX, XXXIII.
 Filip de Flandra, (contele), 341.
 Firu, N. XXVII, XXVIII.
 Fiume, 246.
 Flacia, 5.
 Flacus, 5.
 Flavius, Iosefus, 186.
 Flavie Sylvu, 165.
 Florea Sasului (jurat), 47.
 Florea (popa din Brașov), 39, 40.
 Florența (soborul dela), 157, 158.
 Florian, Aron, XXII, XXIV, XXV, XXVI, XXIX, XXXVII, 187.
 Floci (târgul), X, 20.
 „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, 270.
 Focșani, 337.
 Francezi, XXXI, XXXII, 285, 288, 329.
 Franța, 230.
 Francisc I (împăratul), 359.
 Francisc Iosif I, 237, 244, 245, 246, 250, 258.

- Frăsinetul de jos, 439.
 Frăsinetul de sus, 439.
 Frederic II (regele Prusiei), 387, 443.
 Frederic, III (împăratul austriac), 239.
 Fuad-effendi, 236, 411, 412, 413- 414, 415, 416.
 Fulea, Moisi (protopopul Si-
 biului), 208, 210.
 Gaia (consilier), 155.
 Galați, 396.
 Galeriu, 345, 346, 347.
 Galeș, 383.
 Galia, 285.
 Galiția, 247, 248.
 Gallienus (împăratul), 133,
 135, 149, 150.
 Gambuțiu (comuna), 299.
 Gârbova, 388.
 Gazeta Transilvaniei, 250.
 Gedeon (generalul), 237.
 Georgescu I., XXVII, XXIX.
 Gelu, 139, 287.
 Germani, XXXI, XXXII, 55,
 74, 202, 230, 265, 288.
 Germania, 183, 230, 253, [G.
 de Nord], 249. [Sașii din
 G.], 10.
 Geții, 128, 129, 179, 443.
 Geto-Dacii, 307, 308, 309.
 Ghenadie (mitropolitul Ardea-
 lului), 37.
 Gheorghii (gocimanul), 40.
 Gheorghe (protopopul de la
 Tg. Mureș), 154.
 Gheorghe (popa din Brașov),
 22.
 Gherla, 103.
 Ghibu, Onisifor, XXVIII,
 XXIX, XXX.
 Ghica, Grigorie (voevod), 57,
 121.
 Ghica, Ioan, 340.
 Ghirai (chanul tătăresc), 317.
 Giulești, 110.
 Giurescu (maior), 404.
 Glad, 139.
 Gojdu Emanuil, XXIII.
 Goleșcu, Ștefan, 236.
 Goluchowski, 256.
 Goethe W., 222.
 Gotha, 327.
 Görgei (generalul), 268, 269.
 Gostavățul, 439.
 Goții, 133, 134, 135, 137, 149,
 167, 168, 346.
 Göttingen, 306.
 Grabovski, Atanasie, XXIV.
 Grama, Alex., XXVII, 296.
 Grant, (secretarul lui Colqu-
 houn), 414, 415.
 Grecii, 8, 57, 96, 98, 115, 131,
 181, 183, 425, 427.
 Grigorie (vistiernicul lui
 Radu Negru-Vodă), 263.
 Greissing, Cîril, (judele Bra-
 șovului), IX, 20.
 Grid, Vasile (protopop), 40,
 41, 43.
 Grid, Stătie (fiul protopopului
 V. G.), 43, 51, 53.
 Grigore (fratele lui Doja),
 369.
 Grivița, 407.
 Grube, A. W., 324, 325.
 Gura Teleajenului, 435.
 Gyula, 395.
 Habsburg-Lotaringia [casa de],
 269.
 Habsburgii, XII, XIII, 432.
 Haines, Gheorghe, 209.
 Halle, 172, 173, 183.

- Halmagiul, 384.
Hannia, Ioan [arhivar consistorial], 208.
Harangod, 427.
Hârs, Gheorghe, 57.
Hașdău, B. P. 394.
Hațeg, 302, 298, 399, 400, 401; [eparhia H.], XV, 58.
Hatvan v. Hatvany.
Hatvany, 342, 365.
Heidelberg, 251, 252.
Hendorf, 430.
Hermann [orașul lui] v. Sibiu.
Hinedoara v. Hunedoara.
Hirscher, Luca [judele Brașovului], 19.
Hoban, Vasii [protopop], 40.
Hohenzollern, 341.
Hodoș (Enea), XXX.
Hodoș, Iosif, XXXVI, 333.
Hodoș, Nerva, XXX.
Holloș v. Corvin.
Holtzonია, 10.
Homer, XXII, 180, 181, 190.
Hondol, 113, 433.
Honteurs, Ioan, IX.
Horia, 272, 355, 356, 357, 358.
Horom, 14.
Horvâth, Arpád, 366.
Horvath, Ioan (din Vingard), 7.
Hossu [deputat român], 244.
Hunedoara, 24, 251, 277, 370, 400.
Hunfalvy [istoric], 394.
Huni, 137, 138, 139, 169, 309, 395.
Hungaria v. Ungaria.
Huniade, Iancu (Ioan), VII, XXII, 6, 23, 24, 25, 26, 175, 176, 179, 180, 187, 239, 273, [Huniadești], VIII.
Husar, Barbara, 6.
Husar, [baron, fișpan], 155.
Huss, Ioan, 317.
Iancu v. Avram Iancu.
Iancul Vodă v. Huniade.
Iane [popă], 18, 19.
Iani [banul], 418, 420.
Iannovici, Evgenie, [episcop al Carolștadtului], 208.
Iași, XIII, XXI, 235.
Iaxici, Dimitrie, 7.
Ieci, 294.
Ienopolea, XII, 372.
Iepureanu (Manolache Kos take), 341.
Iernut [castelul dela], 31, 32, 37.
Ierusalim, 27, 79, 161, 162, 163, 164.
Iezuiți, 275, 276, 283, 300.
Ighian, Iosif, [protopopul Zlatnei], 208.
Jibot, 388.
Jina, (sat), 387, 388.
Jipa, 45.
Jiu, [protopopiatul], 399; [râul], 60.
Iliria, 345.
Illyricul, 134, 144, 145, 150.
Imperiali v. Austriaci.
Inău, XII.
Innsbruck, 234.
Inochentie [papa], 44.
Institutul de Istorie Națională, XXXIII.
Institutul de Istorie Universală, XXXIII.
Institutul de studii clasice, XXXIII.
Ioan (papa din Aciliu), 382, 383, 384, 385, 386, 389, 390.

- Ioan (popa din Galeș), 70, 383.
 Ioan (popa de la Răchita), 73.
 Ioanichie [mitropolit de Alba-Iulia], 394.
 Ioaroviți, Nestor (episcopul), XXIX.
 Ionașcu [protopop în Vineție], 44, 54.
 Iordanes [cronicar], 167, 169.
 Iorga, Nicolae, XII. XIV, XXXVIII, 394, 435.
 Iorgovici, Iosif, 360.
 Iorgovici, Paul, 359.
 Iosif al II-lea [împărat al Austriei], 111, 112, 115, 209, 274, 357, 432, 433.
 Irodion [cetate], 165.
 Ismail, pașa, 412, 413.
 Ismailteni, 131.
 Istvânfli, [cronicar ungar], 352.
 Istvânfli, Pavel [secretar guvernial], 204, 207.
 Italia, 106, 107, 132, 169, 230, 240, 297, 338, 345, 348.
 Italieni, 129, 288.
 Iudea, 165.
 Iudei, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165.
 Iulia [cetatea], 238.
 Iuliu Cesar, 285.
 Iung [istoric], 394.
 Iunius Brutus, 140.
 Iunius Tiberianus [prefectul orașului Romei], 140, 141, 142, 144.
 Iustinian [împărat al Bizanțului], 225.
 Ivanovici, Sacabent, [Mitropolitul Carlovițului], 300.
 Kalnoky, Valentin, 35.
 Kanaba, [povățuitorul Goșilor], 133, 149.
 Kanizsa, 426, 427.
 Karácsonyi, [istoric], 394.
 Kasoni (nobil), 49.
 Kaunitz, [cancelarul Austriei], 305.
 Keferstein, 320.
 Kehr, C., (pedagog), 312, 326.
 Kemény Ferencz, 244.
 Kemény, Ioan, XXX.
 Kengelatz, Pavel, XXIV.
 Kenihzen, [conte, general], 47.
 Kenyér, 11.
 Kevi, 14.
 Kiew, 306.
 Kimon, 90, 91, 92, 95.
 Kisfaludi (societatea), 266.
 Klapka (generalul), 269.
 Kollonics, 275.
 Kolozsvâr, v. Cluj.
 Komàroni, 261.
 Königgrätz, 261.
 Königsegg, 47.
 Kopitar, 171.
 Köprili, (mare vizir), 372, 373.
 Kornis, 436.
 Kossuth, L., 261.
 Kôvâri, Ludovic, 268.
 Krassova v. Carașova.
 Kretzulescu, Nicolae, 337.
 Kufstein, 384.
 Kynysi, Paul de, [comitele Timișoarei], IV, 3, 12.
 Lachilie, Basu, 165.
 Ladislau [sfântul], 14; [fiul lui I. Huniade], XXIII; [Postumul, regele Ungariei], 177.
 Ladoș, Ioan [preot], 152.
 Lăpădat, D., XXVIII.
 Lapedatu, Alexandru, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX.
 Lapedatu, Ioan, XXVIII,

- XXXVI, XXXVII, 284.
 Lațcdemon v. Pelopones.
 Latini, 131; [rom. cat.], 104.
 Laurențiu (preot), 368.
 Laurian, A. Treboniu, XX,
 XXVII, XXXVII, 233, 234,
 235, 236, 237, 270.
 Lazăr, Gheorghe, XXVIII.
 Lazar, Ladislau, [conte, can-
 celar al provinciei], 204,
 205, 206, 207, 208.
 Lazăr, Victor, XXVIII.
 Lebrecht, Mihail (preot sas)
 XIX, 337.
 Lecca (maior), 340.
 Lèger, 307.
 Lemeni, I. [episcop], 234, 335.
 Leon X [Papa], 352.
 Leon-cel-Înțelept, 393.
 Leopold I [împăratul Austriei]
 35, 42, 275, 278, 280, 282,
 375.
 Liciniu, 347, 348.
 Lintee (cărțile), 141.
 Liow, 306.
 Lipoianu [ofițer român], 339.
 Lipova, 67, 367. 374; [țin-
 tul L.], 218.
 Lithvanii, 365.
 Livius, 141.
 Lom Palanca, v. Palanca.
 Luca, [mitropolit în Târگو-
 viște], XI, 21.
 Lüders, [general], 236.
 Ludoșul mare, 388.
 Ludoșul mic, 388, 389.
 Ludovic [fiul regelui Vladis-
 lav], 6.
 Lugoj, 13, 198, 258, 359, 370,
 372, 373, 400.
 Lupaș Ioan, XXVII, XXVIII,
 XXIX, XXX, XXXV,
 XXXVII, XXXVIII.
 Lușa (protopopul din), 208.
 Lușa, Ștefan, XXVII.
 Lupu, Vasile [domnul], 288.
 371.
 Luther, Martin, XV, 311, 317.
 Luterani, XV, 72.
 Lutsch, Ioan [judele Sașilor],
 372.
 Lycurg, 318.
 Macarie (episcop al Romanu-
 lui), III.
 Macarie (Patriarhul Antio-
 hiei), XXX.
 Macedonffy, 251.
 Măcinic (preotul din Săliște),
 70, 383.
 Măeguță, Ioan, 75.
 Maer (Maier) Grigorie, (iero-
 monah), 109, 110, (epis-
 cop), 111, 113.
 Mag, 388.
 „Magazinul Daciei” (revista
 lui Laurian), 270.
 „Magazinul istoric pentru Da-
 cia”, XXVII, 233.
 Magheru Gheorghe (genera-
 lul), 236, 408, 409, 410, 411,
 412, 413, 414, 416.
 Maghiari, 202, 265, 309, 368,
 428.
 Magnus, Pavel vezi Nagy.
 Mahumet, pașa, 7.
 Mailat (cancelarul), 251.
 Mailat, Ioan (popa din Șona),
 299, 300.
 Mailat, Ștefan (voevodul),
 XXIX.
 Maior, Petru (protopopul, is-
 toricul), XVII XVIII, XX,
 XXI, XXVIII, XXXVII,
 XXXVIII, XXXIX, 123,

- 151, 153, 156, 169, 171, 172, 182, 197, 360.
- Maiorescu, Ioan, XX, XXIX, XXXVI, XXXVIII, XXXIX, 185, 186.
- Maiorescu Titu, XXI, XXIX, XXXI, XXXVI, XXXIX, 337.
- Makray, L. (fost vicecolonel), 269.
- Malaesd, 302.
- Mănău, 115.
- Mănăstirea de un lemn, 121.
- Mănăradie (biserica din), 107.
- Mandonis Aia, 426, 427.
- Mangiuca, Simion, XXX, XXXIX, 306.
- Mangra, Vasile, XXVIII. 376, 392, 393, 394, 395.
- Maniu, Ioan, XXIX.
- Maniu, Iuliu, XXIX.
- Maniu, Vasile, 198, 201.
- Manius, Curius, 318.
- Manoilă (papa), 21.
- Mănuilă de Argeș, 6.
- Maramurăș, 110, 116, 278. 300, 363.
- Maria (Domnița, sora lui Mihai Viteazul), 419.
- Maria (fata lui Eleazar), 160.
- Maria (regina Ungariei, fca regelui Ștefan V), 365.
- Maria, Teresia (împărăteasa), 105, 109, 111, 112, 114, 115, 302, 304.
- Marcinaia, Elisabeta, 179.
- Marcu, Alex. XII.
- Mariencescu, Atanasie. XXVIII, XXXVIII, 262.
- Mariațell (Mariazell), în Stiria, 105.
- Marina (sora lui I. Huniade), 6.
- Marina (mama lui Ștefan Olahus), VII.
- Maroș Vașarhei—Murăș Oșorheiu v. Târgul Mureș.
- Marsigli (comitele Ferdinand), XII.
- Marțian, Iulian, XXIX.
- Masad, 165.
- Matei Basarab v. Basarab.
- Matei Corvinul v. Corvinul Matei.
- Matei (papa din Malaesd), 302.
- Matei (papa din Turchiș), 57.
- Mateiu, Ioan, XXVII, XXIX, XXX.
- Mavrocordat (Constantin-Vodă), XV. [M. Nicolae-Voevod], 57.
- Maximian (împăratul), 345, 346, 347.
- Maximin (împăratul), 347, 348.
- Maxențiu (împăratul), 347, 348.
- Mecca, 373.
- Mediaș, 372, 388.
- Medina, 373.
- Medrea Ilie (preotul), 430.
- Mehadia, 11.
- Mensdorf-Pouilly, 256.
- Menumorut, 139.
- Mercurea (j. Sibiu), 10, 280, 383, 388. [M. scaunul] 386, 388.
- Meseșul, 9, 13.
- Meteș, Ștefan, XXVII, XXIX, XXXVIII.
- Miclăuș, Oprea, 70, 383, 384.
- Micu-Clain (Klein), Inochentie (episcopul), XVI, XX,

- XXVIII, 39, 50, 66, 67, 69, 197, 280.
- Micu [Clain], Ioan (protopopul), 106.
- Micu-Clain, Samuil, XXVIII. XXXVI, 101, 102, 103, 105, 108, 293, 294, 392, 394.
- Mihai (preotul din Braşov), 16, 18, 19, 20, 21. [M. protopopul, tatăl popii Vasile], IX.
- Mihai Viteazul (Domnul Țării Româneşti), III. IX, X, XV, XXII, XXV, XXVI. XXX, 16, 20, 26, 61, 177, 180, 187, 188, 189, 190, 191, 417, 419, 420, 423, 434, 435, 436, 437, 438.
- Mihail III (împăratul bizantin), 296.
- Mihailă (popa), 21, 22.
- Mihăilescu, V., XXXVI.
- Mihailovici, Alexie (şarul Rusiei), XII.
- Mihali (Mihălyi) Ioan, XXVII, 363.
- Mihalţ, 335.
- Mihnea cel Rău (voevodul) XXX, 6, 7.
- Mihnea Turcitul (voevodul), 438.
- Miklosich Franz (slavistul), 306, 393, 394.
- Milan, 345, 348.
- Milet, 96.
- Miliţa Despina (Doamna), XII.
- Miloia, Ioachim, XXIX, XXXIII.
- Minea, Ilie, XXX.
- Mircea (fiul lui Mihnea Vodă), 6.
- Mircea cel Bătrân, XXX, 60, 177.
- Mislea (mânăstirea), 81.
- Miuşia, N., 360.
- Modrigan, Ioan, XXX, XXXVIII.
- Mocioni, Andrei, 256, 257, 258, 259, 260, 261.
- Moesia, 132, 134, 135, 137, 143, 144, 145, 146, 148, 150, 307, 309. [M. de Jos], 5.
- Moga, Ioan (protopopul Sibiului I), 207.
- Moga, Ion, XXVIII. XXIX.
- Moga Vasile (episcopul) 203, 208, 209, 431.
- Moghilă v. Movilă.
- Mohàcs, 273, 274. 367.
- Mohamed, II, 239.
- Mohu, 388.
- Moise Vodă, XV, 61.
- Moise (episcop), 115.
- Moisil, Const. XXIX.
- Moldova, VI, VIII. XVI, XXII, XXX, 2, 5, 8, 9, 27, 57, 60, 68, 79, 81, 87, 130, 177, 180, 181. 235, 287, 291, 334, 338, 371. 381, 405, 434, 435, 436, 438.
- Moldovan-Micu, Ioan, XXVII, XXIX, XXXVII, 251.
- Moldovan, Silvestru. 355.
- Moldovan, Ştefan, 400.
- Moldovan, Valer, XXIX.
- Moldovan, Vasile, XXX.
- Molnar Ioan (popa Tunsu), 154, 155, 156, 299, 301.
- Molnar-Piuariu, Ioan (doctorul), XX, XXIV, XXXVIII, 89, 153, 156.
- Moravia, 239, 247.
- Mommsen, 394.

- Moravii, 309.
 Moscova, XII, 120. 381.
 Moşoiu, I., XXVIII.
 Moroşiu Vaşerhei, vezi Tg. Mureş.
 Motogna, Victor, XXX.
 Motru, 60.
 Movilă Eremia-Voevod, 180, 188.
 Muncaci, 110, 111, [Episcopul rus din M.], 116, [Mănăstirea M.], 110.
 Münster (cosmograful), 26.
 Muntenia v. Țara Românească.
 Munții Apuseni, 356.
 Murad II (sultanul), 24, 25.
 Murășan, Andrei, XXIX.
 Murășean, Alexie (preotul), 111.
 Murășvașarhei vezi Tg. Murăș.
 Mureșul, 1, 9. 153, 155, 280, 301, 367, 425.
 Mureșian, Aurel A., XXIX.
 Murgu, Eftimie, XX, 182.
 Muriano, Matei, 351.
 Muscalii v. Rușii.
 Mustafa (aga capigiul), 117, 118, 119.
 Nagenz [câmp], 426.
 Nagy, Pavel, [ban caransebeș-lugojan], 370.
 Nalalzi, Istvan, 292. 294.
 Naisus, 347.
 Nan, Toader, 55.
 Nandor-Alba, 391.
 Napoleon, III, 339.
 Napragy, 436.
 Narse, 346.
 Năsăud, XXVII, XXVIII, XXXIII, 237.
 Naucler, (hronograful), 26.
 Neagoe Basarab v. Basarab.
 Neagoe, Ștefan, XXIII.
 Neagoslav, [preot] X, 16, 20.
 Negru (din Vânăția de jos), 263.
 Nemeș Toader, 75.
 Nemți v. Germani.
 Nemoianu, Petru, XXIX.
 Nenadovici, Pavel, 301. 302.
 Neofit [mitropolitul], 236.
 Neoplanta (eparhia), 203.
 Nero, 316.
 Nestor [cronicarul rus], XXX, 306, 307, 308. 309.
 Nicea (Sinodul al II-lea), 296, 349.
 Nichitici, Gedeon [episcop], 113, 209, 430, 432.
 Nicodim (Sfântul), XV, 59. 60.
 Nicolau (Generalul T.), XXIX.
 Nicomedia, 315, 346. 347, 350.
 Nicopolis 165, 288.
 Nifon, [patriarhul Țarigradului], 80.
 Ninevia, v. Ninive.
 Ninevitenii, 65.
 Ninive, 65.
 Nocrichul [scaunul], 388.
 Nopceștii, 77.
 Novacovici, Dionisie [episcop al neuniții'or], XXVIII, 108, 113, 114, 156.
 Novalis. XIX.
 Nucet, 388.
 O. Besenyô, 428.
 Ocna Sibiului, 11, 388.
 Octavian [împărat roman], 225.
 Odorhei, 280.
 Ohtum, 425.
 Olahus, Matei (fratele lui Nicolae), 11.
 Olahus, Nicolae, VI, VII, VIII,

- 5, 370.
 Olahus, Ștefan, VII.
 Olimbia [călugăriță], 121.
 Olmuțiu, 238.
 Olt [râu], 10, 78, 236, 409.
 Oltenia, XXIX, 262, 402, 404, 405, 412, 413.
 Omer-Pașa, 236, 410. 411.
 Onciul, D., 394.
 Onișor, Victor, XXIX.
 Optum, 287, 425. 426, 427, 428.
 Onișiu, Virgil, XXIX.
 Oradea [cetatea], 1; [episcopia], 114, 115; [O. de jos], 388; [O. de sus], 388; [O. Mare], 114, 115. 372. 392.
 Orăștie, IV, V, VII, XXXVIII, 3, 10, 11, 65, 66, 280, 283, 385, 388.
 Orlat, 237.
 „Orientul interior”. (societate secretă), 355, 356, 357, 358.
 Oroszlanos, 427, 428.
 Osman, 402.
 Oțetea, Andrei, XXIX.
 Oteteleșanu, Ion, 337.
 Ovidiu, 132.
 Păcățeanu, T. V., XXVII. XXIX, 393.
 Pacinații v. Pecenegi.
 Păclișeanu, Z., XXVII. XXXVIII.
 Padova, 534.
 Pădure, Radu (gociman), 45.
 Paisie v. Radu Paisie.
 Palanca, 404.
 Pâne v. Câmpul Pâinii.
 Panonia, 130, 131, 176, 308, 309.
 Papadopol-Calimali, Alexandru, 337.
 Papp, I. P. XXIX.
 Papiu-Ilarian, Alexandru. XXVII, XXVIII, XXXIX, 192, 270, 360.
 Pardaniul, 427.
 Paris, 307, 337.
 Pârful [vornicul], 79.
 Pașco, Hristofor, [curator al Ardealului la Țarigrad], 35, 152.
 Patachii, Ioan [episcop], 39, 43, 49, 51, 300.
 Pașinașile, vezi Pecenegii.
 Pătrașcu v. Petrașcu.
 Pătru v. Petru.
 Pavel [popa], 22.
 Pavel, Constantiu, XXVIII.
 Pavel din Turdaș, X.
 Pecenegii, 130, 395.
 Pelopones, 89, 92.
 Peri [mănăstirea], II.
 Pericles, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99.
 Persia, 346.
 Perșii, 91, 92, 346.
 Petcu [popa], 41.
 Petersburg, 301.
 Peth [sat], 14.
 Petra-Petrescu, N., XXVIII.
 Petran, Coriolan. XXIX.
 Petrașcu-Vodă, 19, 417. 418, 420.
 Petrovaradin, 122.
 Petrovici, Gheorghe (protopop), 336.
 Petru (de Argeș, fiul lui Stanciul), 6, 7. [P. cel Bătrân. popa], 17, 18. [P. fiul popii Aldea], 17. [P. fiul popii Petru], 40. [Popa P.], X. 16, 40.

- Petru cel Mare (țarul), 382.
 Petru Cercel (voevodul), 8, 19, 20, 420.
 Petru Rareș, (voevodul), XXX.
 Petrușiu, D. XXIX.
 Pesta, 235, 244, 246, 248, 250, 266, 267, 269, 360.
 Pianul de sus (sat), 386, 387.
 Piccolomini, Enea Silvie, 26.
 Pisoschi, 337.
 Piuaru v. Molnar.
 Plăvicenii, 439.
 Pleșoianu, N. [colonel], 408.
 Plevna, 403, 407.
 Pliniu cel tânăr, 202.
 Plutarh, 94, 97.
 Poarta de fier, 9.
 Poarta otomană, XII.
 Pogăceaua [sat], 75, 154, 301.
 Poiana (sat), 386, 388.
 Polonia, 1, 8, 230.
 Poloni, 8, 9, 131, 248, 352, 371.
 Pop, Ștefan, XXVII.
 Popa Amos, 343.
 Popa, Atanasie, XXIX.
 Popa, Gheorghe, 361.
 Popa, Octavian, XXIX.
 Popa, Traian, XXVIII.
 Popa-Liseanu, G. XXVIII.
 Popasu, Ioan, (protopopul Brașovului), 208, 237.
 Popea, Neagoe, XXX.
 Popea, Nicolae, XXVII, XXVIII, XXIX, XXXVII, XXXVIII, 393.
 Popovici Gheorghe, XXVII, 425.
 Popovici Ioan (vicar, protopop la Hondol), 113, 432.
 Popovici Ioan (protopop în Lupșa), 208.
 Popovici Iosif, XXXIX.
 Popovici Moise, XXVIII.
 Popovici Sava (preotul), XVIII, XIX, 82.
 Popovici Ștefan (episcopul Vârșetului), 208.
 Popp (prezidentul tribunalului), 243, 250.
 Porcești, 388.
 Porfirie [mitropolitul], 394.
 Porfirogenetul, Constantin, 130.
 Porțile de fier, 368.
 Portugalia, 230.
 Posatinul (șo.țareața), 239.
 Possa, 13.
 Potlogi, 40.
 Potochi v. Patachi.
 Preda, 81.
 Presburg [comiții dela], 239.
 Principatele Române, XIV 337; [P. dunărene], 412.
 Priscus, 167.
 Prislop, XV, 58, 59, [călugărul anonim dela P.], XVI,
 Procopius, 167, 168.
 Prusia, 249, 338, 387.
 Prut, 405.
 Puchner [general], 238.
 Pușcariu Ilarion, XXVII, XXVIII, XXIX, 299, 430.
 Pușcariu Ioan, XXVII, XXIX, XXXVI, XXXVIII, 243.
 Pușcariu Sextil, XXVIII, XXIX, XXXIX.
 Quintus Cincinnatus, 317, 318.
 Răchita, 73.
 Racoși v. Rakoczy.
 Racovița, 388.
 Radonic, Iova, XIII.
 Radu dela Afumați, XXV.
 Radul Călugărul, 81.

- Radu Clucerul, 420.
 Radu cel Frumos, XXX.
 Radu, Iacob, XXVII, 398.
 Radu, Ioan, XXVIII.
 Radu [Logofătul], 419.
 Radu cel Mare, XXX, 5, 79, 80.
 Radu Mihnea, XXV.
 Radu Negru Vodă, 262, 287.
 Radu Paisie, 81.
 Radu Șerban, XXV, 20.
 Rahova, 404, 407.
 Raiașici, Iosif [arhiepiscop și mitropolit], 207.
 Rákoczy, Gheorghe I, 37, 151, 288, 376, 377, 378; [R. Gh. al II-lea], 300, 370, 371, 372.
 Râm v. Roma.
 Râmleni v. Romani.
 Râmnic, 55; [episcopul din R.], 51, 52, 53, 56.
 Râncăciou (mănăstirea), 18.
 Ranicher, I, 245.
 Râșinari, X, XIX, XXXVI, 82, 108.
 Râșinărenii, 16, 17.
 Râșnov, 19; [părgarii dela R.], 19.
 Rațiu, I., XXIX.
 Răureni, 409.
 Reade, 439.
 Reciu, 388.
 Reccs, v. Reciu.
 Rednic, Atanasie [episcopul], 108, 109, 110, 111, 156, 157, 158.
 Regai, Gheorghe [pater teolog], 44.
 Reghin, 237.
 Regulamentul Organic, XXVI, 225, 411.
 Regulus, 312.
 Reichenstein, 250, 251.
 Renkeschow (mănăstirea), v. Râncăciou.
 Réthy, Laslo, 394.
 Rév-Kanizsa, 427.
 Rhédey, Francisc, 372.
 Rin, 348.
 Rod, XXII, 386, 388.
 Roma, 43, 69, 70, 85, 86, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 140, 142, 163, 164, 165, 202, 224, 345, 346, 348, 349, 422; [Biserica din R.], 279, 283; [întemeierea R.], XXI.
 Romanai, 438.
 Roman [episcopul din], III.
 Romani, XXI, 85, 86, 87, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 145, 147, 148, 149, 150, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 174, 285, 307, 308, 309, 311, 345, 349; [coloniști R.], VIII, 10; [graiul R-lor], VIII; [împărțirea R-lor], 138, 144, 147, 149.
 Români, VI, VIII, XIV, XVI, XVII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXIX, XXX, XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXVIII, XXXIX, 2, 8, 9, 10, 58, 66, 68, 87, 101, 102, 103, 104, 106, 114, 116, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 131, 132, 134, 137, 138, 139, 141, 142, 152, 154, 155, 156, 166, 167, 168, 199, 171, 172, 173, 174, 177, 182, 183, 184, 188, 189, 190, 193, 194, 195, 197,

- 200, 201, 213, 217, 218, 219, 220, 221, 224, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 243, 245, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 265, 268, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 359, 374, 385, 389, 390, 393, 395, 396, 398, 399, 402, 404, 405, 432; (R. arde-
leni), XIX, XXVIII, XXXVII, 108, 151; [R. bra-
șoveni], IX; [R. din Dacia], XIX; [domnul și ducele R-
lor], 230; [R. neuniți], 113; [R. uniți], 49, 58, 64, 108, 116; [R. din principate], 235.
- România, XXI, 235, 238, 339, 419.
- Românul (ziar), 340, 341.
- Romonosul săsesc, 388.
- Romoșel, 388.
- Roșca, Eusebie, XXVII.
- Rosetti, Dimitrie, 338.
- Rosetti, Teodor 338.
- Roșia, 192.
- Rössler, 393, 394.
- Roth (Ștefan Ludwig), XIX.
- Rudolf II, 423, 436.
- Rudneanu, Const. XXVII.
- Rușava, 14.
- Rusciuc, 117.
- Rusia, 236, 382, 383, 384, 389, 391, 411, 412.
- Ruși, 2, 120, 236, 291, 309, 382, 383, 387, 402, 409, 412.
- Rusineștii, 439.
- Rusmir, Ilie, XXXIX.
- Rusu Ioan, V., 213.
- Rusu-Sirianu, I., XXXI.
- Rutenii, 2, 248, 309.
- Săbeș, 420.
- Sabesus, 10.
- Săcădate, Ioan [protopopul
dela Baia], 109, 388.
- Săcalu de margini, 152.
- Săcele, 41, 210.
- Sacsoni, v. Saxoni.
- Sad, 102, 106, 153, 301.
- Sădeancele, Avram, XXVII.
- Sădeanu, Avram, 359.
- Șaguna, Andrei Baron de [ar-
hiepiscope și mitropolit],
XXVII, XXVIII, XXIX,
XXXVI, XXXVII, XXXVIII,
XXXIX, 203, 201, 205, 206,
207, 221, 234, 235, 237, 244,
245, 247, 250, 251, 283, 336.
- Săliște, XXVIII, 66, 70, 247,
383, 384, 385, 389, 391;
[scaunul S.], 66; [Sălișteni],
70.
- Sălișteanu, Ion, 71.
- Sălișteanu, Pavel, 71.
- Salis (olișter austriac), 356.
- Salona, 346.
- Sallustius, XXIV, 141.
- Sâmbăta de jos, 43, 50, 103.
- Sâmbăta Mare, 102, 107.
- Samos, 87, 98.
- Sâncel, 192.
- Sandu, Ioan, XXX.
- Sângălin, 388, 399.
- Sânpietru (sat), 154, 301.
- Săraca, 388.
- Sârbi, 25, 114, 116, 274, 304,
368, 382, 387, 388.
- Sârbia v. Serbia.
- Sârbu, Ion, XXX, XXXVIII,

- 417, 421.
 Șarkan, Ambrosie, 6.
 Sarmaji, 134, 135.
 Sarosi, Ion, 277.
 Sârvacl, 111; [biserica din S.], 112.
 Sași, V, VII, XVI, XIX, 10, 12, 60, 245, 246, 252, 253, 254, 255, 266, 274, 368, 372; [S. brașoveni], XV.
 Sătmar [județul], 116.
 Saxonia, 219.
 Saxoni, 202.
 Scărișoara, 439.
 Șcheii Brașovului, XV, XXVII, 45; [biserica din Șch.], 16.
 Șchiopul, Iosif, XXIX.
 Schlözer, 306, 307, 308.
 Schmerling, Anton, [bărbat de stat austriac], 256.
 Schmidt (deputat saș),* 335.
 Scorocet, (pădure), 356.
 Scurtu, C., 236.
 Sfetagora, 79, 80.
 Sebesliely vezi Sibiușel.
 Sebeș, 280, 383, 388; [Sebeșul de jos], 388; [Sebeșul săsesc], 10.
 Secui, 2, 10, 236, 368, 372.
 Secula, Sever, XXVIII, 367.
 Șelimbăr [croul dela], v. Mihai Viteazul.
 Se. iștioara, 439.
 Semendria, 13, 14.
 Seneca, 353.
 Seraphim, XXXIX.
 Serbia, IX, 19, 25, 26.
 Serbiu, 368.
 Seureg, 426.
 Sever [împăratul], 317.
 Severin, 14, 23, 368, 426.
 Sibieni, X, 11.
 Sibiu, VI, VII, X, XXVII, XXIX, 6, 10, 11, 17, 26, 56, 57, 67, 73, 75, 77, 78, 87, 108, 109, 114, 215, 234, 236, 237, 238, 244, 215, 246, 247, 250, 252, 253, 254, 260, 266, 267, 280, 290, 301, 383, 389, 390, 416, 418, 421, 429; [Biserica din S.], 112; [cetatea S.], 66; [județul S.], XXII; [parohia unită din S.], 112; [protopopul I din S.], 207; [protopopul II din S.], 208, 210; [scaunul S.], 387, 388; [sfatul din S.], 17.
 Siebenbürgen v. Transilvania.
 Siebenbürger Bote [ziar], 267.
 Sibiușel, 388.
 Sighișoara, 10, 210, 388, 430.
 Sigismund de Luxemburg (regele ungar), 24, 178, 179.
 Sigismund (regele polon), 351.
 Siiecu [protopop], 39, 41.
 Silezia, IV, 247, 387.
 Silvaș (mănăstirea), XV, 58, 59, 62, 77, 78.
 Siliștea, 439.
 Silvestru (Papa), 319.
 Simeel, 112.
 Simcon (căpetenie a ziloților), 164.
 Simeon [Craiul Bulgarilor], 130.
 Simeon (servitorul lui Șaguna), 247.
 Simu, Traian, XXIX.
 Șinea Mare, 372.
 Șincai, Gheorghe, XII, XX, XXVIII, XXX, XXXVIII, XXXIX, 117, 197, 392.
 Sion (cetate în Iudeea), 162.
 Sirmiu, 345.

- Skanderbeg, V, 3.
 Slavi, 166, 168. 169, 172, 183, 202.
 Slavici, Ioan, XXVIII, XXIX, XXXIX, 345.
 Slovacia, 309.
 Slovenii, 307, 308, 309.
 Smârdan, 402, 404, 407.
 Șoanu, Radu, 40.
 Socol [vornicul], 419.
 Socrates, 96, 98.
 Sodoma, 161.
 Sofronie (călugărul), 107, 108, 153, 157, 299, 301, 304.
 Șoimoș, 367.
 Solnoc, 209 [județul S.]. 111, 115.
 Solomon, 162.
 Someșul, 9.
 Somlyo, 13.
 Șona, 300.
 Șotropa. Virgil, XXVII. XXIX, XXXIII.
 Soveja, XXXIX.
 Spania, 230.
 Șpanioli, 131.
 Spartani, 98.
 Spring, 388, 389.
 Sram generalul], 53.
 Staicu [protopop], 11.
 Stama, Enachi. 53.
 Stan popa], 21, 22.
 Stanciul (fiul Marinci). 6.
 Stăniloaic, D., XXVII.
 Statie v. Grid Stalie.
 Ștefan [sfântul], 271, 425.
 Ștefan Gheorghiuță, 373.
 Ștefan cel Mare (voevodul), IV. V, VI. XXX, XXXVII, 1, 2, 351. 352, 353.
 Ștefan [mitropolitul]. 37.
 Ștefan sau Stoian (fiul Marinei), 6.
 Ștefanovici, Dimitrie, 359.
 Stinghe, Sterie, XIV, XXVII, 43.
 Știrbei, 120.
 Stiriia, 105.
 Stoian sau Ștefan (fiul Marinei), 6.
 Stoica [jupân], 40.
 Stoica, Emilian, XXXIX.
 Stoica, Sever, XXIX.
 Strabo, 128.
 Strâmba [mănăstirea]. 110.
 Strigoniu, VII, 218. 370.
 Studina mare, 439.
 Studinița, 439.
 Sturza, Mihail, 234.
 Suci, Coriolan. XXIX.
 Suci, Petru. XXIX.
 Suleiman-Pașa, 410.
 Sulică, N., XIV.
 Șuluțiu, Iosif Sterca [mitropolit], XXIX, XXXVII, 250, 259, 260.
 Șuluțu, Simion. 313. 314.
 Sumera, 67.
 Surduc (pe Jiu), 60.
 Sulzer [istoric], 251.
 Svetonius, T., 186.
 Szamosközi, (cronicarul). XXX.
 Szapolyai v. Zapolia.
 Szécsény, 292.
 Szekeli, Laslo, 292. 294. 436
 Szemere, Bartolomei, 268 269.
 Szent-Iános-hegy, 388.
 Szilágyi, Alexandru. 267. 355.
 Szörény v. Severin.
 Tacitus, C. C., 141. 186. 222, 284.

- Talmăcel, 388.
- Țara Ardealului v. Transilvania.
- Țara Bârsei, IX, 45. 46. 278, 300; [preoții din Ț. B.], 50; [Ț. B. revista], XXXIII, [saatele din Ț. B.], 20, 42.
- Țara Cumanilor v. Cumania.
- Țara Făgărașului, 263; [boerii din Ț. R.], XXVII.
- Țara Moldovenească v. Moldova.
- Țara Muntenescă v. Țara Românească.
- Țara Oltului, 106.
- Țara Românească, VII, VIII. IX, XV, XVI. XXII, XXIV, XXV, XXVI, XXX, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 27, 29. 33, 34, 35, 36, 58, 59, 60, 62, 67, 74, 77. 78, 79, 80. 87, 108, 117, 119, 122, 141, 153, 177, 178, 179, 180, 181, 189, 190, 262, 287, 291, 294, 299. 300, 301, 307, 338, 381, 388. 394, 418, 419, 434, 435, 436. 437, 438, [domnii din Ț. R.], VIII.
- Țara Sârbească v. Sârbia.
- Țara Ta'icnească v. Italia.
- Țara Turcului v. Turcia.
- Țara Ungurască v. Ungaria.
- Țara Valahilor v. Țara Românească.
- Țarălungă, Dumitru, 47.
- Țărgoviște, XI, 5, 20, 21, 80; [curtea domnească din Ț.], IV; [Mitropolia din Ț.], 79.
- Țărgu-Mureș, XXVIII, 47. 113. 154, 155, 236. 237, 301.
- Țarigrad, 80, 118. 119, 120, 121, 122, 152.
- Țările Române, XI.
- Tătari, XXIX, 2. 8, 23, 131, 177.
- Tatler, Ioan [sol], 418.
- Taurin, 13.
- Țekeli v. Tököly.
- Telegraful Român [ziar]. XXIX, 250.
- Tell, Christian [general]. 235. 410.
- Temișana v. Banatul Timișan.
- Temistocles, XXII. 91. 180. 189.
- Tempea, Radu [protopop în Brașov], XIII, XIV. XXXVII, 39, 43. 45, 47, 209.
- Tempea Radu (fiul protopopului R. Ț.), 41.
- Teoctist (mitropolit în Alba Iulia), XI.
- Teodorovici, Ioan, 159.
- Teodosie (logofăt), III.
- Teofana v. Tudora [mama lui Mihai Viteazul].
- Tergoviște v. Târgoviște.
- Tesalonic, 348.
- Tezaurul de monumente istorice pentru România, XXVII.
- Theodora (împărăteasa), 298.
- Theodora v. Tudora [mama lui Mihai Viteazul].
- Theodosie [fiul lui Neagoe Basarab], 81.
- Theodosie (părintele), 81.
- Theodosie (vlădica), 39.
- Thuroczy, M. Ioan [cronicar], 131, 138, 177.
- Tîbru, 348.

- Țichindeal, Dimitrie. 359.
 360.
 Țiha, 439.
 Țilișca, XXVIII.
 Țimiș (râu), 13.
 Țimișana v. Banatul Țimișan.
 Țimișoara, IV, XXXIII. 5, 12,
 13, 111, 367. 368, 374; [co-
 miții dela T.], 238; [episco-
 pul dela T.], 116.
 Țimon v. Kimon.
 Țincu-Velia, N. XXVII. 216.
 Țioc, Todor, 344.
 Țiplea, Alex. XXVII.
 Țirol, 234, 384.
 Țisa, 13, 139. 167, 426, 427.
 Țismana, 60, 61, 64.
 Țitel, 13.
 Țitu [împăratul], 159, 160. 161.
 162, 163, 164.
 Țiurlul [biserica din], 112.
 Țocilescu, 393.
 Țodor (popa), v. Tudor.
 Țofeus, Mihail [episcop cal-
 vin din Ardeal], 29. 30.
 Țofîi, 391.
 Țököli, Emeric, 35.
 Țököli, Sava, 183.
 Țoma, (popa), 18. 44, 48.
 Țopârcea, 388.
 Țopeltinus, Laurentius. 115.
 146, 147.
 Țoplișteanu, Vasile. 71.
 Țopolnița, (schitul), 60.
 Țörzburg, 262.
 Tracia, 150, 345.
 Tracii, 128, 129.
 Traian [împăratul roman], 15,
 85, 86, 87, 124, 125, 126,
 128, 129, 130. 131, 134, 135,
 144, 145, 167, 185, 188, 285,
 286, 307, 308. 309, 399; [co-
 loniștii lui T.], XVIII; [po-
 dul lui T.], 14.
 Transalpina v. Țara Româ-
 nească.
 Transilvăneni, VIII, 65. 87.
 108, 210, 247, 261.
 Transilvania, III, IV, VII, VIII,
 IX, X, XII. XVI, XVII,
 XVIII, XXIX, XXX. XXXI.
 XXXIII, 5, 6. 8. 9, 10, 12.
 16, 23, 24, 27, 28, 31, 35,
 36, 37, 43, 49, 50, 60, 61,
 62, 63, 64. 65, 68, 69, 70,
 72. 76, 82. 84, 85, 86, 87,
 102, 103, 104. 105, 106, 108.
 110, 113, 114. 115, 139, 145,
 152, 156, 157. 174, 178, 179,
 180, 203, 204. 205, 206, 269.
 210, 211, 212. 213, 215, 233.
 234, 235, 236. 237, 238, 239.
 244, 245, 246. 248, 251, 252,
 256, 258, 260. 261, 267, 272,
 275, 277, 278. 279, 281, 282.
 283, 287, 291. 292, 297, 299,
 300, 301, 303. 305, 308, 333,
 336, 357, 367, 368, 371, 372.
 373, 374, 382. 383, 384, 385,
 387, 394, 395. 399, 412, 416,
 420, 421, 422. 423, 426, 427,
 431, 432, 433. 434, 435, 436,
 437; [Arhieriei Românilor
 din T.], 153; [Biserica ne-
 mită din T.], 114; [Cance-
 laria din T.], 105; clerul
 unit din Transilvania], 108;
 guvernul din T.], 233:
 [mănăstiri din T.], 58; [Mi-
 tropolia din T.], 45; [Prin-
 cipii din T.], 151; [școalele
 din T.], XV; [Protopopii
 din T.], 44; [Soborul din
 T.], 50.

- „Transilvania” (revista).
 XXVII.
 Trifu-Maioreșcu, v. Maioreșcu.
 Tribuna, XXIX.
 Trier, 345.
 Tripartitul Werböczian.
 XVIII.
 Triteanu Lazar, XXXIX.
 Trogus, 111.
 Tudor, popa (sin protopopului Florea), 43. 46. 50, 51, 52, 53, 54, 55. 56, 57. [Preoteasa popii T.], 57.
 Tudora (năma lui Mihai Vițcazul), 417, 418. 419.
 Tukidides, 95, 97.
 Tulbure, Gh., XXVIII.
 XXXIX.
 Tunsu popa], v. Molnar, I.
 Turchiș, 57.
 Turci, IV. V, VIII, XXX, 1, 2. 7, 9, 11, 13, 14, 23, 24, 25. 26, 46, 59. 117, 119, 120, 121, 130. 177, 190, 225, 236. 239. 257, 352, 365, 371, 372, 402, 403, 404. 406, 408, 409. 412, 413, 437.
 Turcia, 43, 412. 422.
 Turda, 27, 86. 87, 115, 201, 205, 268. 301. 304. județul T.], 152, 154, 294.
 Turingi, 131.
 Turnu Măgurele, 404.
 Turnu Roșu, 10, 11.
 Turoți, vezi Thuroczy.
 Tușidites, v. Tukidides.
 Ugocea (județul). 116.
 Uilac, 154.
 Uladis!au v. Vladislav.
 Ulpia Traiană, 399.
 Ungaria, VII, VIII. XI, XXIV, 1. 2. 5, 6, 8, 9, 13, 87. 102. 107. 108, 110, 113, 114, 115. 116. 130, 131, 174, 175. 176. 177, 178. 215, 230, 234, 237. 238, 241, 145, 246, 218, 249. 256, 258, 260, 262, 267, 272, 273, 274, 282, 283, 301, 307. 333. 342. 360, 363, 364. 367. 369. 387: [U. superioară], 300.
 Ungureanu, Gh., XXXIX.
 Ungurci, 388. 389.
 Ungureni, 261.
 Unguri, XVI, XXXII. 7, 10, 11, 25. 68. 130, 131, 139, 151, 168. 177. 235, 236, 237, 238, 244. 247. 248. 250, 258, 269. 270. 286. 292, 295, 308. 309, 333. 312. 352, 364, 395, 396; [U. albi], 309.
 Ungrovlahia, XII. 262. 263, 394; [mitropolitul din U.], 51. 52. 53.
 Urban [vice tribun]. 237.
 Ureche (Grigoric). 353.
 Ursu, Ioan, XXX. XXXIX. 351.
 Ursula [fiica lui Stoian], 6.
 Văcărescul. (ginerele lui Constantin Brâncoveanu), 122.
 Vaidei, 388.
 Valahi, v. Români.
 Valahia v. Țara Românească.
 Valahia mare v. Țara Românească.
 Valahia mică v. Oltenia.
 Valerian (împărat roman), 346.
 Vâlcea, 408.
 Valis (director general), 56, 57.
 Vâlcu, Răcenei, 22.
 Vandali, 316.

- Vargyas, Andreiu. 268.
 Varna, 24, 25. 177 [lupta
 dela V.], 23.
 Vârșeț, 208; [episcopul dela
 V.], 116.
 Vasile II Bulgaroctonul, 427.
 Vasile (dascalul), 54.
 Vasile (diacul), 22.
 Vasile (popa din Brașov),
 XXXVIII, XXXIX, 22. 39.
 Vasile (fiul popii Stan), 21.
 Vasile (protopopul), X. XIII,
 16, 18.
 Vasiliu, Pilat, 339.
 Vaslui, IV, 352.
 Vasvar, 375.
 Venceslav [sfântul], 217.
 Veneția, 210, 221, 249, 351,
 352.
 Veneția de jos, 106.
 Vespasian [împărat], 85, 165.
 Vêts, 152.
 Veza [biserica din], 112.
 Vidin, 402, 403. 404, 413, 425,
 426, 428.
 Viena, 42, 43. 48, 69, 105, 106,
 107, 109, 112. 156, 171, 234,
 237, 243, 249. 250, 257, 258,
 259, 260, 261, 266, 269, 270,
 275, 301. 306, 355, 356, 357,
 358, 382, 384. 385, 389, 391,
 423; [curtea din V.], 43, 257
 Vindobonae v. Viena.
 Vinerea, 388.
 Vineție, 44, 54.
 Vingard, 7, 388. 389.
 Vinț, 10; biserica dela V.,
 152; [V. de jos], 34, 293.
 [de jos], 34, 293.
 Vintilă, 420.
 Visarion [călugărul], 65, 66. 67.
 69, 71, 74. 299, 300, 304, 382.
- Vișina, 439.
 Vistula, 307.
 Vizoana v. Ocna Sibiului.
 Vlad Călugărul, XXX.
 Vlad Dracul, XXX, 5, 6. 21,
 25, 177.
 Vlădălov, 439.
 Vlădila, 439.
 Vladislav [regele Ungariei], 6,
 23, 24, 25. 272.
 Vodița, 60.
 Voica, 419.
 Voicu [popă], 18. 19.
 Voicu Buț Corvinul, 178, 179.
 Voileanu, Matei, XXVII,
 XXXVIII, 429.
 Volohi, v. Români.
 Vopiscus, Flavius, 124. 133,
 139, 140, 141, 142, 143, 144,
 145, 146, 147, 148, 149, 150.
 Voroneț (evanghelia dela), 351.
 Vossius, Gerardus Ioannes, 143.
 Vuc, 21.
 Vuia, Iuliu, XXVII.
 Waachen v. Români.
 Walther, Balthasar, III.
 Waterloo, 329.
 Wattenbach, 251. 252. 253,
 254, 255.
 Witenberg. (școala din), 29.
 Zagrab, 43.
 Zamfira, (fiica lui Moise
 Vodă), XV, 60.
 Zăpolya (Ioan, principele .
 367, 368, 374.
 Zăa, Tanasi, 45, 47.
 Zeicu (Petru, deputatul scau-
 nului Săliștii), 241.
 Zenobia (cetate), 150.
 Zernești, 21, 243, 250.
 Zlatna (protopopul din), 208.

CUPRINSUL

VOLUMUL I.

Pagina

Introducere : Desvoltarea istoriografiei române din Transilvania	III-XXXV
Bibliografie	XXXVI-XXXIX
I. Cronicarul anonim dela curtea voevodului transilvan Bartolomeu Drăgfy	1—4
II. Umanistul Nicolae Olahus	5—15
III. Protopopul Vasilie din Braşov	16—22
IV. Cronicarul Gheorghe Brancovici	23—38
V. Protopopul Radu Tempea	39—57
VI. Plângerea sfintei mânăstiri a Silvaşului	58—78
VII. Un cronicar braşovean dela 1780	79—81
VIII. Popa Sava Popovici din Răşinari	82—88
IX. Ioan Piuariu-Molnar	89—100
X. Samuil Micu-Klein	101—116
XI. Gheorghe Şincai	117—122
XII. Protopopul Petru Maior	123—158
XIII. Ioan Teodorovici	159—165
XIV. Teodor Aron	166—170
XV. Damaschin T. Bojâncă	171—181
XVI. Eftimie Murgu	182—184
XVII. Ioan Trifu-Maiorescu	185—186
XVIII. Aron Florian	187—191
XIX. Alexandru Papiu-Ilarian	192—195
XX. Timotei Cipariu	196—197
XXI. Vasile Maniu	198—202
XXII. Andrei Şaguna	203—212
XXIII. Ioan V. Rusu	213—215
XXIV. Nicolae Tincu-Velia	216—222
XXV. Simion Bărnuţiu	223—232 x
XXVI. August Treboniu Laurian	233—240

VOLUMUL II.

	Pagina
XXVII. Ioan Pușcariu	243—250
XXVIII. Ioan Micu Moldovan	251—255
XXIX. Vincentiu Babeș	256—261
XXX. Atanasie Marienescu	262—263
XXXI. Gheorghe Barițiu	264—271
XXXII. Nicolae Densușianu	272—274
XXXIII. Ioan Crișian	275—283
XXXIV. Ioan Lapedatu	284—295
XXXV. Alexandru Grama	296—298
XXXVI. Ilarion Pușcariu	299—305
XXXVII. Simion Manguica	306—310
XXXVIII. Andrei Bârseanu	311—332
XXXIX. Iosif Hodoș	333—336
XL. Titu Maiorescu	337—341
XLI. Iosif Șterca Șuluțiu	342—344
XLII. Ioan Slavici	345—350
XLIII. Ioan Ursu	351—354
XLIV. Silvestru Moldovan	355—358
XLV. Avram Sădeanu	359—362
XLVI. Ioan Mihalyi	363—366
XLVII. Sever Secula	367—369
XLVIII. Patriciu Drăgălină	370—375
XLIX. Vasile Mangra	376—381
L. Augustin Bunea	382—397
LI. Iacob Radu	398—401
LII. Gheorghe Coșbuc	402—407
LIII. Septimiu Albini	408—416
LIV. Ioan Sârbu	417—424
LV. Gheorghe Popoviciu	425—428
LVI. Matei Voileanu	429—433
LVII. Ioan Bogdan	434—439
LVIII. Ion Meșotă	440—444
Indice de nume	445—470